De toeschouwers

Willem van Toorn

bron
Willem van Toorn, *De toeschouwers*. Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam 1963

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/toor005toes01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

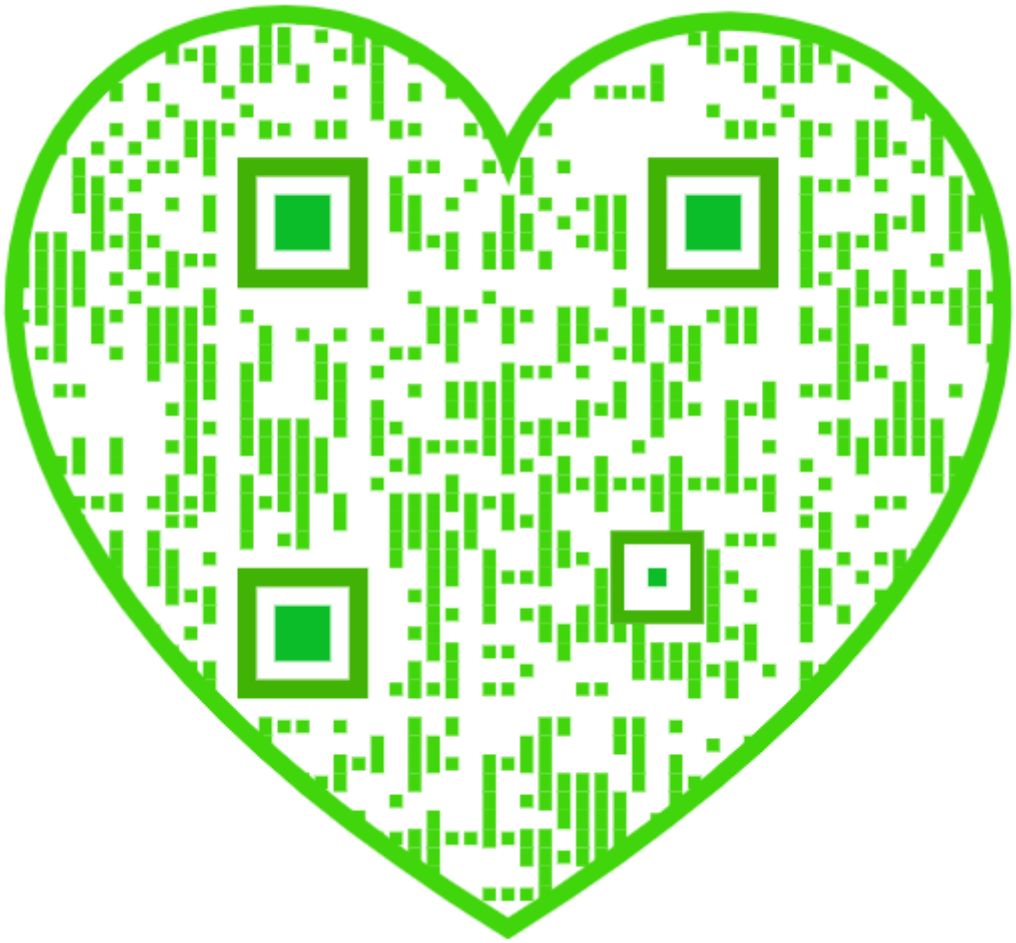

1

Het mistte toen Oskar Lee om half vijf op een vrijdagmiddag aan het einde van november het kleine schoolgebouwtje van het dorp D. verliet om zijn salaris te gaan halen in het gemeentehuis, aan de overkant van de Brink. Terwijl hij over de speelplaats naar de weg liep, zag hij Braakman, de hoofdonderwijzer, bij het schoolhek staan, naar de weg kijkend alsof hij ergens op wachtte. Het was een bleke, kalende man van middelbare leeftijd met een bril op en een goedkoop pak aan, waaronder hij een grijs gebreid vest droeg. ‘Kom je dadelijk nog thee drinken?’ vroeg de man. ‘Een kopje voor de gezelligheid, voor het weekend. Veere is al weg, die moest met de bus van zes uur naar haar moeder in Assen.’

Veere was de onderwijzeres van de laagste klassen. Ze was een jaar of veertig en woonde in huis bij de houdster van het postagentschap die van dezelfde leeftijd was.

‘Ja, dat kan ik wel doen,’ zei Oskar.

‘Het mist stevig, hè,’ zei Braakman. Hij wreef zijn handen langs elkaar en lachte, hoewel daar geen enkele reden voor was.

‘Ja, en nu al de hele dag,’ zei Oskar.

‘Het blijft hier altijd lang hangen,’ zei Braakman. ‘Dat komt door dat lage land aan de noordkant, daar is het altijd vochtig. En aan de andere kant houdt het bos de wind tegen. Maar het is heel gevaarlijk, vooral voor het verkeer.’ ‘Er is hier toch weinig verkeer,’ zei Oskar.

‘Dat is waar,’ gaf de man toe. ‘Er is weinig verkeer hier. Nou, ik zal Christ zeggen dat ze thee zet. Mijn vrouw is even weg. Ik stond eigenlijk net naar haar uit te kijken.’ ‘Dat is goed. Dank u wel,’ zei Oskar.

Hij ging langs de hoofdonderwijzer de weg op. Deze lag, bestraat met onregelmatige keien, als een ring om de Brink: een met dikke, nu onzichtbare, kastanjebomen beplant grasveld, omgeven door een laag houten hek. Om de weg stonden de huizen in een kring die doorbroken was op twee plaatsen, waar uit het oosten en westen smalle landwegen op de Brink eindigden.

Oskar liep langs de voorkant van Braakmans huis, een somber pastorieachtig bouwsel met groen houtwerk. Achter het raam rechts van de voordeur zat Christ, Braakmans dochter, die negentien jaar was en op de kweekschool in de provinciale hoofdstad ging. Ze staarde met een bleek, boos gezicht naar buiten en deed alsof ze Oskar niet zag. Ze heeft een van haar rotbuien, dacht hij.

Toen hij na een meter of twintig omkeek, kon hij het huis al niet meer onderscheiden. Braakman is een zak, zei Oskar bij zichzelf, maar het is werkelijk een zware mist. Hij zette de kraag van zijn overjas op en haastte zich dicht langs de huizen, waarvan er enkele boerderijen waren die aan de wegkant weinig ramen hadden.

Nooit zie je een mens, dacht hij, wat een achterlijke troep. Maar het is bijna voorbij.

'D. is een van de meest achtergebleven plaatsen van onze provincie,' zei hij zacht en op een geduldige toon, alsof hij kinderen toesprak. 'De kern van het dorp telt enige honderden inwoners, grotendeels achterlijken.'

Hij passeerde een kleine slagerswinkel waar alleen een stenen varkenskop in de stoffige etalage stond, het huis van de burgemeester en de opening in de huizenrij waar de weg naar het westen een driesprong vormde met die om de Brink. Even voorbij de driesprong zag hij een menselijke gedaante uit de mist op zich afkomen. Toen deze hem tot

op een paar meter genaderd was, zag hij dat het mevrouw Braakman was, een magere vrouw, gekleed in een donkerblauwe regenjas. Ze droeg een groene sjaal om het hoofd en de dikke glazen van haar bril glansden vochtig. Ze passeerde Oskar op enkele meters afstand, maar scheen hem niet te zien. Haar lippen bewogen.

Volslagen gek, dacht Oskar toen ze voorbij was. Iedere keer dat je dat mens ziet en ze denkt dat ze alleen is, loopt ze in zichzelf te praten. Soms lacht ze erbij.

Hij ging langs een boerenerf met een mesthoop waaruit damp opsteeg die zich met de mist vermengde, en bereikte het gemeentehuis dat ongeveer tegenover de school lag. Het was een klein bakstenen gebouwtje in namaakgotische stijl, met een trapgevel en ramen waarvan de onderste helft in glas in lood was uitgevoerd. Achter de openstaande voordeur brandde licht. Een harde, gele waaier ervan stak in de mist uit. Oskar ging naar binnen en kwam in een klein lokaal met een tegelvloer, waar rechts een bank stond en in de linkerwand een loket was aangebracht. Door een matglazen deur kon men verder het gebouwtje ingaan. Achter het loket zat een vrouw met grijs haar en een streng boers gezicht in een boek te schrijven.

‘Ik kom mijn salaris halen,’ zei Oskar. Hij knipperde met zijn ogen tegen het licht. De vrouw schreef nog even door, pakte een vloeiblad en droogde het geschrevene.

‘Lee, openbare school,’ zei ze. ‘Hier tekenen.’ Ze pakte een kleine gele envelop uit een kistje dat geopend naast haar stond en schoof deze met een groot vel papier naar Oskar toe. ‘Tweehonderdvierendertig gulden zestien.’ In haar stem klonk minachting over de geringheid van het bedrag. Oskar zette zijn handtekening. Nog één keer hierna, dacht hij. Daarvoor werk je een hele maand. Als ik alles betaald

heb, is het op. En ik moet iets aan mijn gebit laten doen. Hij stak de envelop in zijn zak.

'Goedemiddag,' zei hij. De vrouw knikte en ging door met haar werk. Terwijl Oskar zijn jas dichtdeed, keek hij naar het aanplakbiljet dat aan de wand boven de bank hing. Het stelde een eekhoorn voor, die met ontzetting naar een vuur keek, waarvan de vlammen houterig getekend waren, zodat ze aan een bos wortelen deden denken.

Een gevoel van verlatenheid kwam over hem toen hij naar buiten ging. Ik moet Rika Bel voor twee maanden betalen, dacht hij. Dat is honderdtachtig gulden. Vijfentwintig gulden moeten naar de cursus, waarvan ik nog geen les geleerd heb. Het is winter, de avonden zijn lang. Er is niemand die mij kent. Vijfentwintig jaar ben ik nu.

Hij bleef staan voor een in de gevel van het gemeentehuisje aangebrachte gedenksteen, waarin twee met kettingen verbonden handen waren uitgehakt boven de woorden: Ter nagedachtenis aan onze dorpsgenoten S. Katz en R. Katz-Daniëls, weggevoerd door de onderdrukker. 1940-1945. Op de steen waren lange witte strepen van vogeluitwerpselen.

Oskar hoorde een geluid achter zich op de weg en draaide zich om. Een man met klompen aan en een pet op liep voorbij. Hij dreef een groot varken voor zich uit door het met een twijgje op de rug te tikken. De spenen van het dier slingerden heen en weer. De man mompelde iets onverstaanbaars.

'Goedenavond,' zei Oskar. God bewaar ons, dacht hij. Nog vier weken. Ik moet solliciteren naar het westen, naar Amsterdam. Er zijn plaatsen waar mensen over boeken spreken of naar muziek luisteren. Op weer andere plaatsen staat oorlog op uitbarsten.

Toen de man en het dier verdwenen waren, haastte hij zich terug naar Braakmans huis. Het begon nu ook donker te worden, zodat hij nauwelijks nog het hek aan de overkant van de weg kon onderscheiden. De straatlantaarn bij de driesprong was aan, het licht hing als een fletse, witte bal in de mist.

Bij Braakman stond de voordeur op een kier. Oskar deed hem achter zich dicht en liep de lange gang in, die door een kleine lamp in het midden onvoldoende werd verlicht. Het houtwerk van de deuren en een trap rechts in het midden was van hetzelfde donkergroen als buiten. Op de vloer lag een versleten, bruine loper. Hun pakken en hun huizen, allemaal dezelfde armoedige rommel, dacht Oskar. Aan de rechterkant hing een kapstok, waarvoor hij bleef staan om zijn jas op te hangen. Hij voelde aan de donkerblauwe regenjas van mevrouw Braakman, die nog vochtig bleek te zijn. Ernaast hing een zwarte montycoat van de dochter. Oskar sloeg hem open en rook aan de geruite wollen voering. Ze heeft een bleek en lusteloos gezicht, dacht hij, het lijkt op dat van haar vader. Het is een grof gebouwd meisje. Hij liet de jas dichtvallen, liep naar de eerste deur aan de rechterkant en klopte aan.

‘Ja,’ riep Braakman achter de deur. Oskar schraapte zijn keel en ging naar binnen. In de hoek van de kamer, bij de kachel, brandde een schemerlamp. De hoofdonderwijzer en zijn vrouw zaten aan een met een plastic zeil bedekte tafel in het midden van het vertrek. Op de tafel stonden theekopjes en een koektrommel. Op een dressoir bij de deur brandde een theelichtje onder een theepot. In de grote ramen, waarachter niets meer van de Brink te onderscheiden was, werd het interieur onduidelijk weerspiegeld. Links

stonden schuifdeuren open, maar de erachter liggende suite was door groene gordijnen aan het oog onttrokken.

‘Daar komt een rijk man,’ zei Braakman opgewekt. ‘Ga zitten, Lee.’

Hij lachte, waarbij de te regelmatige tanden van zijn kunstgebit zichtbaar werden. De vrouw had niet opgekeken toen Oskar binnenkwam en bleef door haar dikke brilleglazen naar de tafel staren terwijl hij ging zitten. Braakman keek naar haar en hield op met lachen. Hij lacht niet omdat hij blij is of vermaakt, dacht Oskar, hij wil laten zien dat hij het goed bedoelt, het is een vraag om begrip, om antwoord. Als dat uitblijft, zakt alles weer in de oude plooien terug. ‘Er liep een vent met een varken bij het raadhuis,’ zei hij. ‘In die mist, dat was een vreemd gezicht.’

‘Ze moeten ze van tijd tot tijd in de buitenlucht laten 's winters,’ zei Braakman. ‘Dat is beter.’

‘Ja, dat weet ik.’

‘Hoewel het natuurlijk ook kan zijn, dat het geslacht moest worden,’ vervolgde Braakman, ‘want daar is het de tijd voor. November, slachtmaand, zeiden ze vroeger.’

Hij kijkt voortdurend met snelle beweginkjes van zijn ogen naar zijn vrouw, stelde Oskar vast. Nu wrijft hij zijn handen weer langs elkaar, hoewel het hier eerder warm dan koud is. Van die zachte, witte handen, je verwacht dat er krijtstof vanaf komt.

‘Van die sollicitatie van je, daar heb ik nog niets van gehoord,’ zei de hoofdonderwijzer. ‘Geen verzoek om inlichtingen, bedoel ik, dat moet nu toch wel gauw komen.’

Ik heb hem verteld dat ik al gesolliciteerd had, dacht Oskar, dat is waar ook. Waarom was dat nu nodig? Later zit je met die leugens, je moet goed opletten dat je niet betrapt wordt.

‘Zo lang is dat nog niet geleden,’ zei hij.

‘Toch wel een week of twee,’ zei de man.

‘Ga je dan weg?’ vroeg de vrouw plotseling. Ze keek Oskar met opengesperde ogen aan, alsof er iets ergs was voorgevallen.

‘Je weet toch dat Lee weggaat,’ zei Braakman geërgerd. ‘Het is zeker een maand geleden, dat ik je dat verteld heb. Wel anderhalve maand, want ik heb het je meteen gezegd toen die brief van de gemeente kwam, dat het leerlingenaantal te laag was geworden, en dat was begin oktober. Op dezelfde avond heb ik het je verteld. Dat weet je toch nog wel.’

‘Ik was het vergeten,’ mompelde de vrouw. Braakman haalde zijn schouders op. Enige tijd was het stil.

‘Studeer je nog wel?’ vroeg Braakman. De vrouw stond op en liep met vermoeide bewegingen naar het dressoir.

‘Ik krijg die schriftelijke lessen voor de hoofdakte,’ antwoordde Oskar.

‘Dat is een hele studie.’ Braakman knikte. ‘Een hele studie. Niet dat het kennis is waar je iets aan hebt.’ Er was een geinteresseerde uitdrukking op zijn gezicht gekomen. Hij glimlachte. ‘Later ontdek je dat andere dingen belangrijker zijn. De meeste mensen willen daar liever niet over praten.’ Hij zette zijn ellebogen op de tafel en keek Oskar onderzoekend aan.

De vrouw zette een kopje thee voor Oskar neer.

‘Alsjeblieft,’ zei ze. Er lag een biscuitje op het schoteltje. Het is toch een kleine moeite om dat iemand aan te bieden in een trommeltje, dacht Oskar.

‘Dank u wel,’ zei hij. Het viel hem nu pas als vreemd op dat de vrouw de groene sjaal nog om het hoofd had. Ze verliet het vertrek. De hoofdonderwijzer keek haar na,

knipperend met de ogen. Zodra de deur dicht was, richtte hij zich weer tot Oskar.

‘Van de diepere werkelijkheid, daar willen de meesten niets van weten. Neem de oosterse filosofie, bijvoorbeeld.’

Hij wees naar het groene gordijn voor de suite. In dit vertrek, dat de studeerkamer werd genoemd, stonden Braakmans boeken en de piano van zijn vrouw, die een muziekopleiding had gehad en nu enige muzieklessen per week gaf aan de kinderen van de burgemeester en die van de directeur van de in D. gevestigde meubelfabriek.

‘Dat is zeker,’ zei Oskar.

‘Er is hier weinig gelegenheid om daarover te praten,’ zei Braakman. ‘Je begrijpt het leven in al zijn stromingen en tegenstromingen beter, als je daar iets van weet. Maar iedereen klampt zich hier vast aan zijn eigen kleine bestaan. Toch zijn wij alleen niets. Ieder van ons is een deeltje van het grote geheel, dat onvoorstelbaar groot is.’ Hij keek Oskar ernstig en dringend aan.

‘Daar zit veel in,’ zei Oskar haastig. Hij haalde zijn sigaretten uit zijn zak en stak er een aan. Braakman rookte niet. ‘Als je eens een boek wilt lenen, dan zeg je het maar.’

‘Ik heb nu natuurlijk veel te doen, voor de hoofdakte,’ zei Oskar. ‘Aan lezen kom ik eigenlijk niet toe.’

De deur ging open en Christ kwam binnen, gevolgd door mevrouw Braakman.

‘Goedemiddag,’ zei Oskar tegen het meisje, dat een krant in de hand droeg. Ze knikte en ging bij de kachel zitten. Mevrouw Braakman nam haar oude plaats aan de tafel weer in. Er viel een stilte.

Oskar nam zijn kopje en dronk een slok thee. Zodra de warme drank in zijn mond kwam, voelde hij een hevige pijn in een kies links in de onderkaak. Hij slikte moeilijk,

wat in de stilte duidelijk hoorbaar was. Het meisje keek naar hem, begon te grinniken en boog zich over de krant. Oskar voelde dat een prikkende warmte zich verspreidde over zijn rug. Hij keek naar mevrouw Braakman. Welke idioot draagt er een groene sjaal om zijn hoofd in huis, dacht hij. Langzaam trok de pijn weg. Hij rookte snel zijn sigaret half op, ging hem uitmaken in een asbak op het dressoir en nam weer plaats aan de tafel.

Braakman wreef zijn handen langs elkaar en begon daarna de vingers één voor één naar achteren te buigen tot het gewricht een scherp, knappend geluid maakte. Na de derde keer zei de vrouw met een huilerige stem: ‘Henk.’ Braakman keek haar aan en legde de handen op de knieën. Oskar nam het kopje weer op en dronk behoedzaam, met zijn tong de kies afschermend, een aantal kleine slokjes.

‘Zou er niet iets moois op de radio zijn?’ vroeg Braakman. ‘Hoe laat is het?’

‘Half zes,’ zei het meisje.

Braakman stond op en liep naar het raam, waar het radiotoestel op een tafeltje stond. Hij zette het toestel aan en na enige tijd lichtten de stationsschaal en een groen lampje erboven op in de schemering. Na een aantal stemmen vond hij een strijkorkest dat een tango speelde. Hij kwam weer naar de tafel.

‘Heerlijk, zo'n weekend in het vooruitzicht,’ zei hij, glimlachend naar de vrouw en het meisje kijkend. ‘Eens in de maand die zaterdag vrij, dat is een mooie regeling hier.’

De vrouw bleef naar de tafel staren. Christ keek niet op van de krant.

‘Ik moet naar de keuken,’ zei mevrouw Braakman. Ze keek naar Oskar door de dikke glazen.

‘Een prettig weekend mevrouw, als ik u niet meer zie,’ zei Oskar. De vrouw ging langzaam naar de deur.

‘Staat er nog iets over Hongarije in de krant?’ vroeg Braakman.

‘De Russen zullen de Hongaarse regering helpen de opstand te onderdrukken,’ zei het meisje onverschillig. Ze heeft een ontevreden gezicht, zei Oskar bij zichzelf. Achter dat voorhoofd zit het vol broeierige gedachten. Het strijkorkest begeleidde nu een man die een engels lied zong.

‘In Assen is een kind van vijfjaar in een schaar gevallen en doodgebloed.’ Christ liet de krant zakken en keek oplettend naar haar vader.

‘Jij hebt er een soort plezier in, dat soort dingen te vertellen,’ zei de hoofdonderwijzer met gefronst voorhoofd. ‘Normale mensen vinden zulke dingen erg.’

Het is te horen dat hij uit Groningen komt, stelde Oskar vast. Hij spreekt alle n's aan het einde van de woorden uit. Is het een teken van achterlijkheid als iemand die toch volwassen is een dialect spreekt?

‘Het staat toch in de krant. Het is niet iets dat ik bedenk, maar de werkelijkheid. Hier staat het. Het kind liep met de schaar in de hand naar de moeder, waarbij het zo kwam te vallen dat de schaar in de halsslagader drong.’

‘Dat zijn toch vreselijke dingen,’ zei Braakman luid. Zijn gezicht werd langzaam rood. Het meisje begon te grinniken en boog zich over de krant.

Hij durft haar geen grote bek te geven omdat ik er ben, dacht Oskar, maar houd die oude rotzak in de gaten. Hij stond op.

‘Ik moet eten,’ zei hij. ‘Ze eten altijd om zes uur bij Bel. Dan komt hij thuis uit de meubelfabriek.’

‘Je hebt je koekje nog niet opgegeten,’ zei Braakman. Zijn

gezicht had zijn normale bleekheid weer aangenomen. ‘O ja. Dank u,’ zei Oskar. Hij nam het koekje van de tafel. ‘Een prettig weekend,’ vervolgde hij. ‘Blijft u toch zitten, ik kom er wel uit.’

‘Als je eens langs wilt komen om wat te praten, morgen of zondag misschien, dan weet je het,’ zei Braakman. ‘Je kunt het niet vaak meer doen, voordat je weggaat.’

‘Ja, dat zou ik best kunnen doen. Ik zal eraan denken,’ zei Oskar. Aan de grens van zijn blikveld zag hij het meisje kijken. Het is hier veel te warm, dacht hij. In zo'n kamer, met mensen die naar je kijken en hun gedachten over je hebben, daar breekt het zweet mij altijd uit. Dat heb ik altijd gehad. Als je eraan denkt dat ze het kunnen ruiken, dan wordt het nog erger.

‘Goedenavond,’ zei hij.

‘Goedenavond Lee,’ antwoordde Braakman. Met het koekje in de hand ging Oskar de kamer uit. Midden in de gang, op de hoogte van de trap, stond mevrouw Braakman. Ze had een kleine spiegel in de hand, die ze voor haar gezicht hield. De groene sjaal was weg. Ze streek met een hand langzaam over het haar, waarbij ze zacht lachte.

Ze hoorde Oskar en stond een ogenblik doodstil, waarna ze snel omkeek en tegen hem knikte. ‘Goedenavond,’ zei ze. Ze drukte de spiegel tegen haar borst, draaide zich om en ging vlug de trap op.

Zie je wel, die is volslagen gek, dacht Oskar. Hij trok zijn jas aan en ging naar buiten, waar hij rillend langs de speelplaats de weg volgde naar de oostelijke opening in de huizenrij. Halverwege was het nieuwe postagentschap, een klein gebouwtje van gele steen. In de woning van de twee dames, erboven, brandde licht achter vrolijk gebloemde gordijnen. Verder drong maar bij weinig huizen licht door

kieren van luiken of gordijnen naar buiten. Het was doodstil. Na om zich heen gekeken te hebben of er niemand was die hem kon zien, Het hij op een donkere plaats het koekje vallen.

Aan het begin van de weg die van de oostelijke driesprong tussen bos en weilanden en langs verschillende dorpen naar Westerbork voerde, stond in een rij van kleine arbeiderswoningen het huis van Jan en Rika Bel, bij wie hij in de kost was.

2

Oskar at het avondbrood met de twee mensen in de woonkeuken. Het was een groot vertrek met bruin behang, waar men via een deel aan de achterkant van het huis, waarvan de voordeur nooit werd gebruikt, kon komen. In de hoek was een aanrecht met een gootsteen waarboven een koperen pomp uitmondde. Om de tafel stonden vier stoelen met biezen zittingen, erboven hing een lamp van donkerbruin namaakperkament, waarop twee scheepjes met bolle zeilen waren geschilderd. De verdere inrichting bestond uit een kastje met een nieuw radiotoestel erop, een potkachel en voor het raam, dat over het achtererf op het bos uitzicht gaf, een clivia op een hoog tafeltje. Boven de radio hing een spiegel waarvan het glas een lange barst vertoonde.

Etend keek Oskar oplettend naar de man en de vrouw, die gesloten gezichten hadden in het donkere licht. De man was klein en had donker haar dat tot dicht boven zijn wenkbrauwen groeide. Hij zat diep over zijn bord gebogen met de ogen neergeslagen. Hij droeg een pet. De vrouw was veel groter en had een dik rood hoofd, dat van boven smaller was dan bij de onderkaak. Zij kauwde met een lijdende uitdrukking in haar vochtige lichtblauwe ogen.

Hier ben ik al een jaar, dacht Oskar. Als ik wegga is er een jaar van mijn leven voorbij. Vier jaar lang heb ik hiervoor een school bezocht die me iedere dag verveeld heeft met sentimentaliteiten en stomme onzin, zoals blokfluitspel en het maken van handgebaren bij het zingen. Ik heb het niet gewild, ik ben er niet schuldig aan. Toen wij van school gingen, kwam de minister van onderwijs een toespraak houden. Hij zei dat ons een moeilijke maar edele taak wachtte, dat herinner ik mij goed. Nu woon ik al een jaar in één

hok met een stel achterlijken. Ik krijg tweehonderdvierendertig gulden zestien betaald.

Hij nam een snee brood uit de schaal, smeerde hem met boter en belegde hem met dunne plakjes worst. Ik moet opletten bij het kauwen, dacht hij. Niet links. Rika Bel is er erger aan toe dan ik, dat is allemaal rot en bruin, maar ben ik niet een meer ontwikkeld mens?

Hij spoelde het brood met grote slokken thee naar binnen. Ze is achterlijk, zei hij bij zichzelf, hoewel het niet erg is. Overmorgen eet haar broer weer hier, die is veel erger, hij praat onverstaanbaar, het is meer grommen en janken, en hij kan zijn kop niet stilhouden. Maar helemaal in orde is ze toch zeker niet. Ze kan ook geen kinderen krijgen. En ze heeft geen b.h. aan, of moet je zeggen: om.

Hij schonk zichzelf uit de witte geëmailleerde kan nog een kop thee in, leunde achterover op zijn stoel en stak een sigaret aan.

'Hebt u al genoeg meester?' vroeg de vrouw met volle mond.

'Zeker,' antwoordde Oskar. 'Het zijn dikke sneden, je kan er niet veel van op.'

Toen ik pas hier was, kon ik ze nauwelijks verstaan. Dat is wel vreemd, tenslotte spreken ook mijn ouders een soort dialect, minder erg dan dit, maar toch ook geen Nederlands. Dat is iets dat ik nooit zal begrijpen, mensen die uit de radio toch horen hoe een taal gesproken moet worden en ermee doorgaan woorden stompzinnig en kinderachtig uit te spreken. Toch moet ik het ook gedaan hebben, toen ik heel klein was, want van de ouders leert het kind de taal. Zeker een maand heeft dat hier geduurd, ik at bij hen aan tafel, zag hun lippen bewegen en verstond er geen woord van. Jan Bel hield een stuk brood met twee handen vast en beet

er een stuk af. Zijn gezicht glom van het zweet. Toen de man het brood op had, nam hij zijn pet af, veegde met de hand langs het gezicht, zette de pet weer op en haalde een pakje shag tevoorschijn. Oskar hield hem het pakje sigaretten voor. De man nam er een uit.

‘Nou, dank je wel, meester. Dat mag ik niet afslaan,’ zei hij. ‘Nog iets bijzonders vandaag, in de fabriek?’ vroeg Oskar. ‘Nee. Ik geloof het niet,’ antwoordde de man.

Zwijgend keken ze naar elkaar. Rika probeerde met haar pink broodresten uit een kies te verwijderen.

Ik ben hier, dacht Oskar, omdat iedereen ergens moet zijn, ruimte innemen, hier of daar. Niet omdat ik het heb gewild. Het jaar is bijna om. Het volk van Hongarije is in opstand gekomen tegen zijn onderdrukkers.

Hij rookte de sigaret op en maakte het peukje uit op zijn bord. Het gezicht van Rika Bel vertoonde een slaperige tevredenheid, terwijl ze de pink ver in haar mond stak.

‘Kom, ik ga maar eens aan het werk,’ zei Oskar.

‘De kachel is aan hiernaast,’ zei de vrouw, de natte vinger uit de mond nemend.

Oskar stond op en ging de woonkeuken uit. Door een koud portaaltje, vanwaar een trap naar de zolder leidde, kwam hij in zijn kamer, waar hij het licht aandeed. Het was een kleine ruimte, door Jan en Rika aangeduid als de mooie kamer, behangen met hetzelfde papier als de woonkeuken en vol goedkope meubelen. Bij het raam, waardoor men op de weg kon uitzien, was een tafel, waarachter een met groen pluche beklede leuningstoel stond en waarop enkele boeken, schriften en een stapeltje grote gele enveloppen lagen. Langs de linkerwand waren vier stoelen met rechte ruggen opgesteld. Op de schoorsteenmantel stond een blauwe vaas, geflankeerd door twee hertjes van wit plastic, zoals men

ze voor kinderen cadeau krijgt bij drogisterijartikelen. Oskar deed de kleine potkachel van boven open, stelde vast dat er een goed vuur in lag en ging aan tafel zitten.

Deze lamp is gelijk aan die in de woonkeuken, dacht hij. Alleen de scheepjes ontbreken. Ik zit in donker licht. Als het niet mistte zou iemand die langskwam mij zien, een nadenkende jongeman.

Vage resten van geluiden uit de woonkeuken drongen tot hem door, de stem van Jan Bel, rinkelen van vaatwerk dat in de gootsteen werd gezet, het knarsen van de pomp. Oskar haalde zijn portemonnee uit zijn achterzak, deed hem open en haalde er het op het gemeentehuis ontvangen geld uit. Het papiergeld, vier zilveren guldens en een dubbeltje legde hij onder een boek dat getiteld was: *Wat is opvoeden?* Er bleven vier centen over, die hij enige tijd bekeek, waarna hij ze zorgvuldig in zijn zak stopte, vervolgens boog hij zich ver over de tafel, zodat zijn gezicht dicht bij het raam kwam. Wij zitten in de val, dacht hij. Niemand kan ons redden. Om zes uur is de laatste bus langsgekomen, wie nog voor morgenochtend weg wil moet naar het Kanaal lopen. De achterlijken zitten binnen en bespieden je als je voorbijgaat. In de bedsteden graaien ze onder de nachtkleren van hun vrouwen. Als je in de stad woont, dan is alles anders. Er zijn mensen op straat, er gaan bioscopen uit. Je kunt ook altijd weg, met een tram bijvoorbeeld. Als je daarin staat en het is druk, dan raken de lichamen elkaar aan. Er kan bijvoorbeeld een vrouw voor je staan, dan kan je haar warmte door de kleren heen voelen.

Hij stond op en liep heen en weer in de nauwe ruimte tussen de meubelen.

‘Ik geef niemand de schuld,’ zei hij zacht, ‘daar is geen sprake van. Er zit een meisje van dertien jaar in mijn klas.

Ze is niet volslagen achterlijk, zo erg is het niet, maar ze ziet er altijd uit alsof ze slaapt. Ze kan de leerstof niet verwerken, zodat ze niet over kan naar Braakman. Het kind heeft grote zware borsten. Wat ik me afvraag is, waarom geeft niemand het een b.h.? Waarom draagt het een kinderjurkje zodat ik haar lange gele onderbroek moet zien als ze voor me zit? Een jaar heb ik het volgehouden.'

Hij ging weer achter de tafel zitten. Op de plaats waar de holle kies zat, was zijn kaak begonnen te kloppen. Opwinding en angst roepen de pijn op, dacht hij. Er is te weinig zelfbeheersing.

Hij nam een boek van een stapeltje, legde het voor zich neer en keek naar de op het grauwe omslag gedrukte letters: *Inleiding tot de Zielkunde voor aanstaande Hoofdonderwijzers*. Toen ik in de vierde zat is het bijna gebeurd, zei hij bij zichzelf. Het was een meisje dat lang ziek was, en ik ging haar soms het huiswerk brengen omdat ik er toch langs kwam. Haar moeder was nooit thuis en op een middag gingen we naar haar kamer. Steeds als ik kwam daarna, gingen we verder, maar zij was het die begon. Toen het zou gebeuren, begon ze te huilen. 'Dat mag toch niet,' zei ze. Later is ze van school gegaan. Ze heette Hennie. Ik heb het nooit aan iemand kunnen vertellen.

Hij sloeg het boek open en steunde zijn linkerwang in zijn hand. 'Het is nog geen pijn.' mompelde hij. Hij begon te lezen bij een alinea getiteld: Test voor het 11e en 12e levensjaar. 'Van de acht volgende opdrachten moet het kind er vijf goed kunnen uitvoeren.

a. Het critiseren van foute zinnen, bijvoorbeeld: Het spoorwegongeluk was niet ernstig, er waren slechts achtenveertig doden. Indien gij deze brief niet ontvangt, laat het mij dan dadelijk weten.'

Op dit punt aangekomen voelde hij dat de pijn erger werd. Ik moet goed gaan spoelen, dacht hij, er zitten broodresten in de holten.

Hij sloeg het boek dicht, stond op en liep naar de woonkeuken. Jan en Rika zaten ieder aan een kant van de kachel. De man had zijn pet over het voorhoofd geschoven, de in zwarte sokken gehulde voeten op een sport van de stoel gezet en sliep. Rika bladerde in een tijdschrift met gekleurde platen. Ze keek slaperig op toen Oskar binnenkwam.

‘Ik heb koffie meester,’ zei ze.

‘Ja dat is goed,’ zei Oskar. ‘Ik kom zo.’

Hij liep achter haar langs en ging naar de deel. Dit was een smalle, lage ruimte met een stenen vloer. Het was er donker en koud. Oskar sloot de deur en bleef stil in het donker staan, voelend hoe de kou door zijn benen optrok naar zijn buik en rug. Het verstand werkt beter bij lage temperaturen, dacht hij. Dat is iets dat de wetenschap heeft bewezen. Er moet iets gedaan worden, dat is een kwestie van ordenend ingrijpen in je eigen leven. Morgen moet ik De Vacature bij Braakman halen en kijken of er een onderwijzer wordt gevraagd in Amsterdam. Daar is altijd werk, het is een grote stad met duizenden scholen.

Achter de deur hoorde hij Rika opstaan en met zware stappen door de woonkeuken lopen. Hij ging behoedzaam tussen de vage vormen van een stapel kachelhout en twee fietsen door naar het in een hoek van de deel met board afgeschutte privaat, waar hij het licht aandeed en door de ronde opening in de bovenkant van een groengeschilderde houten kist waterde. Daarna sloot hij het gat af met een deksel, die op de vloer lag en ging terug naar de woonkeuken. Rika had een kop koffie op de tafel gezet en een stoel

voor hem bijgeschoven. Hij ging zitten. Jan Bel sliep nog met zijn mond open.

Er hangt een smerige warmte hier, stelde Oskar vast. Lichaamsgeuren en uitgeademde lucht. Dagenlang dragen ze dezelfde kleren, dikke lagen over elkaar.

'Dit is een mooie plaat van een prinses meester,' zei de vrouw zacht. Ze het hem een gekleurde foto in het tijdschrift zien. Geruchten over Romance aan het Engelse Hof. Fotografen betrappen paar in nachtclub, las Oskar. Hij voelde een doffe vermoeidheid in zijn armen ontstaan en het ze slap langs zijn lichaam hangen. Ik ben een pop, dacht hij. Een vel vol bloederige draden en blazen. Kijk hoe zo'n mens praat, de lippen bewegen en brengen onbegrijpelijke geluiden voort. De prinses is een dikke pop.

'Ze staat er goed op,' zei hij. Hij bracht het koffiekopje naar zijn mond en dronk de lauwe koffie langzaam op. Rika legde het blad op de tafel en zei: 'De mist is nog niet weg.' 'Dat is zo,' antwoordde Oskar.

'Ik heb de hele dag al pijn in de borst,' vervolgde de vrouw. Ze legde een dikke rode hand op de slap in de gebloemde jurk hangende rechterborst en maakte voorzichtig knijpende bewegingen.

'Het komt, binnen bij de kachel zweet ik, vooral hier onder de armen, en op de deel is het koud. De hele dag loop ik heen en weer. Misschien is het kou op de borst,' zei ze op klagende toon. 'Of misschien is het de tijd van de maand, u weet wel, dan heb ik het wel vaker.'

'Ik zou maar voorzichtig zijn,' zei Oskar. 'Warm kleden, dat is maar het beste. Je weet nooit wat zoiets is.'

Het is een wit paplichaam, maar het is een vrouw, dacht hij. Jan Bel slaapt, ik zou haar kunnen verleiden. Ze zou te dom zijn om weerstand te bieden.

Hij bekeek aandachtig het logge hoofd. De vrouw bleef met trage bewegingen in de borst knijpen. Na een paar minuten stond Oskar op, liep naar de gootsteen en spoelde zijn mond onder de pomp. Het koude water veroorzaakte een felle pijn die na korte tijd wegtrok. De slapende man maakte een schokkende beweging met de benen en mompelde iets, zonder wakker te worden.

‘We moesten maar eens naar bed gaan,’ zei Rika. ‘Jan slaapt al een uur.’ Ze begon de knopen aan de voorkant van haar jurk los te maken.

‘Ik moet nog wel werken, maar laat ga ik ook niet,’ zei Oskar opstaand.

‘Welterusten meester,’ zei de vrouw. Ze had haar armen uit de jurk gewrongen en begon hem nu als een vel af te stropen. Eronder droeg ze geelachtig gebreid ondergoed met brede banden op de schouders, waarvan de huid groezelig wit was.

‘Welterusten,’ zei Oskar. Haastig verliet hij de woonkeuken. In zijn kamer ging hij op een van de rechte stoelen zitten en legde zijn oor tegen de muur. Gedempt drong de slaperige stem van de man tot hem door, het piepen van een deur en, duidelijker, voetstappen in de echtelijke slaapkamer, die naast de mooie kamer lag. Na enig gestommel kraakte het bed kort en werd het stil.

Ook vanavond niet, dacht hij. Het gebeurt maar zelden. Hoe willen die mensen zo ooit nog een kind krijgen? Vier keer hoogstens heb ik het met zekerheid vastgesteld. Het is de liefde waaraan het ontbreekt.

Hij nam plaats aan de tafel en sloeg het boek op een willekeurige plaats open.

‘Wij willen,’ las hij, ‘ter illustratie van het boven geschrevene over de spanningen tijdens de puberteit, met enige

voorbeelden het belang van de behandelde stof nog eens beklemtonen. Het zijn verslagen van schokkende gebeurtenissen, ontleend aan het reeds eerder genoemde boek van Professor Snoek. Mogen zij nog eens extra het besef scherpen bij onze aanstaande hoofdonderwijzers, dat de puberteit een uiterst critische periode is, waarin slechts met veel *liefde* en eindeloos *geduld* groot onheil kan worden voorkomen.'

Oskar stak een sigaret aan en las verder.

'Als eerste vermelden wij het geval van de veertienjarige scholier J.F. Deze jongen, die in een voortdurende vrees voor zijn strenge vader leefde, had enige dagen voor het begin van de zomervakantie het eindrapport van de tweede klas van de HBS ontvangen. Het rapport was zeer slecht en droeg de vermelding dat hij moest blijven zitten. De jongen durfde het rapport niet aan de vader te tonen en verstopte het in zijn kamer. Op een ochtend van de laatste dag van het schooljaar, toen het bedrog uit zou moeten komen, daar de vader immers naar het rapport zou vragen, hoorden de ouders vreemde geluiden in de kamer van de jongen. Toen zij er binnengingen vonden zij hem met een diepe vleeswonde in de borst en een mes in de hand, liggend op de vloer van het vertrek. Zo groot was de angst, in de ogen van de vader een mislukkeling te zijn, dat hij had getracht zich het leven te benemen.'

Oskar legde het boek neer, bracht zijn gezicht dicht bij het raam en probeerde naar buiten te kijken. De mist wordt dunner, dacht hij, de huizen aan de overkant zijn te onderscheiden. Als hij nog verder optrekt, kan ik de lantaarn aan de Brink zien. Hij deed de gordijnen dicht, nam het boek van de tafel en ging ermee bij de kachel zitten. Iedere avond een uur hard studeren, dat zou genoeg zijn, dacht hij. In

een jaar zou ik het eerste gedeelte van de hoofdakte al kunnen halen.

Hij keek naar de stapel gele enveloppen op de tafel. Ze bevatten de lessen die hem tweemaal per maand werden toegestuurd. Zes maanden krijg ik ze nu al, dacht hij. Het is stom en zinloos gezwam, maar je moet het toch tot iets brengen. Waarom kan ik dat niet, het is toch niet mijn verstand, dat niet.

Hij boog zich over het boek en voelde een warme vermoeidheid bezit nemen van zijn lichaam. De letters op het omslag werden wazig, alsof hij ze door een beregende ruit zag.

'Ik mag niet in slaap vallen,' zei hij, 'het is te vroeg.' Enkele minuten later schrok hij wakker van de slag waarmee het boek op de grond viel. Het was warm bij de kachel en het zweet brak hem uit toen hij zich bukte om het boek op te rapen. Ik ben een dikke oude kerel, dacht hij. Hij blies zijn wangen op en liet de lucht met een ploffend geluid ontsnappen.

Morgen moet ik iets doen, zei hij bij zichzelf. Die Vacature bij Braakman halen, dat is een goed idee. Het jaar is bijna om en je moet aan de toekomst denken. Hij zal wel vragen waarom ik niet eerst het antwoord op die andere sollicitatie afwacht. Dan zeg ik dat het me te lang duurt. Dat is niet moeilijk. Een flinke wandeling maken, dat zou ook niet slecht zijn. Of ik zou naar vader en moeder kunnen gaan.

Een treurig gevoel kwam over hem. 'Zij zijn trots op mij,' zei hij hardop. 'Het is niet onder woorden te brengen, maar het is waar.' Hij stond op, liep met het boek in de hand naar de deur, deed het licht uit en ging het donkere portaaltje in. Op de tast vond hij de trap en klom stil naar boven.

Halverwege zat een raam in het schuine dak, waardoor een flauwe lichtschijn over de treden viel. Door op zijn tenen te gaan staan kon hij naar buiten kijken. De mist was geheel opgetrokken en langs een rij dakpannen zag hij de zwarte vormen van de huizen aan de overkant en rechts ervan verspreide boerderijen en bomen in het vlakke, drassige land. Het gaat vriezen, dacht hij, het is een heldere nacht. Als er 's nachts geen bewolking is, koelt de aarde sterk af, dat heb ik geleerd. De lantaarn aan de Brink is nog aan, dus het is nog voor elf uur, maar ze zijn allemaal al in bed. Terwijl ze slapen vreet het bederf hun lichamen op. Het is niet tegen te houden.

Op de zolder ontweek hij voorzichtig kisten en oude rommel, bukte zich voor twee tussen de balken gespannen draden waaraan bonen waren geregen, die zacht ritselden toen hij er onderdoor liep, en bereikte de deur van het met board afgeschutte deel van de zolder waar hij sliep. Hij ging naar binnen, knipte het licht aan en sloot de deur. Links in het smalle kamertje stond een eenpersoonsbed onder een met bruin zachtboard beklede schuine wand, rechts was een wastafel van witgeschilderd hout met een lampetkan, waskom en toiletgerei erop, en een spiegel erboven. Voor een dakraampje was een verschoten groen gordijn dichtgetrokken. Oskar kleedde zich snel uit en trok zijn pyjama aan. Hij ging in bed liggen en sloeg het meegenomen boek open. Deze week heb ik nog niet van L.B. gelezen, dacht hij. De vorige week twee keer.

Hij zocht een bladzijde op, legde er zijn hand op zodat de tekst bedekt was en boog luisterend het hoofd over de rand van het bed. Jan Bel snurkt, dacht hij. Recht hieronder liggen ze in hun stinknest.

Hij sloeg het boek open en las:

‘Verschrikkelijk is het geval van de achttienjarige L.B. Deze had met toestemming van zijn moeder, een weduwe, aan wie de jongen zeer gehecht was, vriendschappelijke omgang met een meisje van zeventien jaar. Toen deze omgang ongeveer een jaar geduurd had, poogde het meisje de jongen over te halen, geslachtelijk verkeer met haar te hebben. Lange tijd bood L.B. weerstand aan de door het meisje in hem gewekte gevoelens, voordat hij na voortdurend aandringen van het meisje bezweek. De gedachte, het vertrouwen van zijn moeder beschaamd te hebben, vervulde hem met walging. Hij werd bleek en vermagerde, ontweek het meisje en werd grof tegen de moeder als die informeerde naar de oorzaak van deze veranderingen. Op een avond hoorde de vrouw een luide kreet in de slaapkamer van de jongen. Na de deur geopend te hebben zag zij hem tot haar ontsteltenis met een geopend scheermes in de hand bij het bed staan, het onderlijf met bloed bedekt. Het bleek dat hij zich met het mes de balzak had geopend met de bedoeling de teelballen af te snijden. Bij een der gesprekken met de hem behandelende psychiater zei hij later, deze daad te hebben verricht om te zorgen, “dat die smeerlapperij nooit weer zou kunnen voorkomen.”’

Oskar sloeg het boek dicht en legde het onder het bed. De pijn komt niet dadelijk als je snijdt, omdat zo'n scheermes zo scherp is, dacht hij. Kort daarna voel je het ineens. Waarom sneed hij zijn slagaders niet door, dan was hij van alles af geweest.

Hij stapte uit bed, deed het licht uit en ging weer liggen. Dat wou hij niet natuurlijk, dacht hij. Hij was alleen maar bang dat het uit zou komen, hij moest zich veilig stellen. Ze moesten allemaal weten hoe moeilijk hij het had gehad, en hoe nobel hij was.

Oskar trok de dekens tot zijn kin op en staarde in het donker.

‘Er is niemand die mij verplicht een baan te zoeken,’ zei hij zacht. ‘Of in de kerstvakantie naar mijn ouders te gaan, of onderwijzer te blijven. Ik kan op reis gaan, als het hier afgelopen is, nu heb ik de kans. Waarom zou ik dat eigenlijk niet kunnen doen?’

Toen hij warm begon te worden draaide hij zich om naar de wand. Een van zijn voeten gleed onder de dekens uit en raakte het board. Het materiaal voelde korrelig en vreemd aan. Het is iets doods uit een fabriek, dacht Oskar. Rillend viel hij in slaap.

3

De volgende dag werd Oskar wakker van het jankend blaffen van een hond op het achtererf. Hij bracht zijn arm boven de dekens en keek op zijn horloge. Het was halftwaalf. Geschrokken ging hij rechtop zitten. De halve dag is om, dacht hij, uren zijn verloren. Zijn lichaam was stijf en pijnlijk. Hij ging weer liggen, trok de dekens op en staarde naar het board. Het heeft gevroren, dacht hij, het is een ander soort kou. Hij schoof zijn hand in zijn pyjamabroek en omvatte het lid, dat nog geërecteerd was uit de slaap. Iedere morgen is het zo, dacht hij. In dienst ben ik een keer wakker geworden, midden in de nacht, toen stond er een jongen naast zijn bed zijn pyjama uit te trekken. Toen hij zag dat ik wakker was, zei hij: 'Het was weer zover.'

Plotseling hoorde hij beneden zich een scherpe tik en onmiddellijk daarna jankte de hond weer op het achtererf. Jan Bel heeft zijn vrije dag, dacht hij, hij is weer met dat kreng bezig. Hij schoof de dekens van zich af, stapte op het koude zeil, liep naar het raam en deed het gordijn op een kier open. De ruit was bedekt met een dunne laag ijsbloemen.

'Kijk kijk,' mompelde hij. Zijn adem kwam in grijze pluimen uit zijn mond. Met een nagel krabde hij een kleine plek schoon. Hij bukte zich en gluurde naar buiten. Daar het raam aan de zijkant van het huis zat, zag hij alleen een deel van het buurhuis onder een strakke, bijna witte lucht. Weer klonk het geluid beneden in het huis, gevolgd door een lang gillend geluid van de hond. Oskar liet het gordijn dichtvallen, liep naar de stoel naast het bed en trok snel, zonder zich eerst te wassen, zijn kleren aan. Daarna ging hij voor de spiegel staan, dompelde zijn handen in het ijs-

koude water in de lampetkan en streek een paar maal over zijn haar, dat in vreemde plukken op zijn hoofd stond en dat door deze behandeling plat op de schedel kwam te liggen. Wat weet ik ervan? dacht hij. Als ik wakker word, zit altijd mijn haar in de war, ik moet erg onrustig slapen, maar ik herinner mij bijna nooit een droom.

Hij droogde zijn handen af en ging naar beneden. In de woonkeuken was het warm. Rika stond bij het aanrecht. Twee grote ketels water stonden te koken op het gasstel. Jan Bel zat op een stoel in het koude witte licht bij het raam, waarop alleen in de hoeken ijsbloemen zaten. Toen Oskar binnenkwam keek de man hem tussen de bladeren van de clivia door grijnzend aan.

‘Goedemorgen,’ zei Oskar. ‘Ik heb me verslapen.’

‘Goedemorgen meester,’ zei de vrouw.

Oskar zag dat het deel van het raam dat geopend kon worden op een kier stond. Jan Bel had een windbuks in de hand. Oskar liep om de tafel heen en keek over de man uit het raam. Ongeveer halverwege het huis en het aan het eind van het achtererf staande schuurtje stond een korte paal in de grond, waaraan met een touw een magere, geelachtige hond was vastgebonden. De grond van het erf, waarop 's zomers niets dan onkruid groeide, zag er grauw en bevroren uit. Links bij een kale heg die het erf van dat van de buren scheidde, was een diepe kuil vol as en afval. De hond lag doodstil en keek naar het raam.

‘Wat heeft hij gedaan?’ vroeg Oskar.

‘Hij sleept altijd dat afval uit die kuil over het erf,’ antwoordde de man. ‘Hij heeft hier niets te maken.’

Dat is altijd hetzelfde, dacht Oskar. Het is iets dat hij nodig heeft.

Jan Bel nam een loden kogeltje uit een openstaand doosje

op de vensterbank, brak de windbuks open en stopte het kogeltje erin, waarna hij hem met een lachje strekte en door de kier van het raam op de hond richtte. Deze stond op, ging weer liggen en begon zacht jankend te kwispelstaarten.

‘Lig stil rotzak,’ zei de man.

Met een scherpe slag ging de buks af. Het leek Oskar dat het kogeltje het dier aan het achterlijf raakte. Even stond het roerloos, daarna begon het, wringend met het lijf en schel jankend, om de paal te rennen. De man keek triomfantelijk op naar Oskar. Het is altijd net of hij verwacht dat ik het hem zal verbieden, dacht Oskar. Hij vindt het vreemd dat een onderwijzer niets zegt van zoiets, of hij denkt dat ik bang ben. Onderwijzers verbieden jongens altijd nesten uit te halen en dieren te kwellen, en wijzen hun op het schoons dat de natuur biedt. Braakman hangt soms van die platen in de gang. Spaar de vogels.

Hij keek toe terwijl de man een nieuw kogeltje in de buks stopte.

‘Zou zo'n kogeltje door de huid gaan?’ vroeg hij op een neutrale toon.

‘Nee,’ zei de man. Hij veegde het zweet van zijn gezicht. ‘De haren, die houden het al tegen. En dan het vel zelf, dat is taai. En op zo'n afstand... een klein wondje denk ik... of een blauwe plek. Maar denk erom dat hij het wel voelt.’ Hij komt in een goede bui van dat gemartel, dacht Oskar, ik heb hem zelden zoveel achter elkaar horen zeggen. Ik zou hem op zijn bek moeten slaan.

Hij keerde zich om en liep naar het aanrecht. Achter hem ging de buks af, buiten gilde de hond. Als ik het deed zou het alleen voor mezelf zijn, om me rechtvaardig te voelen, dacht Oskar. Hij was vol minachting voor zichzelf.

‘Heb je nog wat heet water voor het scheren?’ vroeg hij aan Rika. De vrouw knikte, haalde een kopje uit het kastje en goot er uit een van de ketels heet water in.

‘Daar komen de slagers,’ zei Jan Bel.

Oskar zette het kopje op de tafel en liep naar het raam. ‘Slagers?’ vroeg hij.

‘Voor het varken,’ zei Rika. ‘Vandaag slachten we, dat heb ik u toch gezegd. Daar is het water voor.’

Om de hoek van het huis waren twee korte, dikke mannen op het erf verschenen. Het zouden vader en zoon kunnen zijn, ze hadden alle twee rode gezichten en droegen laarzen en korte jekkers met daaronder een lang voorschoot van zeildoek. De oudste had een langwerpig foedraal in de hand, de jongere een kleine tas en een touw.

Terwijl Jan Bel de windbuks in de hoek zette en de woonkeuken verliet, haalde Rika een fles jenever uit de kast en zette hem op de tafel. Even later verscheen Jan op het erf. Hij maakte de hond los en schopte hem hard tegen de poten, waarna het dier hinkend wegrende. De man liep naar de slagers en zei iets tegen hen. Ze lachten alledrie, waarbij de adem in grijze wolkjes uit de open monden schokte.

‘Ik heb brood voor u hiernaast op de tafel gezet meester,’ zei Rika.

‘Dat is goed,’ zei Oskar. Met schrik zag hij dat achter de slagers een groepje kinderen het erf opgekomen was, het grote meisje uit zijn klas voorop. Het kind droeg, niettegenstaande de kou, niet meer dan een rok en een rose truitje waarin de zware borsten met alle bewegingen meetrilden, en dikke zwarte kniekousen. Jan Bel ging de slagers voor naar binnen. Op enige afstand volgden de kinderen, waaronder drie jongens die petten droegen.

‘Lust de meester ook wel een borrel?’ vroeg Rika.

‘Dat kon ik wel doen,’ zei Oskar. Het is stom om te drinken als je nog niet gegeten hebt, dacht hij. De vrouw zette vier kleine glazen op de tafel, liep naar de deeldeur, deed hem open en stak haar hoofd om de hoek.

‘Lusten jullie wel een borrel?’ riep ze.

Even later kwamen Jan Bel en de slagers binnen. Deze hadden hun jekkers uitgetrokken en de mouwen van hun kielen opgestroopt. Ze gingen aan tafel zitten. Ook Oskar nam een stoel.

‘Dat is de meester, die is bij Jan Bel in de kost,’ riep de jongste hard tegen de ander. ‘Vader hoort niet meer zo goed,’ zei hij tegen Oskar.

Rika schonk de glazen vol en schoof er Jan, de slagers en Oskar een toe.

‘Dat is de zevende vanmorgen,’ zei de zoon. ‘Drie varkens, en steeds één borrel vooraf en één achteraf, dat is zes, en deze dat is zeven.’ Hij begon te lachen, waarbij te zien was dat in de bovenkaak enkele tanden ontbraken.

‘Zag je die hond lopen?’ zei Jan Bel. Hij nam zijn glas en dronk het in één slok leeg, waarna hij zijn pet achter op zijn hoofd schoof en grinnikte. ‘Ik schopte hem voor zijn donder,’ zei hij. Tijdens het zwijgen dat volgde bleven hij en de jongste slager elkaar grinnikend aankijken. Oskar zag dat de deeldeur was blijven openstaan en dat de kinderen door de opening aandachtig naar het gezelschap bij de tafel keken. Hij pakte zijn glas en nam een slok. Een misselijkmakende warmte zakte snel van zijn keel naar zijn maag. Dit wordt een vreselijke dag, dacht hij, vol haat naar de kinderen kijkend. Waarom is er nergens een uitweg? Het grote meisje en een naast haar staande jongen stootten elkaar aan en begonnen te lachen, hun gezichten half achter

de handen verbergend. Oskar dronk zijn glas leeg en ging zo zitten dat hij de kinderen niet meer zag.

‘Heb je gehoord van juffrouw Braakman?’ riep de vader plotseling. ‘Ze zeggen dat die wat bijzonder geworden is.’ Hij tikte op zijn voorhoofd en schudde ernstig het hoofd. ‘Gisteren, met die mist, toen liep ze aan de Brink,’ zei de zoon. ‘Toen deed ze wat vreemd, zeggen ze, maar ik heb het niet gezien. Ze moet achter kinderen aangelopen hebben, omdat die haar nageroepen hadden.’

‘Het zal wel niet waar zijn,’ zei Rika. ‘De meester is er nog geweest. Die zou het wel gemerkt hebben.’

‘Dat is allemaal onzin,’ zei Oskar. ‘Ze was heel gewoon.’ Enige tijd was het stil. Het is verkeerd gevallen, dacht Oskar. Op een lege maag, dat gaat nooit goed. Ik ben het ook niet gewend.

Met een wee gevoel in zijn maag keek hij langs de zwetende gezichten van de mannen naar de deuropening. Een van de jongens had zijn pet achterstevoren op het hoofd gezet en keek scheel de kamer in. De andere kinderen stootten elkaar aan en giechelden.

‘Het moet in de familie zitten,’ riep de oudste slager, weer op zijn voorhoofd tikkend. Even later stonden de mannen op en liepen naar de deel. De kinderen verdwenen en liepen schreeuwend naar het achtererf. Oskar stond voorzichtig op. Het gaat, zei hij bij zichzelf. Het verstand blijft opmerkelijk helder.

‘Ik neem dadelijk wel nieuw scheerwater,’ zei hij tegen Rika, die de glazen wegzette. ‘Ik ga even kijken.’

‘Dat is goed meester,’ zei ze.

Oskar ging naar de mooie kamer en nam een paar happen van het brood dat op de tafel stond.

‘Het is waar dat ze gek deed,’ mompelde hij. ‘Ze stond in

de gang te lachen met een spiegel. Ik heb het gezien, maar ik weet van niets, ik heb er niets mee te maken.' Hij ging naar de deel, waarbij hij zag dat Rika in de woonkeuken bij het raam stond en met open mond voorzichtig over haar borst streek. Binten hoorde hij een snerpende, vreemd menselijk aandoende gil van het varken. Het brood helpt, dacht hij, het gaat al over.

'Ik zal dadelijk even geld geven, voor deze en de vorige maand,' zei hij.

'Ja meester, dank u wel,' zei de vrouw.

Op de deel was een ladder met de uiteinden op twee kisten gelegd. Door de open achterdeur zag hij de mannen met het uit het schuurtje gehaalde varken aankomen. Voorop liep de jongste slager, die het dier aan een om de kop gebonden touw voorttrok. Ernaast liep Jan Bel, die het van tijd tot tijd schopte. De oudste hield het bij de staart vast. Elkaar verdringend volgden de kinderen.

Zodra ze op de donkere deel waren, werd het varken, dat nu aan één stuk door gilde, in de lengte tegen de ladder getrokken. Jan Bel nam het touw over. De kinderen stelden zich voor Oskar, aan wie ze nu geen aandacht meer schonken, op. Misschien gaan ze overal kijken, dacht Oskar. Ze hebben opgewonden, lelijke gezichten. Ze verheugen zich op het doodgaan.

De jongste slager nam de kleine tas van de vloer en haalde er een apparaat uit, waarin hij een klein voorwerp aanbracht. Daarna maakte hij grijnzend een buiging voor de kinderen en zei iets dat door het krijsen van het dier onverstaanbaar was. Vervolgens liep hij met kleine pasjes en een vertrokken gezicht, waarom de kinderen hard lachten, achter de ladder om naar de kop en zette het apparaat iets boven de ogen tegen de schedel. Er klonk een scherpe knal

en een bleek rookwolkje dreef door de deuropening weg. Jan Bel en de oudste slager trokken het schokkende en knorrende lijf opzij, zodat het op de ladder viel, waar het na enkele lange rillingen snel overheen zakte. De oudste slager het de staart los, nam een mes uit het lange foedraal en liep ermee naar de kop. De zoon had het apparaat opgeborgen en een emmer gepakt, waarmee hij zijn vader volgde. In het voorbijgaan schopte hij tegen de slappe buik van het gedode dier. De lucht werd door de openhangende bek met een luid knorren naar buiten geperst. De kinderen, die hierop gewacht leken te hebben, begonnen hard te lachen. Het meisje uit Oskars klas danste met schokkende borsten voor hem op en neer.

De dood is ingetreden, zei Oskar bij zichzelf. Een leven is ten einde. Alle leven komt uit één bron, vraag het aan Braakman. Met een treurig gevoel liep hij naar de woonkeuken.

Drie kwartier later, na zich geschoren en gegeten te hebben, verliet hij het huis over de deel, waar de slagers het opengesneden en reeds gedeeltelijk leeggehaalde dier rechtop tegen de muur gezet hadden en waar Jan en Rika de darmen wasten in een teil. De kinderen waren weg.

Buiten zette hij de kraag van zijn overjas op en liep snel in de richting van de Brink. Het is goed weer voor een wandeling, dacht hij, naar de koude, witte lucht kijkend. Hij zag nergens kinderen. Ik ben ongeschikt voor dit vak, dacht hij. Kinderen maken me onzeker en moedeloos.

Bij twee van de lage, grauwe huizen die hij passeerde hingen paarse, opengespalkte varkens op ladders tegen de zijgevels. Twee mannen, die op de weg stonden te praten, keken hem heimelijk na. Ergens op een akker achter de

rechter huizenrij werd iets verbrand. Een dunne streep rook steeg bijna recht boven de daken uit.

Zo gaat het goed, zei hij bij zichzelf toen hij aan de Brink kwam. Ik kan er zonder gevoel naar kijken, omdat ik wegga, ik hoor er niet meer bij.

Rustig liep hij langs de huizen in de richting van het gemeentehuis. Een heel gewoon dorp, dacht hij. Die Vacature kan ik altijd maandag nog aan Braakman vragen, ik voel me nu te goed om zijn geklets aan te horen. Aan de overkant de weg af tot het Kanaal, dan het bos in en door het bos terug. Dat is zeker anderhalf uur lopen, een goede wandeling.

Tussen de bomen door kon hij Braakmans huis en de school zien. Een man met een bruin paard liep langs het hek. Ook op het erf van de smederij stond een paard, dat met de voorhoef over de harde grond schraapte. In het donker van de werkplaats waren twee mannen die met elkaar praatten te onderscheiden. Hoewel Oskar niet zeker wist of ze hem zagen, knikte hij in het voorbijgaan. Tussen de twee rijen bomen van de westelijke weg zag hij een rode tractor de Brink naderen. Het gaat goed, dacht hij. Dit is een dag zonder gevaar, al moeten we voorzichtig blijven.

Zonder mensen tegen te komen bereikte hij het gemeentehuis. De deur van de slagerswinkel, tussen de driesprong en de school, ging open en een meisje kwam naar buiten. Ze droeg een boodschappentas die ze aan het stuur van haar voor het winkelraam staande fiets hing. Toen ze opkeek, zag Oskar dat het Braakmans dochter was. Ze doet boodschappen voor haar gekke moeder, dacht hij. Hij knikte en begon sneller te lopen. Nog een meter of twintig scheidden hem van de driesprong. Uit zijn ooghoeken hield hij het meisje in de gaten. Ze stapte op de fiets en reed lang-

zaam in zijn richting. Bij de driesprong stopte ze voor de tractor, die grommend door de bocht draaide en de kant van de school opreed. Ze blijft staan, dacht Oskar, moet ze mij hebben? Hij stak zijn handen in zijn zakken en liep langzaam naar haar toe.

‘Goedemiddag,’ zei hij.

‘Goedemiddag.’ Het meisje stapte van de fiets en trok hem op de stoep, zodat hij tussen Oskar en haar kwam te staan. Ze droeg de zwarte montycoat, waarvan ze de capuchon had opgezet, wat haar gezicht nog bleker maakte dan het meestal al was.

‘Ik begrijp niet dat je niet maakt dat je hier wegkomt, in zo'n weekend,’ zei ze.

Wat moet dat, dacht Oskar. Hij keek argwanend naar het meisje, dat tegen de fiets leunde en met een lusteloos gebaar haar handschoenen uittrok. Ze heeft nauwelijks tegen me gepraat in dit jaar, waarom moet ze nu met zo iets onbenulligs speciaal naar me toekomen?

‘Waarom zou ik dat doen? Ik heb er trouwens geen geld voor.’

‘Vind je het niet vreselijk hier?’ Ze keek met een minachtend gezicht langs de huizen. ‘Ik vind het een rotnest. Ik zal god danken als ik klaar ben en hier weg kan.’

‘Voor mij is het over drie weken afgelopen,’ zei Oskar. ‘Het kan me niet zoveel meer schelen.’

‘Ja, daar ben ik jaloers op. Ga je naar Amsterdam? Dat zei mijn vader.’

‘Dat is de bedoeling,’ zei Oskar afgemeten. Ik gedraag me als een oude zak, dacht hij, als een Braakman. Hij voelde zich houterig en dom worden, alsof zijn hoofd met een stroperige brei gevuld was. We staan als twee figuren op een toneel hier, dacht hij, iedereen heeft ons al gezien.

‘Denk niet dat ik niet blij ben, dat ik wegga,’ zei hij. ‘Dat is natuurlijk wel zo.’

Dit is geen gesprek, zei hij bij zichzelf, maar het voortbrengen van klanken die nauwelijks een gedachte uitdrukken. We praten als veroordeelden in een strafkolonie, twee ontevredenen.

Het meisje begon te grinniken. ‘Ik zag je lopen,’ zei ze. ‘Je trok een gezicht alsof je de boel in brand wou steken. Zo voel ik me meestal ook, vooral in de weekends. Niemand komt de deur uit, iedereen zit achter het raam te gluren of er niet iets gebeurt.’ Ze trok haar handschoenen aan en langzaam, alsof ze iets geheims ontblootte, weer uit. Oskar zag dat ze brede handen had met ronde nagels, die niet erg schoon waren. Een golf van begeerte kwam in hem omhoog. Die heeft iemand nodig om haar gal tegen uit te spugen, dacht hij. Omdat ik wegga ben ik ineens de aangewezen figuur. Hij voelde zich gerustgesteld.

‘Dat heb ik eigenlijk nooit anders meegemaakt,’ zei hij. ‘In Meppel was dat even erg, en in Assen zal het wel net zo zijn. Ze kijken allemaal naar elkaar, en niemand durft iets te doen dat anders is dan normaal. Van tijd tot tijd is er kermis of zoiets, dan kan alle smeerlapperij er eens uit, en af en toe wordt er een gek, dat is dan jammer. Er zijn hele dorpen hier waar ze allemaal godsdienstwaanzin hebben, of achterlijk zijn, maar omdat iedereen het heeft, denken ze dat het normaal is.’ Hij keek aandachtig naar het zadel van haar fiets, dat op haar buik de stof van de jas terugduwde.

‘Ja, dat is waar, je komt uit Meppel,’ zei Christ. ‘Wij zijn uit Arnhem hier gekomen, daar was het wel anders.’ Ze trok haar handschoen aan en zette een voet op de trapper. Ze keek hem even bijna vijandig aan. ‘Als je nog langs wil

komen dit weekend, dan kun je het het beste vanavond doen,' zei ze. 'Daar had je het toch gisteren met mijn vader over? Vanavond is mijn moeder er niet, die gaat met nog een paar van die wijven hier culturele avonden organiseren. Ze willen films draaien voor die smeerlappen hier. Als zij er niet is, dan is mijn vader soms wel te genieten, als hij tenminste niet met zijn theosofie begint. Maar je moet het zelf weten natuurlijk. Misschien was je helemaal niet van plan om te komen.' Zonder hem nog aan te kijken reed ze weg.

'Goed, vanavond,' riep Oskar.

Verbaasd zette hij zijn wandeling voort, de westelijke weg op. Hij passeerde even buiten het dorp de kleine kerk met het door een haag omsloten kerkhof en kwam tussen lage, bevroren akkers. Dat is mooi, dacht hij, dat hele geklets over dat dorp was een smoes, ze wou alleen maar vragen of ik vanavond kwam. Iemand moet me eens uitleggen waarom dat moet. Ik heb toch nooit iets met haar te maken gehad. Drie weken voordat ik wegga, gaat ze me op straat aanspreken, alsof het van belang is dat ik op visite kom. Na een kwartier bereikte hij de meubelfabriek. Deze lag bij een brug over het Kanaal, dat de provincie van het noorden naar het zuiden doorsnijdt. De kleine nieuwe gebouwen lagen verlaten. Voor de woning van de directeur stond een lange amerikaanse auto. Als je zo'n wagen hebt, ben je hiervandaan binnen anderhalf uur in een redelijke stad, dacht Oskar. Dat geeft je een grotere vrijheid.

Aan de andere kant van het Kanaal stond een pompstation voor een klein gebouwtje, dat op de gevel een wit bord met zwarte letters had: Café Wanders. Daarachter lag de rijksweg evenwijdig aan het Kanaal, kaarsrecht links en rechts het grauwe land invoerend zover het oog reikte.

Met een gevoel van verlatenheid ging Oskar voor de brug linksaf en liep langs het water. Het is waar wat ze zegt, dacht hij, het is een rotnest. Als je hier je leven door moet brengen, dan zit je gevangen. Het is een smerig land. Het water van de smalle vaart lag zwart en stil tussen de bevroren walkanten. Oskar liep langs twee boerderijen, waar niets op het erf bewoog. Een paar honderd meter van de brug lag een tjalk gemeerd. Uit de schoorsteen van de boot steeg dunne, gele rook op. Een vrouw met een zwarte doek om het hoofd en een mand naast zich zat even verder aan de kant van de weg geknield op een akker. Haar gezicht was rood van de kou. Ze keek Oskar zonder iets van een groet na.

Na ongeveer tien minuten bereikte hij een smalle zandweg naar links. Hij volgde hem en kwam in het bos, dat hier met een lange punt in de akkers uitstak. Het eerste gedeelte van het bos bestond uit loofbomen. Deze waren bijna geheel kaal en de bodem tussen de stammen was bedekt met bevroren bladeren.

‘Zo gaat alles naar de verdommenis, zei Oskar. Hij schrok van het geluid van zijn stem, weerkaatst door de stammen, en haastte zich verder. ‘Zeker is de natuur vol dood in de herfst, kinderen,’ vervolgde hij zachter. ‘Maar in de grond zijn allemaal beestjes, of eigenlijk zijn het plantjes, of wezentjes, dat kunnen we het beste zeggen. En die wezentjes, die bacteriën heten of ook wel splijtzwammen, die bouwen nu van al die dode dingen voedsel voor de bomen, want dat kunnen ze. En wat er dan in het voorjaar gebeurt, dat weten jullie wel, hè?’ Braakman kan het je vertellen, dacht hij, niets gaat verloren, wij zijn allen een deel van de grote harmonie. De boom des levens.

Hij stak een open plek over en ging een donkerder gedeelte

van het bos in. Hier stonden naaldbomen, die met hun kruinen een vrij dicht dak vormden. De grond was droog en verend en maakte zachte knappende geluiden waar hij zijn voeten neerzette. Naarmate hij verder in het bos doordrong, stonden de bomen dichter bij elkaar, terwijl lage struiken tussen de stammen het uitzicht belemmerden.

Ergens rechts van hem klonk plotseling een geritsel en gekraak van takken. Hij bleef geschrokken staan en luisterde met ingehouden adem naar het zich snel verwijderende geluid. Een vogel, of een klein beest, dacht hij. Een goede jager zou ik zijn. Hij stak een sigaret aan en liep tussen de bomen door, zonder nog op het pad te letten.

Je zou eens een flinke opruiming in je leven moeten houden, zei hij bij zichzelf. Een soort grote schoonmaak. Nu is er een kans, als je naar een andere plaats gaat dan kun je opnieuw je leven inrichten. Iedere dag zijn er dingen geweest die niet tot een einde gebracht zijn, die je maar laat liggen, die sleep je allemaal mee. Dat moet er in één keer uitgesneden worden, het is een soort verrotting die alles aantast. Begin maar eens met het geld, Rika heb ik nu betaald, maar overal staan nog kleine schulden. De kruidenier krijgt nog tien gulden van me, van sigaretten die ik de kinderen heb laten halen omdat ik het zelf niet durf. Al twee maanden geleden heb ik vijfentwintig gulden van mijn vader geleend. En zo is er nog meer.

De gedachte aan het geld vervulde hem met onrust. Een prikkende warmte verspreidde zich over zijn rug en onder zijn haar. Hij wendde zijn hoofd opzij alsof er iemand naast hem liep en zei zacht: ‘En neem mijn ouders, ze zijn trots op mij, als ik thuis kom, zijn ze blij, mijn vader haalt een sigaar voor mij uit de winkel, want die verkoopt hij ook. Hij geeft mij een sigaar omdat ik in zijn ogen volwassen

ben en iets bereikt heb, en hoewel ik niet van sigaren houd, rook ik hem op. Waarom ben ik niet meteen verder weg gegaan toen ik klaar was, waarom ben ik naar het eerste dorp het beste gegaan, vanwaar ik in een uur met de bus naar Meppel kan? Vertel me dat eens.'

Hij begon langzamer te lopen en maakte zijn jas los. Er gaan dagen voorbij waarop ik me niet was, dacht hij bitter. Het lichaam wordt vies en ziekelijk. Mijn gebit moet nodig nagekeken worden. Waarom ben ik niet in staat om deze eenvoudige dingen te doen? Hij gooide zijn sigaret weg, haalde een zakdoek tevoorschijn en veegde zijn voorhoofd af. 'Ik moet toch werkelijk eens volwassen worden,' mompelde hij. 'Maar misschien is het minder erg dan het lijkt. De oplossing is niet eenvoudig, maar het is toch ook weer niet hopeloos.'

Hij was nu het pad helemaal kwijt, en liep, takjes vertrappend, tussen de stammen door, het hoofd naar links houdend, alsof de figuur naast hem tegen hem sprak. 'Ik hoop, dat u niet geschrokken bent,' zei hij even later. 'Het bos heeft iets sombers om deze tijd van het jaar. Het was maar een klein dier, een konijn. Maar ook herten komen hier wel voor.' Hij staarde voor zich uit en voelde een trieste opwinding. 'Ik kan u niet zeggen, hoe blij ik ben dat u mij bent komen bezoeken,' fluisterde hij. 'Het is een prachtig bos, vindt u niet?'

Hij bereikte een kleine heuvel, omgeven door struiken die hem het uitzicht benamen. Een vogel vloog met een schreeuw voor hem op. Hij bleef staan. Zijn ogen traanden en hij zag de struiken, bevroren grond, dode bladeren en stukken van de strakke lucht in golvende kringen bewegen.

'Hier zijn we helemaal alleen,' zei hij glimlachend. 'Nie-

mand die ons ziet, liefje.' De grote waanzin, dacht hij. Hij legde zijn hand tegen een boomstam en streelde de koude schors.

'Alles komt goed,' fluisterde hij. 'Je hoeft niet bang te zijn.' Plotseling hoorde hij verrassend dichtbij kinderen schreeuwen. Een paar tellen bleef hij bewegingloos tussen de struiken staan. Daarna boog hij voorzichtig de takken opzij. Het waren enkele jongens en een meisje in winterse kleren. Ze renden heen en weer tussen de stammen en riepen naar elkaar. Oskar ademde een paar maal diep en streek over zijn gezicht.

Ik kan niet weg, zonder dat ze me zien, dacht hij. Het beste is gewoon naar ze toelopen. Iemand kan tussen de struiken gaan omdat hij moet wateren, dat is heel gewoon. Niemand vindt het trouwens vreemd als een onderwijzer in het struikgewas iets zoekt, het zijn vaak natuurliefhebbers.

Hij stond snel op en liep om de struiken heen. De kinderen bleven staan zodra ze hem zagen.

Als we vroeger ergens speelden en er kwam een man uit de struiken, dan zeiden we, er zit een kinderdief in de bosjes, zei hij bij zichzelf. Denken ze dat hier ook? Ik loop als een pop, als iets dat ze opgewonden hebben, maar dat zien ze niet. Ieder onderscheidingsvermogen is hun vreemd. Twee kleine jongens stonden links van een smal pad, nog twee jongens en een meisje rechts. Oskar kende geen van de gezichten. Hij liep tussen de twee groepjes, die elk enkele meters van hem verwijderd waren, door en zei glimlachend: 'Dag jongens.' Zijn stem had een vreemde, hoge klank. De kinderen antwoordden niet, maar volgden zijn bewegingen waakzaam met de ogen.

Zodra hij voorbij was, begon hij sneller te lopen. De kinderen wachtten tot hij enkele tientallen meters verwijderd

was, daarna riepen ze iets onverstaanbaars en renden weg achter het heuveltje.

Oskar bleef staan en stak een sigaret aan. Hij gooide de lucifer weg, wendde het hoofd opzij en zei zacht: ‘Ik hoop dat de kinderen u niet aan het schrikken gemaakt hebben.’ De kinderstemmen vervaagden in de verte.

Toen hij achter het huis van Jan Bel uit het bos kwam, waren de lichten op de deel en in de keuken al aan. Het was vroeg donker.

4

Op zijn weg naar Braakmans huis ontmoette Oskar aan de Brink de slagers. Ze gingen langzaam naast elkaar door het licht van de lantaarn, zwaaiend en met onduidelijke norse stemmen tegen elkaar pratend. Een van de mannen gleed uit, de ander greep hem vast en in een wankele omhelzing bleven ze enige tellen staan. Toen ze Oskar zagen, heten ze elkaar los en een van hen riep: ‘Boe.’ Daarna verdwenen ze langs de donkere huizen. Oskar haalde zijn schouders op, liep langs de andere kant en belde bij de hoofdonderwijzer aan. De gordijnen van de voorkamer waren gesloten. Na korte tijd kwam Braakman de deur opendoen. Hij had een verfrommelde krant in zijn hand en zag eruit alsof hij geslapen had. Hij droeg het gebreide vest en pantoffels.

‘Hé, dat is leuk,’ zei hij. ‘Kom binnen. Dat is gezellig.’

Onmiddellijk daarna kreeg hij een niesbui die zijn lichaam schudde. Hij maakte fladderende uitnodigende gebaren met de krant. Oskar ging langs hem naar binnen.

‘Zaterdagavond, dat leek me eigenlijk het meest geschikt om langs te komen,’ zei hij. Braakman veegde met de rug van zijn hand langs zijn neus en knikte.

‘Natuurlijk, dat is zo.’

Oskar trok zijn jas uit en hing hem aan de kapstok.

‘Mijn vrouw geeft op het ogenblik een les,’ zei Braakman, ‘en dadelijk moet ze even weg, naar mevrouw Estoppey. Dat is wel jammer natuurlijk.’ Hij liet Oskar voorgaan naar binnen. Christ noch mevrouw Braakman waren in de kamer. Achter de groene gordijnen van de studeerkamer klonk pianomuziek, een walsje dat met onvaste hand werd

‘Ga zitten,’ zei de hoofdonderwijzer op gedempte toon.

Oskar nam in een van de stoelen bij de kachel plaats en de man ging tegenover hem zitten. Hij had een wazige, verheugde uitdrukking op zijn gezicht, alsof hij zich veel van de avond voorstelde.

‘Dat had je al veel eerder moeten doen, Lee, zo eens langskomen.’

Het melodietje achter het gordijn eindigde abrupt in een dissonant en de stem van mevrouw Braakman klonk: ‘Fis, Hansje. Zie je wel?’

Vies Hansje, dacht Oskar. De gedachten van iemand die veel alleen is dalen tot grote diepten van kinderachtigheid. De leerling begon een deel van het walsje opnieuw te spelen. ‘Heb je in de krant gelezen over Hongarije?’ vroeg Braakman, nog steeds met dezelfde gedempte stem, die in verband scheen te staan met de gebeurtenissen achter het groene gordijn. ‘De Russen sturen een heel leger, met tanks.’ ‘Nee, ik heb geen krant gelezen,’ antwoordde Oskar. ‘Niet omdat het me niet interesseert, maar ik heb natuurlijk weinig tijd.’

‘Ja, die studie, dat is wat,’ zei Braakman. ‘Er beginnen stromen vluchtelingen naar het westen te komen,’ vervolgde hij, ‘want de grens hebben ze nog niet gesloten. Ook Nederland heeft zich bereid verklaard mensen op te nemen.’ Het is waar, dacht Oskar, er worden mensen vertrapt en onderdrukt, en zij komen in opstand. Ik heb nog nooit iets gedaan dat de moeite waard was.

Het pianospel stopte. ‘Zo, genoeg voor vandaag Hansje,’ zei mevrouw Braakman. ‘Oefening tien en elf voor de volgende keer goed studeren hè?’ Haar stem had een schrille en gemaakt opgewekte klank. Even later ging het groene gordijn open en een kleine jongen met een bril op en een dun, gekaft boek onder de arm kwam tevoorschijn, gevolgd

door mevrouw Braakman. Ze had nu een dun, rose doekje om het hoofd en droeg een glimmende, bruine japon, die haar bewegingen houterig deed lijken.

‘Lee is vanavond gekomen,’ zei Braakman. ‘Het is jammer, dat je nu net wegmoet. Maar het is tenslotte belangrijk, hè.’

‘Goedenavond,’ zei de vrouw. ‘Ja, dat is jammer. Maak maar gauw voort, Hansje,’ zei ze tegen de kleine jongen. ‘Het is koud en donker. Zorg maar dat je vlug thuiskomt.’ ‘Ja mevrouw. Dag mevrouw, dag meneer.’ De jongen ging haastig de kamer uit.

‘Mevrouw Estoppey en ik en nog een paar dames, willen proberen van de winter een paar avonden te organiseren, culturele avonden, met films of een spreker.’ De vrouw lachte zenuwachtig. Door een vreemde lichtbreking in de brilleglazen leek het alsof ze twee paar ogen had. Alweer heeft ze iets om haar hoofd, dacht Oskar. Dat heb ik toch nooit eerder gezien.

‘Dat kan best leuk zijn,’ zei hij beleefd. ‘Er gebeurt hier veel te weinig, vooral 's winters.’

‘We weten niet, of er belangstelling genoeg voor is.’

‘O, vast wel,’ zei de hoofdonderwijzer. Hij glimlachte tegen haar. ‘En anders is het toch leuk voor jou. Het leidt je een beetje af, liefje.’

‘Ja, dat is zo.’ De vrouw keek van Braakman naar Oskar met een zonderlinge trekking in haar gezicht, alsof ze ieder ogenblik in tranen kon uitbarsten.

‘Dan ga ik maar,’ zei ze. ‘Christ zorgt wel voor alles. Ik ben niet zo laat terug, denk ik.’

Braakman stond op en ging met haar de gang in. Oskar bekeek de inrichting van de kamer. Je kunt zien, dat het vroeger van die jeugdbewegers zijn geweest, stelde hij vast.

Mensen die naar socialistische kampen gingen met paasvuren en weekends waar geknutseld werd. Het is iets in die meubelen, van dat lichte hout. Die schemerlamp is gefiguurzaagd. Boven de twintig wordt dat meteen belachelijk, net als padvinderij, kerels met kale koppen die gaan fietsen met een korte broek aan, met zo'n stel jongetjes. Waarom voel je een soort heimwee als je mensen over dat oude socialisme hoort praten?

Braakman kwam de kamer weer binnen. Hij ging zitten en begon de krant op te vouwen tot een steeds kleinere rechthoek, waarna hij hem weer ontvouwde en met de vlakke hand gladstreek.

Wat voor een avond moet dit worden, dacht Oskar. Waarom is Christ er niet?

'Het is wel goed voor mijn vrouw, dat ze iets te doen heeft,' zei de hoofdonderwijzer. 'Ze is niet helemaal in orde op het ogenblik. De dokter denkt dat het de leeftijd is, je begrijpt me wel. Dat is altijd moeilijk.' Hij keek Oskar met om begrip vragende ogen aan.

'Ja, dat hoor je veel,' antwoordde Oskar.

'Maar er treden vervelende verschijnselen bij op,' ging Braakman verder. Zijn stem had een vertrouwelijke toon gekregen, alsof hij de intimiteiten van zijn huwelijksleven zou gaan ontsluiten. 'Haar haar is plotseling gaan uitvallen. Overal kale plekken, weet je. Voor een vrouw is dat natuurlijk ontzettend. Estoppey zegt dat het een nerveuze kwestie is. Het gaat wel over, als ze zich bij de situatie kan neerleggen, zegt hij.'

Daarom stond ze daar met die spiegel gisteren, dacht Oskar. Hij ging rechtop in zijn stoel zitten.

'Heeft uw vrouw dat al lang?' vroeg hij belangstellend. 'Die haaruitval bedoel ik?'

‘Och nee, een kwestie van een paar weken, zoiets,’ antwoordde Braakman ontwijkend, Oskar over zijn bril aanziend. ‘Het zal wel weer overgaan. We moeten er niet te veel bij stilstaan, zo gauw mogelijk alles in zijn gewone doen, dat is het beste.’ Enige tijd bleven ze elkaar zwijgend aankijken. Als worstelaars die elkaars kracht proberen te schatten, dacht Oskar. Er klonken voetstappen op de trap. Een deur werd met een harde slag dichtgetrokken.

‘Welk vak doe je nu in hoofdzaak, voor de hoofdakte?’ vroeg Braakman.

‘Het meest pedagogie,’ zei Oskar. ‘Maar de laatste tijd heb ik eigenlijk niet zo goed gewerkt, ik ben een paar lessen achter.’

‘Och, je kan ook niet altijd werken,’ zei de man. ‘De boog kan niet altijd gespannen staan. Ik vond trouwens de laatste tijd dat je er niet zo goed uitzag. Wat bleek en zo.’

‘Het is de herfst, al dat binnenzitten, daar kan ik niet zo goed tegen. Maar vanmiddag bijvoorbeeld, toen heb ik een lange wandeling gemaakt, daar knap je wel van op.’ Dat is het ergste dat er is, dacht Oskar. Als ze zoiets tegen je zeggen, dan voel je je meteen bleek en ziek worden.

De deur ging open en Christ kwam binnen. Ze droeg een bruinfluwelen rok en een wit bloesje. Haar haren waren nat en hingen recht omlaag, wat haar gezicht iets strengs en geslotens gaf.

‘Hallo,’ zei ze. ‘Ik heb mijn haar gewassen en zie er vreselijk uit.’ Er was geen leuningstoel meer over en ze ging aan tafel zitten. Ze trok een onverschillig gezicht en keek nauwelijks naar Oskar, alsof ze 's middags geen gesprek hadden gevoerd en alsof het niet min of meer op haar verzoek was, dat hij was gekomen.

We zitten hier als mensen waarvan je leest in boeken over

de tropen, dacht Oskar. Ze zitten in een vreemd land met een vijandige bevolking. Misschien haten ze elkaar als de pest, maar ze moeten elkaar verdragen om niet van eenzaamheid en verveling tenonder te gaan. Er moet een gesprek gevoerd worden.

De binnenkomst van het meisje had een spanning in de kamer gebracht. Het leek Oskar dat Braakman en hij onmiddellijk waren vervallen tot het spelen van een rol, waarbij zij toekeek.

'Hoe lang woont u nu eigenlijk al hier, meneer Braakman?' vroeg hij.

'Nog niet zo lang,' antwoordde de man. Hij keek vragend naar Christ. 'Een jaar of drie, vier hè? Ja, vier jaar moet het zijn, want Christ moest nog een jaar naar de HBS, maar ze is blijven zitten en heeft de vijfde klas twee keer gedaan, en nu is het het tweede jaar op de kweekschool, het laatste. Vier jaar, dat klopt dus.' Hij keek snel naar Christ, die met haar wijsvinger figuurtjes trok op het tafelkleed.

'En waar werkte u voor die tijd?'

'Hiervoor was ik hoofd van een school in Arnhem,' zei Braakman. Hij praatte zacht en onduidelijk en keek Oskar niet aan.

'Dat is toch een leuke stad,' zei Oskar. 'Wilde u Bever buiten wonen?'

'Ja. Het leek ons wat rustiger,' mompelde Braakman.

'Ik vind het vreselijk,' zei Christ. 'God wat is het hier vervelend.'

'Je moet niet zo overdrijven,' zei Braakman. Er was een geërgerde uitdrukking op zijn gezicht gekomen. 'Dat is alleen maar jullie eigen onrust, ik begrijp dat niet. Omdat jullie je leven geen inhoud geven, zeggen jullie dat het hier vervelend is.' Hij keerde zich om in de stoel om het meisje

te kunnen aankijken. Op zijn bleke wangen waren rossige vlekjes verschenen. ‘Er is immers zoveel te doen?’ zei hij. ‘Je hebt toch je school? En je kunt toch lezen? Ik begrijp niet hoe iemand kans ziet om zich te vervelen op jouw leeftijd.’ Hij tikte driftig met zijn wijsvinger op de stoelleuning. Het meisje gaf geen antwoord maar keek hem met een afwachtende blik aan. Toen Braakman zich omdraaide, haalde ze haar schouders op en grinnikte tegen Oskar.

Die hebben fijn de pest aan elkaar, dacht Oskar. Ze zit hem gewoon te treiteren om hem nijdig te krijgen, maar hij is bang voor haar.

‘Zo is het toch,’ zei Braakman. Even bleef hij boos voor zich op de vloer kijken.

‘Kom,’ zei hij even later glimlachend. ‘We moeten de gezellige avond niet bederven. Wat moet Lee van ons denken, zo kort voordat hij weggaat? Zullen we eens iets drinken? Ik zal in de keuken gaan kijken wat er is.’

Hij stond op en liep sloffend naar de deur. ‘We hebben er natuurlijk niet op gerekend. Ik weet niet of er iets lekkers in huis is.’ Hij ging de kamer uit.

Zodra de deur dicht was, wees Christ met haar vinger op haar voorhoofd.

‘Wat een aansteller is die man,’ fluisterde ze. ‘Hoe vind je dat nou? Daar word je doodmoe van.’

Ze haat hem werkelijk als de pest, dacht Oskar. ‘Ach, hij is eraan gewend aanmerkingen op kinderen te maken,’ zei hij. ‘Dat krijgen ze allemaal.’

‘Hij geeft zijn leven een inhoud,’ zei het meisje smalend. ‘Een keer in de week, iedere dinsdagavond, de theosofische kring in Assen. Dan komt hij meestal bezopen terug. Maar niet zo erg dat iemand het ziet natuurlijk.’

Oskar keek met een vertederd gevoel naar het boze ge-

zicht. Die zit gewoon te springen om iemand bij wie ze haar hart kan uitstorten, dacht hij.

Braakmans sloffende stappen klonken in de gang. Even later kwam hij binnen met twee flessen. ‘Het valt nogal mee,’ zei hij opgewekt. ‘Er is nogal wat overgebleven. Zou er niets op de radio zijn Christ? Soms is er wel eens iets leuks op zaterdagavond.’

Hij zette de flessen op het dressoir en bukte zich met een rood aanlopend hoofd om een van de deurtjes te openen. ‘Wat wil jij drinken, Lee, een borrel of wijn?’ vroeg hij, met een arm en het hoofd in het meubel.

‘Het liefst wijn maar, meneer Braakman,’ antwoordde Oskar. ‘Vanmorgen werd er geslacht bij Bel, toen heb ik ook al het een en ander moeten meedrinken.’

‘Weet je zeker dat je toch niet liever een borrel wil? Vooruit dan maar. Il weet niet of het lekkere wijn is. We hebben het in huis voor als de leden van de oudercommissie met hun vrouwen komen. Christ ook maar een glaasje wijn.’

Hij zette twee wijnglazen met geslepen figuurtjes erop en een jeneverglas op het dressoir, sloot het deurtje en begon in te schenken. Christ draaide aan de radio, waaruit op verschillende stations een daverend gelach opsteeg.

‘Het zijn allemaal van die bonte avonden,’ zei ze. ‘Nederland op zaterdagavond. Het zijn steeds dezelfde stemmetjes die dezelfde moppen vertellen, de stommelingen lachen toch wel.’

‘Soms kan het toch best leuk zijn,’ zei Braakman. Hij gaf Oskar een glas, zette er een op de tafel en ging met het zijne in de hand zitten.

‘Nou, op je nieuwe baan,’ zei hij. Oskar glimlachte. Vroeger is hij geheelonthouder geweest, zei hij bij zichzelf. Dat

hoort bij zulke gefiguurzaagde lampen. Maar dat is nu allemaal voorbij. Toch voelt hij zich nog schuldig, kijk maar naar zijn ogen.

Het meisje ging aan tafel zitten en nam een slok wijn. De radio gaf met een zacht geruis en gekraak vioolmuziek. Oskar zette het glas aan zijn mond. Het is van dat rotspul, dacht hij. Dat verkoopt mijn vader ook. Als er familie kwam, meestal op verjaardagen, dan werd er een fles uit de winkel gehaald. Er kwam dan een stemming in de kamer alsof er stiekum iets zondigs werd gedaan. De prijs werd onmiddellijk aangeslagen op het kasregister en het geld in de la gestopt.

Hij nam een kleine slok. Er kwam een treurig gevoel over hem.

'Zulke avonden, waarop de mensen gezellig bij elkaar zitten, maak je tegenwoordig veel te weinig meer mee,' zei Braakman. Hij zat achterovergeleund in zijn stoel en staarde met glanzende ogen naar de muur achter Oskars hoofd. 'Dat is vreemd, daar denk ik wel eens over. In de oorlog, toen hebben we vaak zo bij elkaar gezeten, en bij alle ellende, want die was er natuurlijk, was er iets dat de mensen nader tot elkaar bracht, een gevoel van saamhorigheid, dat was iets moois.'

Natuurlijk, de oorlog, dacht Oskar. Daar gaan we dan, vooruit dan maar. Hij knikte met een nadenkend gezicht tegen de hoofdonderwijzer. De wijn had een onverwachte koppigheid. Een lome warmte verspreidde zich van zijn maag door zijn lichaam. Wij zijn hier, dacht hij, hoewel er geen enkele logische reden te bedenken is waarom wij bij elkaar zouden zitten. Zonder zijn ogen van Braakman af te wenden zag hij dat Christ opstond en de kamer uitging. 'Het verschil tussen de mensen viel weg,' zei Braakman.

Hij stond op om Oskar en zichzelf in te schenken. ‘Ook het standsverschil. De dokter kwam vaak bij ons, en ook de dominee, hoewel wij geen christelijke mensen waren. Iedereen bracht iets mee, kleine dingen, want er was zo weinig, en er werd over veel dingen gesproken. Nu is dat allemaal voorbij. Er is iets hards over de mensen gekomen, ze hebben elkaar niet meer nodig.’ Hij dronk zijn glas leeg. ‘Jij was misschien nog te jong om daar veel van te weten.’

‘Ik was veertien jaar toen het afgelopen was, maar toch herinner ik mij veel.’

Braakmans gezicht had zijn bleekheid verloren. Hij keek Oskar vriendelijk en afwachtend aan. Oskar wendde de blik van hem af. Het lijkt hier donkerder dan daarnet, dacht hij. Of mijn opmerkingsvermogen is verscherpt, ik zie nu dat er slijtplekken in de mat zitten en scheuren in het behang. Waar ging het over? De oorlog.

‘Iets dat ik mij goed herinner,’ zei hij op vaste toon,’ ‘is dat we onder de bank moesten kruipen als er luchtalarm was. Dat was op de lagere school. Als er een bepaald belsignaal werd gegeven, moesten alle leerlingen onder de bank kruipen. Als het luchtalarm kwam terwijl we speelkwartier hadden, dan moesten we naar een schuilkelder, die aan het eind van de straat in een plantsoentje gebouwd was. Omdat niet alle leerlingen daar tegelijk in konden, hadden we in twee, of misschien ook wel drie, groepen speelkwartier. Dat herinner ik mij nog heel goed.’ Wat een onzin wordt er uitgeslagen, dacht hij.

Braakman had de flessen bij de hand gezet en schonk weer in. Op de radio praatte een man snel en onverstaanbaar in het Frans.

‘Dat heeft veel indruk op je gemaakt,’ zei Braakman. ‘Dat

begrijp ik.' Hij keek Oskar op een geheel nieuwe, vriendelijke manier aan.

'Dat is zeker,' zei Oskar.

Braakman dronk zijn glas leeg. 'Vreemd eigenlijk, nu ben je hier een jaar geweest, en je gaat gauw weg, dat we nooit eens eerder zo gepraat hebben.' Hij stond op en liep naar het groene gordijn. 'Ik zal je eens iets laten zien, van waar we het gisteren over hadden.'

Hij verdween achter het gordijn en kwam even later terug met een dik boek, in bruin namaakleer gebonden. In goud was een boom op het omslag gedrukt. Braakman gaf het boek niet aan Oskar, maar nam het op zijn schoot en begon erin te bladeren.

'Het is niet eenvoudig,' zei hij. 'Het is zeker niet eenvoudig. Iedere week ga ik naar een bijeenkomst in Assen, daar komen dan nog meer mensen die de behoefte voelen om over deze dingen te spreken. Vaak leest een van de broeders of zusters iets voor uit dit boek. Dat bespreken we dan daarna.'

Oskar keek naar de bewegende lippen. In de mondhoeken had zich speeksel verzameld. Hij is blij dat ik er ben, dacht hij. Hij denkt dat er een grote vertrouwelijkheid tussen ons is. Het is niet meer dan een misverstand.

'Het is geen geloof,' zei de hoofdonderwijzer. 'Het is de beschouwing van alle dingen. Als er iets in de bijbel staat, waarvan wij aannemen dat het waar is, dan nemen we dat ook in onze gedachten op.' Hij haalde de mouw van zijn vest langs zijn mond. 'Wij proberen inzicht te krijgen in het leven van de mens zoals dat is in zijn verbondenheid met alles,' vervolgde hij. 'Niet het leven zoals de meeste mensen zich dat voorstellen, dat met de dood ophoudt. Hoe zou de dood het einde kunnen zijn? Ook een boom sterft in

het najaar, maar in het voorjaar is hij vervuld van nieuw leven. Zo is het ook met de mens, die door verschillende fasen gaat, waarvan dit leven er maar één is.'

'Dat is heel interessant,' zei Oskar. 'Neemt u me niet kwalijk, ik moet even naar de wc.'

'O, natuurlijk... je weet de weg,' zei de man. Hij keek ontnuchterd over het boek.

Oskar stond moeizaam op en liep naar de deur. Nu vraagt hij zich af wat ik heb, wist hij. Hij was nog niet eens goed begonnen. Voordat hij de deur achter zich sloot, hoorde hij Braakman verder bladeren in het boek.

In de koele donkere gang voelde hij zijn hoofd helder worden, hoewel de warmte, nu vooral in zijn maag, bleef. Hij begon zacht te lachen en liep naar de wc, die links achterin de gang naast de keuken was. 'Ons platteland, een uitzending voor boeren en tuinders,' zei hij. Hij ging de wc in, deed het licht aan en gaapte lang. Ook hier kan niet doorgetrokken worden, dacht hij, maar het is tenminste een porceleinen pot met een bril. Toen hij klaar was, verliet hij de wc en ging naar de keuken. Braakman had het licht laten branden, of misschien was Christ er nog geweest. Het was een grote ruimte met crème geschilderde muren en blauw houtwerk. Alles was netjes opgeruimd. Oskar waste zijn handen, droogde ze af en keek op zijn horloge. Half tien, is dat te vroeg om weg te gaan, dacht hij. Hij dronk een paar slokken water, deed het licht uit en liep de gang in. Een deur naast de trap, die nog gesloten was geweest toen hij naar de wc ging, stond open en in het vertrek erachter brandde licht. Door de opening zag Oskar een lampekap met gebloemde stof, een straalkachel en een schilderij van een heide met bomen. Toen hij voorzichtig verderliep, zag hij Christ. Ze zat aan een schrijfbureau met wat boeken en

schriften erop. Haar haar was gedroogd en hing los op de schouders.

Ze heeft die deur opengezet omdat ze wist dat ik in de gang liep, dacht Oskar. Hij keek snel naar de deur van de voorkamer en liep met een opgewonden gevoel naar de opening. ‘Je bent nog laat bezig,’ zei hij zacht. Het meisje keek zonder een spoor van verrassing in haar gezicht op.

‘Ben je het geouwehoer ontvlucht?’ fluisterde ze.

Oskar deed een stap naar binnen. ‘Hij kwam met een boek over de beschouwing van alle dingen voor de dag,’ zei hij. ‘Ik geloof dat hij een beetje dronken is.’

‘Hij neemt de kans waar als mijn moeder er niet is,’ zei Christ. Haar gezicht was lelijk van minachting. ‘Voor ze thuiskomt stopt hij alles weg en kruipt in bed. Maar ze merkt het toch en dan heb je de poppen aan het dansen.’ ‘Wat is er eigenlijk met je moeder?’ vroeg Oskar. Hij keek naar de losse haren van het meisje en de gladde witte huid in de halsopening van het bloesje. Zit die even in een rotzooi, dacht hij.

Het meisje stond op en ging op een punt van het bureau zitten, de handen loshangend voor haar schoot. Ze haalde onverschillig haar schouders op.

‘Haar haar valt uit. Daarom heeft ze die doek om. Ik geloof dat het komt doordat ze het hier vreselijk vindt. Ze is anders geworden toen we hierheen gingen.’

‘Maar zo erg is het toch niet,’ zei Oskar.

Christ haalde weer haar schouders op en voelde aan haar haren. ‘In Arnhem ging ze veel naar concerten en toneelstukken. Maar dat is het niet natuurlijk.’ Ze kneep haar ogen tot smalle streepjes in het boze gezicht. ‘Die man heeft het op zijn geweten,’ zei ze. ‘Weet je waarom we zo nodig weg moesten uit Arnhem? Omdat hij gegapt had

van het schoolreisgeld. Een klein bedrag hoor, en hij heeft alles terugbetaald toen het uitkwam. Hij is ook niet ontslagen, maar iedereen wist het natuurlijk, we konden er niet blijven.'

Ze verraadt de hele boel, dacht Oskar geschrokken. Daar heb ik toch niets mee te maken. Hij wist niet wat hij moest zeggen en keek met een leeg gevoel naar de handen van het meisje, die de stof van haar rok plooiden en weer loslieten. Even had hij de neiging de handen aan te raken, maar hij beheerste zich en stak zijn handen in zijn zakken.

'Is het hier niet te koud?' vroeg hij vriendelijk. 'Is dit jouw kamer?'

'Nee, van hem. De mijne is boven, die is nog veel kouder. Hier gaat het wel.'

'Hij vraagt zich af waar ik blijf,' zei Oskar. 'Ik moet wel terug.'

'Hij merkt toch niets als hij een paar borrels opheeft,' zei het meisje. Ze liet zich van het bureau afglijden en kwam vlak bij hem staan. 'Ga jij naar dat concert?' vroeg ze.

'Concert? Hier een concert?' vroeg Oskar.

'In café Wanders. Het is kamermuziek, een kwartet. Ik weet natuurlijk niet of het iets is.'

Ze keek hem tussen de naar voren gezakte haren koud, haast vijandig aan. Wat wil ze nou, dacht hij. Voelt ze zich zo ellendig dat ze werkelijk iets wil beginnen? Zijn hart begon te bonzen.

'Daar wist ik niets van,' zei hij. 'Maar ik zou het best kunnen doen. Ik wist niet dat je hier wel eens concerten had.' 'Het begint om half acht.'

'Ga jij erheen?'

'Ik weet het nog niet,' zei Christ. 'Ik heb er wel over gedacht.'

Wat een schoolkinderengedoe, zei Oskar bij zichzelf. ‘Nou, misschien zien we elkaar daar dan morgen,’ zei hij droog. ‘Ja,’ zei Christ. Ze keek niet meer opzij. Oskar stapte de gang in en liep snel naar de deur van de voorkamer. Als die ouwe dief niks gemerkt heeft, is hij gek, dacht hij. Braakman, die zit in de strafkolonie, met een vrouw die een beetje gek is en een moeilijke dochter. Wie zou dat gedacht hebben? Hij deed zacht de deur open, zette een zo gewoon mogelijk gezicht en ging naar binnen. Er hing een benauwde lucht. De meubelen maakten een treurige, armoedige indruk op hem, hij vond plotseling dat ze in de kamer stonden alsof iemand die spoedig zou vertrekken ze maar voorlopig had neergezet, in afwachting van de komst van de verhuizer.

Braakman zat in elkaar gedoken in de stoel. Hij had zijn bril afgezet en die op het gesloten boek op zijn knieën gelegd. Hij keek Oskar met bolle, roodomrande ogen aan. ‘Je voelt je toch wel goed, Lee?’ vroeg hij zacht. ‘Je bleef zo lang weg.’ Met een ruk richtte hij het hoofd, dat naar voren dreigde te zakken, op. Hij is gewoon stomdronken, dacht Oskar. Hij kan er niet tegen.

‘Was het lang?’ vroeg hij. ‘Ik moest naar een handdoek zoeken in de keuken. Maar ik dacht toch niet dat het zo lang was. Ik voel me best.’ Hij ging zitten.

‘Neem me niet kwalijk,’ zei Braakman. Hij kneep zijn ogen dicht en deed ze langzaam weer wijd open. Het leek hem moeite te kosten Oskar te onderscheiden. ‘Ik dacht het... ik maakte me bezorgd. Ik vind het fijn, dat je vanavond bent gekomen, Lee.’

Hij is werkelijk erg op me gesteld, dacht Oskar. Hoe is het mogelijk dat iemand zo stom is.

Het radiostation gaf nu alleen nog maar zacht gekraak, en

een geritsel dat aan kleine nachtdieren deed denken, muizen op een zolder.

Zo gaat de tijd voorbij, dacht Oskar. Hij stak zijn hand in zijn broekzak en kneep hard in zijn dijbeen. Toen hij jong was had hij niet gedacht dat het zo nog eens zou gaan, hè Braakmannetje? Een beetje geld gegapt, en nou zit je in de strafkolonie en je vrouw loopt in zichzelf te praten met een doek om haar kop, en je dochter verraadt je aan de eerste de beste. En dat allemaal omdat je daar niet kon blijven, omdat ze wat van je wisten. Ze zijn geen haar beter, maar je bent er dan toch maar bang voor, zo is het.

‘Ik zou ook nog wel eens met je willen praten over het onderwijs,’ zei Braakman. ‘Net als hierover.’ Hij wees naar het boek. Hij is zo ver weg, dat hij gelooft dat we heel wat gepraat hebben, dacht Oskar.

‘Jaar in jaar uit gaat er een stroom van kinderen voor je langs,’ zei de man zacht. ‘Heb je daar wel eens aan gedacht? Duizenden kinderen. Zouden die je allemaal vergeten, dat kan toch haast niet.’

Lange tijd bleven ze zwijgend tegenover elkaar zitten.

Hij is gewoon verraden, dacht Oskar. Hij had gedacht dat het allemaal anders zou zijn, en hij kan niet accepteren dat er niets van zijn dromen is overgebleven.

‘Ik moet weg, meneer Braakman,’ zei hij. ‘Het is al laat. Ik heb het een prettige avond gevonden, maar nu moet ik echt gaan.’

Hij stond op. De hoofdonderwijzer zette zijn bril op, legde het boek neer en werkte zich overeind uit de stoel.

‘Ja natuurlijk, de tijd gaat snel. Ik moet alles ook nog opruimen... en dan ook maar naar bed.’

Het was te zien dat hij zich inspande om zich gewoon te gedragen.

‘Blijft u toch zitten, ik kom er wel uit,’ zei Oskar.

‘Nee, ik zal je even uitlaten. Ik moet toch naar de keuken, om alles weg te zetten... Christ is zeker al naar bed.’

De man liep met Oskar mee de gang in.

‘Je moet het hier van elkaar hebben, wat de gezelligheid betreft,’ zei hij terwijl Oskar zijn jas aantrok. Oskar keek langs hem heen naar de gesloten deur van de kamer waarin Christ zat.

Braakman opende de voordeur voor hem. ‘Het vriest,’ zei hij, ‘ja, daar is het de tijd voor, november is al haast weer om.’

Oskar ging naar buiten. De lucht was diepblauw en vol sterren. Braakman stond donker voor het ganglicht in dfe deuropening. Zijn ogen waren niet te onderscheiden achter de brilleglazen.

‘Je maakt je toch geen zorgen ergens over, Lee?’ ‘Neem me niet kwalijk... maar je maakt soms die indruk. Jij bent ook een van die mensen die zich het hoofd breken over de dingen, geloof ik, maar dat moet je niet doen, alles komt wel goed.’

‘Nee, dat is werkelijk niet zo,’ antwoordde Oskar. ‘U moet zich vergissen, er is niets. Goedenavond meneer Braakman.’ ‘Dan is het goed Lee. Welterusten,’ zei Braakman.

Oskar hoorde de deur dichtvallen toen hij al voorbij het schoolhek was. Het geluid van zijn stappen galmde tegen de donkere huizen. Er is weer een avond voorbij, dacht hij.

5

Rika Bel had 's zondagsmorgens haar broer, die met haar ouders op een klein boerderijtje, een kilometer verder oostelijk aan de weg woonde, gehaald. Hij had het middageten meegegeten en vervolgens de hele middag voor het raam in de woonkeuken gezeten. Toen Oskar terugkwam van een wandeling zag hij hem achter het glas, een wezen van onbepaalbare leeftijd met een groot kaal hoofd dat voortdurend heen en weer wiegde. Ook het avondbrood at hij nog mee, voordat Rika hem zou terugbrengen. De vrouw sneed het belegde brood voor hem in kleine stukjes die hij met een gelukkige glimlach in zijn mond stak en met vochtige geluiden kauwde. Rika had een doek naast haar bord gelegd, waarmee ze alles wat hij morste wegveegde.

‘Vandaag is hij wel goed,’ zei ze tegen Oskar, ‘maar mijn moeder heeft soms heel wat met hem te stellen. Als hij vervelend is, dan zit hij soms de hele dag maar zo'n beetje te kreunen. Dan lijkt het net of hij ergens bang voor is.’

Hij wiegt met zijn hoofd alsof er een soort warme vloeistof om hem heen is die zacht heen en weer golft, dacht Oskar. Hoe zou het komen dat er hier zoveel zijn. In mijn klas alleen, daar zitten twaalf kinderen in en twee zijn er achterlijk.

‘Ik ga vanavond weg,’ zei hij. ‘Naar café Wanders. Daar is een concert.’

‘Wat is er bij Wanders?’ vroeg Jan Bel, zijn ellebogen van de tafel nemend en zich oprichtend.

‘Een concert,’ zei Oskar. ‘Muziek, het begint om half acht.’ ‘O, een uitvoering,’ zei de man. ‘Ik had er niets van gehoord.’

De achterlijke begon klagelijke keelklanken uit te stoten en sterker met het hoofd te wiegen.

‘Jaja, stil maar, je wil nog brood,’ zei Rika. Ze pakte een snee brood, smeerde en belegde hem en sneed hem in stukjes.

‘Ik mag hem wel goed inpakken dadelijk,’ zei ze. ‘Het is koud en hij heeft een zwakke kop.’

Ze begon de tafel af te ruimen. Oskar stond op en ging naar zijn kamer. Eerder dan zeven uur kan ik niet weggaan, dacht hij. Het is nu tien voor half zeven.

Hij deed geen licht in de kamer aan en ging in de stoel voor het raam zitten. Het was helder vriesweer. In de eerste vijf minuten gebeurde er niets, dan dat een man door de lichtkring van de lantaarn aan de Brink liep en een vrouw in één van de huisjes aan de overkant de gordijnen sloot voor een kamer vol somber licht. Daarna zag Oskar de donkere vormen van Rika en de broer opzij van het huis naar de weg lopen. De achterlijke droeg een te lange jas met smalle schouders en een pet op het wiebelende hoofd. Zijn zuster leidde hem aan de arm langzaam mt Oskars gezichtskring.

Oskar stak een sigaret aan, stond op en ging naar de woonkeuken. In het vertrek brandde licht, maar er was niemand. Hij liep naar het kastje, zette de radio aan en keek, wachtend tot het toestel warm zou zijn, in de erboven hangende spiegel.

Je went nooit aan je eigen gezicht, dacht hij. Wat zien anderen nou in zo'n smoel, krijgen ze de indruk van een bepaald karakter, een persoon met zekere eigenschappen? Maar dit gezicht ziet er heel anders uit dan de vent die ik van binnen ben. Stel je voor, ze kijken naar je en denken iets van je, misschien gaat er iemand zelfs van je houden,

terwijl dat allemaal een illusie is, die berust op dat gezicht, dat nauwelijks mijn gezicht is.

Naast het radiotoestel lag een reclamefolder, waarop met grote letters stond: Boeken van de Vensterreeks geven U een uitzicht op de Wereld. Onder de tekst was een slechte foto afgedrukt van een man die door een getekend raam uitkeek over een getekend berglandschap. Oskar nam het papier op, hield het tegen zijn lippen, floot er langs en legde het weer neer.

Het toestel begon zacht te zoemen. Hij draaide aan de knop en hoorde een vrouw zingen bij harmonikamuziek. Ook de andere stations gaven muziek. Hij draaide de knop naar links zonder het toestel helemaal af te zetten en liep naar de gootsteen. Met één hand pompend dronk hij een paar slokken water, waarna hij naar zijn kamer ging om sigaretten en lucifers te halen. Het is nog veel te vroeg, net half zeven geweest, dacht hij. Hij stak een sigaret aan, ging bij het kastje staan en draaide aan de radio. De harmonikamuziek was er nog, maar op het andere station was een mannestem gekomen, die ernstig en overtuigd sprak.

'...gaat de stroom van vluchtelingen nog steeds door,' zei de stem. 'Op verscheidene plaatsen aan de Oostenrijks-Hongaarse grens zijn hulpposten ingericht om de vluchtelingen van voedsel en kleding te voorzien. Er zijn veel gevallen gemeld waarin mannen hun vrouwen en kinderen naar de veilige grens brachten en daarna zelf terugkeerden om de strijd voor de vrijheid voort te zetten...'

Oskar draaide de knop om en liep naar het portaal. Hij trok zijn overjas aan en ging in de mooie kamer voor het raam staan. Na ongeveer tien minuten hoorde hij de deur van de woonkeuken en de zware stappen van Jan Bel. Hij is in de schuur geweest om de konijnen te voeren, dacht hij,

dat gebeurt iedere avond. Daarna gaat hij bij de kachel zitten slapen, dan is zijn dag voorbij.

Hij ademde tegen de ruit, tekende een gezicht met schele ogen op de beslagen plek, gooide de half opgerookte sigaret in de kachel en ging naar de woonkeuken. Als ik langzaam loop is het meer dan een half uur, zei hij bij zichzelf.

Jan Bel zat bij de kachel en keek slaperig op van de folder die naast de radio had gelegen.

‘Zo, ga je naar de uitvoering meester?’ vroeg hij.

‘Ja. Het is nog wel vroeg, maar ik heb geen zin om me te haasten,’ zei Oskar.

‘Je mag mijn fiets wel pakken.’

‘Och nee, ik ga liever wandelen. Het is mooi helder weer.’ ‘Je moet het zelf weten.’

‘Ja,’ zei Oskar. ‘Nou, ik ga maar eens. Ik weet niet hoe laat ik terug ben.’

‘We zullen wel in bed zijn.’

Oskar deed zijn jas dicht en ging naar buiten. Hij liep langzaam naar de Brink. Bij de lantaarn stond een groepje jongens. In het midden zat er een op een motorfiets, waarvan de nikkelen delen koud glansden. De meeste droegen petten. Toen ze hem zagen aankomen hielden ze op met praten en hun ogen volgden zijn bewegingen, de hoofden draaiden met hem mee alsof ze allemaal door dunne draden met hem verbonden waren.

Als ze naar je kijken, zei Oskar bij zichzelf, voel je ineens hoe krankzinnig je eigenlijk beweegt. Een slappe zak vol botten en brij. Houterig liep hij langs de kijkende jongens. Een begon er hard en gemaakt te kuchen. Het was onmogelijk uit te maken wie van de groep het deed. ‘Goedenavond meester,’ zei een ander met een hoog stemmetje. Een paar begonnen met schorre keelstemmen te lachen.

‘Goedenavond,’ zei Oskar. Hij liep vlug langs de huizen. Aan de overkant van de Brink scheen licht door een kier tussen de gordijnen bij Braakman.

Ze is nog niet weg, ze gaat op de fiets, dacht Oskar. Als ze gaat.

Achter hem klonken de harde stemmen van de boerenjongens.

Het is hun enige protest, dacht hij. Schoolmeesters moeten mensen opleiden tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, het zijn ook allemaal van die fatsoenlijke mannetjes, je moet lachen als je er een ziet.

Hij liep langs het gemeentehuis en bij de driesprong de onverlichte weg naar het westen op. Vijf minuten later kwam hij halverwege het dorp en het Kanaal bij een klein huis, op enige afstand van de weg gelegen en omgeven door bomen en struikgewas. Hij kende het van zijn wandelingen, het was weinig meer dan een hut. Op het erf stonden altijd kleine bergjes rottend hooi en andere gewassen, die al jaren oud waren en nooit werden gebruikt. Voor het huis stond een lange, magere man midden op de weg zwart afgetekend tegen de lucht. Oskar zag hem pas toen hij vlak bij hem was. Het was de bewoner van het huis, die Martinus heette, een klein kinds vrouwtje had en soms de café's in het dorp binnenkwam om de aanwezige boeren toe te spreken over zonde en dood. Oskar liep naar de andere kant van de weg om hem voorbij te gaan.

‘Goedenavond meester,’ zei de man. Hij had een krachtige stem. Met grote passen stak hij de weg over en ging voor Oskar staan. De klompen maakten een onverbiddelijk geluid op de stenen. Oskar bleef staan.

‘Goedenavond,’ zei hij aarzelend.

‘U bent nog laat onderweg.’ Naarmate Oskars ogen aan

het donker wenden, ging hij hem duidelijker onderscheiden. Hij droeg een pet met een gescheurde klep en een blauwe kiel met witte strepen. In het magere gezicht vol schaduwen was de mond een verlieten streep. De ogen hadden een koele strengheid. Het is werkelijk het smoel van een boetprediker, dacht Oskar. Wat wil die vent nou?

‘Ja, ik moet nog ergens heen,’ zei hij. ‘Maar zo laat is het toch ook niet?’

‘Ik zie u vaak voorbij gaan. U gaat dan zeker wandelen in het bos, denk ik zo.’

‘Ja, dat is waar.’

‘Het is tegenwoordig niet meer gevaarlijk om bij donker langs de weg te zijn,’ zei de man. ‘Vroeger was dat anders, soms was er kwaad volk dat het daglicht vreesde. Maar de rechtvaardige is in Gods hand en hij vreest niet.’

Er ging iets van de man uit dat Oskar belette door te lopen. Hij bleef onzeker staan en keek naar het ernstige gezicht. ‘Ik heb gehoord dat u uit de stad komt,’ vervolgde de man. ‘Dat hebben ze me verteld. Toen het oorlog was, kwamen ze hier vaak uit de stad, omdat daar geen eten meer was. Ook verder, uit Holland, kwamen ze. De honger is een tweesnijdend zwaard, dat staat geschreven. Er zijn er hier geweest, die rijk zijn geworden door veel geld te vragen voor het eten, maar ik verkocht de rogge voor vijf cent het pond, want dat was de prijs.’

‘Er zijn er veel geweest die gebruik hebben gemaakt van de toestand, dat weet ik,’ zei Oskar beleefd.

‘Ook nu zijn het donkere tijden. Ik heb in de krant gelezen over Hongarije. Ik zal bidden voor de verdrukten. Wij moeten vertrouwen hebben.’

De man knikte ernstig tegen Oskar en liep voor hem langs de weg over en zijn erf op. ‘Goedenavond meester,’ riep hij.

‘Goedenavond,’ zei Oskar. Hij stak zijn hand op naar de donkere vorm van de man en haastte zich verder. Een dorp vol gekken, die in het donker op je afkomen, dacht hij. Het was hoog tijd dat ik wegging. Toch is hij niet helemaal gek. Het zijn donkere tijden, dat zei hij.

Het was een paar minuten over zeven toen hij de brug over ging naar café Wanders. Voor het huis van de directeur van de meubelfabriek stonden, behalve de auto van gisteren, nog twee wagens. Geel en rood licht van de reclame op de benzinepomp werden weerspiegeld in het zwarte water van het Kanaal. Op de rijksweg naderde heel ver een auto, het licht van de koplampen stak als een voelspriet op boven het vlakke land.

Oskar liep om het café heen. Op het kleine parkeerterrein aan de kant van de weg stonden een lege bus, die pas over een uur zou vertrekken naar Assen, en een personenauto. Oskar deed de glazen deur open, ging naar binnen en kwam door een kleine, met een dik, bruin gordijn afgesloten ruimte in de gelagkamer, een laag vertrek met twee biljards, donkerbruine tafeltjes en stoelen, en een tapkast vol koper en nikkel, waarnaast een splinternieuwe, gifgroene jukebox was opgesteld. De verlichting bestond uit twee aan kettingen opgehangen en gebeitste wagenwielen, waarop lampekapjes waren aangebracht. Oskar trok zijn jas uit en ging aan een tafeltje zitten waarop een stapel kranten en tijdschriften lag.

In de hoek bij een grote kachel zaten vier mannen in zwarte pakken, van wie hij veronderstelde dat het de muzikanten waren. Een was lang en mager en had een kaal hoofd. Evenals twee andere, die jonger waren, had hij een glas jenever voor zich staan. De vierde had een gezicht dat vroeger mooi geweest moest zijn, maar nu een vervallen en ongezonde

indruk maakte, en golvend grijs haar, dat tot op zijn kraag hing. Hij dronk koffie. De vier mannen praatten op de verveelde toon van mensen die elkaar te vaak zien om nog iets verrassends te vertellen te hebben. Oskar nam een krant van het tafeltje en vouwde hem open.

‘Toch fijn als je subsidie krijgt,’ zei een van de mannen. ‘Jaja,’ zei een ander gapend.

‘Het is in al die uithoeken hetzelfde. Een paar wijven, de burgemeester en nog een paar notabelen, dat zijn de ergste, en een paar culturele schoolmeesters.’

Er werd gegrinnikt. Oskar staarde naar een foto van een tank die door een sombere straat vol steenpuin en rook reed. Russische tanks in Boedapest, stond eronder. Hij legde de krant neer. Toen ik nog op school zat, maakte het me altijd woedend als ik iets las over mensen die verdrukt werden, dacht hij, en ook in dienst was dat wel zo. Ik ben wel lauw aan het worden, ik ben erbij gaan horen.

Door een deur achter de tapkast kwam de eigenaar van het café binnen. Hij had een rood boers gezicht en droeg een vlinderdasje op een wit overhemd. Na een blik op de muzikanten geworpen te hebben kwam hij naar Oskars tafeltje.

‘Wat mag het zijn?’ vroeg hij.

‘Koffie graag,’ zei Oskar.

‘Komt u voor de uitvoering? Dan bent u de eerste.’

‘Ja,’ zei Oskar zacht.

De man liep naar de tapkast. Door het bruine gordijn kwam een man in een grijs uniform en met een leren tas in zijn hand binnen, waarschijnlijk de chauffeur van de buiten staande bus. Hij mompelde een groet tegen de eigenaar en ging naast de jukebox zitten. Met gerinkel van geld deed hij de tas open en haalde er een pakje brood uit, dat hij

voor zich op het tafeltje legde. De eigenaar bracht hem en Oskar koffie. Er lag een koekje op het schoteltje.

Dat moet ik niet nemen, dacht Oskar. Stel je voor dat ik juist vanavond kiespijn krijg. Maar het is niet eens zeker dat ze komt.

Hij deed suiker en melk in de koffie. Terwijl hij roerde, kwam er een groepje mensen binnen, een echtpaar van middelbare leeftijd dat hij niet kende, een jonge onderwijzer uit een dorp aan deze kant van het Kanaal met zijn vrouw, die zwanger was en rode tranende ogen had. Zij werden gevolgd door Veere en juffrouw Van de Pol, de houdster van het postagentschap. Veere riep opgewekt: ‘Daag,’ toen ze Oskar zag zitten en knikte hem toe. Oskar knikte en keek neer op de krant. De muzikanten praatten en lachten zacht.

Hoe komt iemand ertoe zo'n belachelijke jurk aan te trekken, dacht Oskar, voorzichtig opkijkend toen Veere haar jas uittrok. Die zwarte glinsterdingen zijn erop gestikt, ze hebben geen enkel nuttig doel. Je kunt de rand van haar corset zien.

De jonge onderwijzer en zijn vrouw waren eerst gaan zitten met him jassen aan en stonden nu weer op om ze toch uit te trekken. De man bracht ze met een verlegen glimlach naar de kapstok bij de ingang. Mannen die zwangere vrouwen bij zich hebben zien er vaak zo uit, dacht Oskar, alsof ze zich schamen, omdat iedereen dan zeker weet dat ze het gedaan hebben.

De buschauffeur zat met een hand onder zijn hoofd te eten. De man en de vrouw die het eerst binnengekomen waren, zaten met ontevreden gezichten tegenover elkaar.

Oskar dronk langzaam zijn koffie op. Om zeven minuten voor half acht kwamen nog een paar mensen binnen, waar-

bij de vrouw van de dokter was, die tegen iedereen glimlachte en naar het tafeltje van Veere en de vriendin liep, waar ze luid zei dat haar man verhinderd was omdat hij bij een bevalling was geroepen. ‘Ik vind het wel sneu voor hem,’ zei ze. ‘Het zijn altijd de dingen waar hij het meest naar uitkijkt die hij misloopt.’ De eigenaar, die op weg was naar het tafeltje van de onderwijzer, veranderde van richting en liep naar dat van Veere.

Nog wat mensen kwamen binnen, van wie Oskar alleen een onderwijzeres kende, die verbonden was aan dezelfde school als de aanstaande vader, met wiens vrouw ze onmiddellijk een gefluisterd gesprek begon. Het was een meisje van een jaar of twintig, met een puistig gezicht.

In het geheel waren er nu misschien twintig mensen, de meeste gekleed in zondagse pakken en jurken.

Oskar dronk zijn kopje leeg en liep naar de tapkast om af te rekenen. De vier musici waren verdwenen.

De eigenaar legde wisselgeld voor hem neer en liep naar de achterwand van de gelagkamer, waar hij een deur met een bordje ‘Geen Toegang’ opende. Erachter was een zaaltje, waarin enkele rijen van dezelfde stoelen stonden als in de gelagkamer. Dadelijk voorbij de deuropening zat een jongen van een jaar of zestien met natte, in een scheiding gekamde, haren achter een tafeltje.

Oskar ging weer op zijn plaats zitten en keek naar de mensen die langs hem naar het zaaltje liepen.

‘Moet jij niet naar binnen?’ riep Veere, die tussen haar vriendin en de doktersvrouw liep en een opgewonden indruk maakte. ‘Kom gezellig bij ons zitten.’

‘Ik kom zo,’ zei Oskar. Wijven die het over gezellig hebben, van die flinke, schoongewassen teven dat zijn de ergste, dacht hij. Die vrouwen die nooit getrouwd zijn of een

kerel gehad hebben, die zitten vol wellust die zich uit in allerlei kleffe sentimentaliteiten.

Hij stak een sigaret op en keek op zijn horloge. Je zal zien dat ze helemaal niet komt, dacht hij. Tot zijn verbazing merkte hij dat de gedachte hem wrevelig maakte.

Ik moet niet gaan voelen dat ik iets met haar te maken heb, zei hij bij zich zelf, ik begrijp dat ze zich rot voelt en dat ze liever tegen mij praat dan tegen die oude idioten, maar ik moet eraan denken dat ik wegga.

Door het gordijn kwamen de burgemeester en zijn vrouw binnen. De man had onzekere kleine oogjes met zware wallen eronder. Zijn vrouw deed aan een muis denken en ging helemaal schuil achter de eigenaar die vlug naar hen toeliep om hen te begroeten. Toen de mensen het zaaltje waren ingegaan stond Oskar op en liep naar het tafeltje. Hij vroeg aan de jongen: ‘Hoeveel is het?’

‘Een gulden meneer.’

Hij betaalde en de jongen gaf hem een kaartje dat hij van een rol scheurde. Er waren geen programma's. Oskar liep met het kaartje in zijn hand het zaaltje in. De stemmen van de weinige bezoekers maakten een galmend geluid tussen de kale wanden, waaraan op geregelde afstanden kleine koperen lampekapjes hingen. Voorin was een soort toneel gebouwd, waarop vier muziekstandaards en stoelen stonden. In een hoek was een palm in een groen tonnetje neergezet. Erachter hing een decor, waarop een tuin was geschilderd met hardgroene bomen en een blauwe vijver met twee vogels, waarschijnlijk zwanen.

Oskar ging in het midden van de achterste rij zitten, zodat hij rechts door de deuropening in de gelagkamer kon kijken. De buschauffeur vouwde zijn broodzakje op, stopte het in de tas, die hij op het tafeltje legde, waarna hij zijn pet

afnam, achterover leunde op de stoel en de ogen sloot. Het was al over half acht, maar de uitvoerenden waren nog niet op het toneel. De meeste bezoekers zaten onwennig naar het toneel te staren, alleen de stem van Veere, die met de twee vrouwen op de eerste rij zat, was nog te horen. De jongen zat over het tafeltje gebogen te kijken of er nog iemand kwam.

Plotseling hield het gepraat van Veere op. De vier mannen waren door een deur naast het toneeltje tevoorschijn gekomen, beklommen met hun instrumenten een klein trapje en liepen naar hun stoelen. Een schraal applaus klonk en de muzikanten bogen met ernstige gezichten. Terwijl de andere plaatsnamen, liep de kale naar de rand van het toneel. In de deuropening was de eigenaar verschenen, die zijn hand op de lichtschakelaar legde.

‘Dames en heren, goedenavond,’ zei de kale musicus. Na enig gekuch en geschuifel werd het stil. Terwijl de man mededeelde dat het kwartet hier was als gevolg van een subsidieregeling die de gesubsidiëerden verplichtte ook in provincieplaatsen te concerteren, dat het hem een voorrecht was vanavond juist hier te spelen en dat als eerste onderdeel van het programma een strijkkwartet van Joseph Haydn, het Lerchenquartett, het Leeuwerikenkwartet dus, zou worden uitgevoerd, stootte de cellist, de man met het grijze haar, de naast hem zittende musicus aan met zijn strijkstok en knikte grijnzend naar het decor, waarop de ander zich achter zijn lessenaar verschool. De kale ging zitten, hief zijn strijkstok op en het kwartet begon te spelen. De eigenaar deed de koperen lampjes uit, zodat alleen het toneel verlicht bleef.

De jongen aan het tafeltje begon het geld in een doosje te doen met een zacht gerinkel dat de muziek begeleidde. De

doktersvrouw keek om en siste: ‘Sst,’ waarna ook enkele andere bezoekers omkeken. De eigenaar haastte zich naar het tafeltje en schoof al het geld ineens in het doosje. De jongen verliet het zaaltje. De man sloot de deur achter hem en ging met opgeheven hoofd bij de schakelaar staan. Oskar ging rechtop zitten en keek naar de mensen voor hem. Hij zag de burgemeester, die drie rijen voor hem zat, zijn ogen met een hand bedekt had en op de maat van de muziek knikkende bewegingen met het hoofd maakte.

Dat wordt niets, dacht hij. Een gevoel alsof hij zich in een grote leegte bevond kwam over hem. De muziek speelde zich op verre afstand van hem af. Na het eerste deel begon iemand aarzelend te klappen, maar de doktersvrouw siste weer en de eigenaar, die zijn arm al had opgeheven naar de schakelaar, trok hem haastig terug. Even zaten de vier mannen op het toneeltje roerloos, dan begon het tweede deel. Enkele ogenblikken later ging de deur open en door de smalle lichtbaan kwam Christ binnen. Met een mengsel van schrik en opluchting klemde Oskar zijn handen tussen zijn knieën. De eigenaar liep op zijn tenen naar het meisje toe, fluisterde iets en legde zijn hand op haar schouder. Ze had Oskar al gezien en tussen de achterste twee rijen stoelen door kwam ze naar hem toe. Oskar zag dat ze een zwarte trui en een rok droeg. Ze wil niet hetzelfde zijn als de anderen, dacht hij.

‘Hallo,’ fluisterde ze.

‘Wat ben je laat,’ zei Oskar zacht.

‘Mijn moeder zou eerst meegaan, maar ineens wilde ze niet meer. Ik had op haar gewacht.’ Ze leek opgewonden en ongewoon vrolijk. Ze ging rechtop zitten met haar knieën tegen elkaar, legde met een beslist gebaar haar handen in haar schoot en keek naar het toneel.

‘Haydn,’ zei Oskar. Gedurende de rest van het werk leidde haar aanwezigheid hem zo af, dat hij niets van de muziek werkelijk hoorde. Het meisje schoof voortdurend behaaglijk heen en weer op haar stoel of streek haar rok glad.

Toen de vrouwen op de eerste rij begonnen te klappen en de eigenaar het licht aandeed, sloeg Oskar snel zijn benen over elkaar en bestudeerde het publiek. De burgemeester had de hand van de ogen genomen en klapte met langzame slappe bewegingen terwijl hij glimlachend om zich heen keek.

‘Waarom kijk je zo?’ vroeg Christ.

‘Ik kijk naar de burgemeester,’ zei hij. ‘Hij denkt dat iedereen op hem let en daarom hangt hij zwaar de concertbezoeker uit.’

‘Dat doen ze allemaal. Ik bedoel, ze hangen allemaal iets uit. Kijk, Veere heeft ons zien zitten, ze stikt bijna van plezier.’ De leden van het kwartet bogen, waarna de tweede violist het toneel verliet en door de zijdeur verdween. De kale man kwam weer naar de rand van het toneel.

‘Dat decor,’ fluisterde Christ nog gauw, ‘heeft mevrouw Estoppey geschilderd. Ze heeft hier eens een half jaar een toneelclub voor kinderen gehad.’

Ze vermaakt zich kostelijk, dacht Oskar.

‘Dank u, dames en heren,’ zei de man. ‘U heeft daarnet een van de musici zien verdwijnen. Hij gaat niet naar huis...’ hij pauzeerde omdat er gelachen werd, ‘maar hij is bij het volgende stuk dat we spelen niet nodig. Wij spelen nu een werk voor viool, altviool en cello, en wel de serenade voor strijktrio in D-dur van Beethoven.’

Met een buiginkje ging hij weer zitten. Toen ze net begonnen waren, nog voor het licht uitging, keek de doktersvrouw om.

‘Ze praten al over ons,’ zei Oskar.

‘Vind je het erg?’ vroeg het meisje.

Hij gaf geen antwoord. Gedurende het hele stuk bleven ze rechtop als poppen naast elkaar zitten. Na het applaus opende de eigenaar de deur en kondigde aan dat er nu een kwartier pauze was. Terwijl de drie musici hun papieren van de lessenaars haalden, gingen de bezoekers naar de gelagkamer. Langs Christ zag Oskar dat de buschauffeur weg was. De jongen die bij het tafeltje had gezeten stond nu met de eigenaar achter de tapkast. Het burgemeesterspaar en mevrouw Estoppey waren bij de eersten die langskwamen, met geamuseerde gezichten, die leken uit te drukken dat het natuurlijk geen concert was zoals zij dat gewend waren, maar toch heel aardig. Even later kwamen Veere en haar vriendin, die zijdelingse blikken op Christ en Oskar wierpen, maar niet bleven staan omdat ze de andere drie wilden inhalen.

‘Wat doen we?’ vroeg Oskar.

‘Ik blijf in ieder geval hier,’ zei Christ. ‘Ik heb geen zin om naar al die stompzinnige koppen te kijken.’

‘Ze zitten je wel dwars,’ zei Oskar. Het meisje haalde haar schouders op. ‘Ach, ik wou alleen dat ik weg kon. Het is hier zo stomvervelend.’

Op de tweede rij waren ook de onderwijzer met zijn zwangere vrouw en de puistige onderwijzeres blijven zitten. Ze voerden een gefluisterd gesprek.

En nu. We moeten ergens over praten, dacht Oskar. We zitten hier alsof we al jaren bij elkaar horen. Hij voelde zich onrustig en vervreemd van alles.

‘Ik wil wel koffie voor je halen,’ zei hij.

‘Nee, dank je, dat hoeft niet.’ Ze keek minachtend naar de gelagkamer. Boven het gerinkel van kopjes en de gedempte

stemmen mt hoorde Oskar mevrouw Estoppey: ‘Wat is muziek toch iets heerlijks. Als we dat toch eens niet hadden.’ ‘God wat een wijf,’ zei Christ. ‘Niets anders dan stomme boeren en van die verdomd fatsoenlijke mensen heb je hier, die maken uit wat er mag en niet mag.’ Ze draaide zich om op haar stoel, zodat ze met haar rug naar de deuropening zat en met haar knieën die van Oskar bijna raakte. Hij haalde sigaretten uit zijn zak.

‘Wil je roken?’

‘Ik doe het anders nooit, maar geef me er nu maar een.’ Ze hield de sigaret onhandig en met een bestudeerd gebaar vast, en blies de rook uit zonder te inhaleren. Met toegeknepen ogen keek ze Oskar aan.

‘Mijn moeder durfde niet mee te gaan,’ zei ze, ‘omdat ze bang was dat iedereen naar haar zou kijken, met dat haar. Dat zouden ze ook, natuurlijk, want ze weten het allemaal al.’

‘Wordt er niets aan gedaan?’ Ze gooiden de as op de vloer. ‘Estoppey geeft er iets voor. Hij zegt dat het nerveuze spanningen zijn. Het komt van de moeilijke jaren, zegt hij.’ Ze begon te lachen. De puistige onderwijzeres keek om, maar ging gauw weer recht zitten toen Christ haar vol verachting aankeek.

Ze heeft een weerloos en verloren gezicht, dacht Oskar. Dat heb ik niet eerder gezien. Ze kijkt altijd zo nijdig om niemand te laten merken dat ze bang is.

‘Ze heeft nooit iets anders dan moeilijke jaren gehad,’ zei Christ.’ ‘God, wat een rotzooi hebben die mensen er van gemaakt.’ Ze fronste haar voorhoofd en trok heftig aan de sigaret. ‘Begrijp jij dat mensen bij elkaar blijven als ze elkaar haten als de pest? Als het mis is, zoals vandaag, dan komt alles eruit. Zij denkt dat ze het ver gebracht zou hebben als pia-

niste, als ze niet met hem getrouwd was, en ze pest hem ermee dat het zijn schuld is dat we hier zitten, omdat hij met dat geld geknoeid heeft. Eerst houdt hij een hele tijd zijn mond, omdat hij bang is, maar op een gegeven ogenblik wordt hij zo woedend dat hij zijn angst vergeet en dan gaat hij schreeuwen, dat hij beter met een normale, gezonde vrouw had kunnen trouwen, die niet klaagt over iets dat natuurlijk is en een man niet weigert wat hem volgens de natuur toekomt en “dat zoiets moois tussen mensen kan zijn”, dat moet je hem horen zeggen.’

Oskar zag langs haar hals de mensen in de rokerige gelagkamer bewegen en hun monden openen en sluiten als in een vervelende stomme film.

‘Kun je dan niet weg?’ vroeg hij. ‘Ergens op kamers?’

‘Ik heb toch geen geld. Ik kan altijd bij vrienden terecht in Assen... maar dat wil ik liever niet. Die paar maanden moet ik het maar uithouden. Dan ben ik klaar, dan kan ik weg.’

‘Waar zou je heengaan?’

‘O, dat kan me niet schelen. Ergens waar het vrolijker is dan hier, en waar niet iedereen je kent, misschien ook wel naar Amsterdam.’

Oskar maakte zijn sigaret uit. Het is al half negen, dacht hij. Ik wou dat ze voortmaakten, dit wordt toch niets.

‘Kom jij nog wel bij je ouders?’ vroeg Christ.

‘Mijn ouders.’ Ik ga iets zeggen over mensen die ik niet ken, dacht hij, maar van wie ik gehouden heb toen ik een kind was. Dat moet toch zo geweest zijn.

‘Nee, daar kom ik weinig. Het zijn goede mensen, ik kan niets kwaads van ze zeggen. Mijn vader heeft een kruidenierswinkel. Ze zijn zo dom, dat ze niet eens ruzie maken, behalve dan over geld. Eigenlijk zijn ze al jaren dood, maar

niemand heeft eraan gedacht ze te begraven.' Dat is wel goed gegaan, dacht hij.

'Jij kan tenminste doen wat je wilt, jij bent vrij. Maar ik moet het allemaal aanzien. En weet je wat het ergste is? Als ik wil dan kan ik ernaar gaan zitten kijken als naar een toneelstuk. Ik weet precies wat er gaat gebeuren, als hij zijn bril afheemt en steeds achter elkaar zijn neus ophaalt, dan verliest hij zijn zelfbeheersing en gaat hij schreeuwen. Dat is iets vreselijks, om zo vertrouwd te zijn met iemands manier van doen. Ik kan er een spelletje van maken, dan zijn het ineens vreemden voor me die een toneelstuk vol ellende spelen en ik kijk alleen als ik wil, als een toeschouwer, ik heb er niets mee te maken.'

Oskar keek naar haar borsten in de trui. 'Ze kunnen er niets aan doen,' zei hij. 'Hun leven is gewoon zo gelopen, het is alles wat ze hebben.' Wat vervelend gedoe is dat allemaal, dacht hij.

De deur naast het toneeltje ging open en de vier mannen kwamen binnen. In de gelagkamer werd geroepen. Oskar zag Veere, die met mevrouw Estoppey en haar vriendin bij de burgemeester en zijn vrouw stond, tussen bewegende lijven door naar het meisje en hem kijken. Die hebben het over ons, dacht hij.

De musici stemden hun instrumenten en de mensen uit de gelagkamer namen hun plaatsen weer in. Een deel van de bezoekers, waaronder het echtpaar van middelbare leeftijd, bleek te zijn weggegaan. Niet meer dan vijftien mensen waren overgebleven. Het leek kouder geworden in het zaaltje dan voor de pauze.

De eerste violist kwam weer naar voren. Hij begon haastig te praten, alsof hij er genoeg van had en naar huis wilde.

‘Dames en heren, ik hoop dat uw koffie gesmaakt heeft. U ziet het, de eerste violist is weer terug. Wij besluiten dit concert met het eerste strijkkwartet van de Hongaarse componist Béla Bártok.’

Hij boog glimlachend en ging zitten. Met opgeheven strijkstok wachtte hij tot de eigenaar het licht had uitgedaan en in de gelagkamer verdwenen was, knikte en de muziek begon. De burgemeester en zijn vrouw, zag Oskar, waren ook naar de eerste rij gegaan. Na korte tijd werd het onrustig in het zaaltje, er werd gekucht en een stoel verschoof knarsend.

Wat zal ik blij zijn als ik hier weg ben, dacht Oskar. Morgen moet ik Braakman toch beslist om die Vacature vragen. Hij keek voorzichtig opzij naar het meisje. Ze had haar handen in haar schoot gelegd en keek met grote ogen naar de lichtplek van het toneel. Hij had niet de indruk dat ze naar de muziek luisterde. Als ze zo kijkt, heb ik het gevoel dat ik haar werkelijk al lang ken, zei hij bij zichzelf.

Naar de ruggen van de bezoekers voor hem kijkend legde hij zijn hand op haar been. Ze pakte de hand snel vast en kneep hard in zijn vingers. Voor iemand die omkeek moest het lijken of ze aandachtig luisterden, ze bleven rechtop zitten en keken naar het toneel.

Na een paar minuten duwde het meisje zijn hand langzaam omlaag langs haar dijbeen. Hij streelde haar knieën en liet de hand onder haar rok glijden. Zijn nagels krasten zacht langs de kousen. Nog steeds keek hij recht voor zich. De vier muzikanten deden hem denken aan een speelgoedpoppetje dat hij eens had gehad en dat korte tijd bewegingen kon maken als het was opgewonden. Hij moest zich bedwingen om niet hard te gaan lachen. Wat een schorem is het toch, dacht hij.

Toen zijn vingers de grens tussen de hakerige nylonhuid en het warme vel van haar been bereikten, draaide hij zijn gezicht naar haar toe.

‘Goedenavond meneer Lee,’ fluisterde ze. Ze kneep door de stof van de rok in zijn hand en begon geluidloos te lachen. Die is net zo gek als haar moeder, dacht hij.

Hij voelde elastiek en metaal van haar jarretelles, en een lange rilling liep door zijn arm en over zijn rug.

Halverwege het derde deel duwde het meisje plotseling zijn arm weg, trok in dezelfde beweging de rok omlaag en keek met een strak gezicht naar de deur van de gelagkamer die openging. De eigenaar kwam stil binnen en stelde zich op bij de schakelaar.

Zonder dat de onrust in het zaaltje onderbroken was geweest eindigde de muziek. Oskar en Christ zaten vreemd naast elkaar, klappend met onhandige bewegingen. Alsof de bezoekers wilden tonen dat hun liefde naar de moderne muziek uitging duurde het applaus langer dan de voorgaande keren. De burgemeester en de hem omringende dames stonden op en de anderen, verspreid tussen de overtollige stoelen, volgden hun voorbeeld. Ook de eigenaar klapte even mee. De burgemeester deed enkele stappen naar voren, keek glimlachend om en bleef aan de rand van het toneel staan.

‘Hij gaat nog wat zeggen ook,’ fluisterde Christ. ‘Laten we weggaan, kom mee.’

Ze stonden op en verheten voorzichtig de rij. De musici stonden met beleefde gezichten in het licht en keken neer op de burgemeester. Oskar zag dat de eigenaar hem met een grijns van verstandhouding in het donker toeknikte. Die vette smeerlap denkt dat hij ons doorheeft, dacht hij. Hij voelde zich geërgerd maar liep met een zo onverschillig

mogelijk gezicht langs de man de gelagkamer in en sloot de deur achter zich.

Achter elkaar liepen ze zwijgend tussen de tafeltjes door. Er hing de muffe lucht van lichamen en koudgeworden rook. Op de stoel naast de jukebox zat de jongen met een slaperig gezicht in een tijdschrift te kijken. Zijn haar was opgedroogd en stond in vreemde pieken overeind.

‘Is het al afgelopen?’ vroeg hij.

‘Bijna,’ zei Oskar. Ze trokken hun jassen aan. Christ droeg de zwarte montycoat, waarvan ze de capuchon opzette. Ze verstopt haar gezicht, dacht Oskar. In het licht is het allemaal niet zo gemakkelijk. Hij voelde zich onrustig, alsof hij in een val gelopen was, en opgewonden bij de gedachte aan haar lichaam onder al de kleren.

De jongen legde het tijdschrift neer en ging achter de tapkast staan, waar hij een handle aan het koffieapparaat overhaalde. Met een borrelend geluid begon water in het toestel te stromen. Oskar knikte tegen hem en hield het gordijn voor Christ open. Ze bleef in het schemerige hokje erachter staan en drukte zich zodra het gordijn achter hem was dichtgevallen heftig tegen hem aan. Een trage draaiing, alsof er een stroperige vloeistof in beweging kwam, begon in zijn buik. Daar komt geen eind aan, dacht hij. Hij kneep in haar schouders en tastte naar de vorm van haar borsten in de dikke jas. Na korte tijd lieten ze elkaar los en keken naar elkaars onduidelijke gezichten. Zwijgend deed Oskar de deur open en ze liepen het parkeerterrein op en om het café heen. De hakken van het meisje tikten hard op de stenen. ‘Mijn fiets staat aan de andere kant,’ zei ze. Oskar knikte. Het leek hem dat iets zich iedere seconde meer om hen beiden sloot, een net van medeplichtigheid.

Op het pad tussen de achtermuur van het café en het Ka-

naal wachtte hij op een afstand tot ze de fiets tussen een paar andere had weggehaald.

‘Ik loop een stukje mee,’ zei Christ. ‘Niet helemaal.’

Vaag drong applaus uit het zaaltje tot buiten door. Oskar nam de fiets van haar over en ieder aan een kant ervan gingen ze het pad af en de brug over.

Als het zomer was konden we naar het bos gaan, dacht Oskar.

‘Konden we maar ergens heen,’ zei hij.

‘Waar wou je heen gaan?’

‘Ik weet het niet. Er is niets.’

Ze liepen langs de meubelfabriek. ‘Wat een rotdorp,’ zei Oskar.

Hij lachte met een snelle blik op het meisje. Hij kon haar gezicht niet zien.

‘Hoe ben jij eigenlijk hier gekomen?’ vroeg ze. ‘Trouwens, hoe ben je eigenlijk onderwijzer geworden, vind je dat niet walgelijk?’

Daar zou ik niemand antwoord op geven, dacht Oskar, maar hoe kun je aan iemands dijen zitten en dan een eenvoudige vraag niet beantwoorden? ‘Ik kon goed leren,’ zei hij. ‘Daarom stuurden mijn ouders mij naar de Uloschool, hoewel anderen, die veel minder waren, naar de HBS gingen, of zelfs naar het gymnasium.’ Hij kreeg een bittere smaak in zijn mond en een gloeiende warmte steeg naar zijn hoofd. Daar zal ik nooit aan wennen, dacht hij. ‘Ik heb gegild en een dag niet gegeten omdat ik naar de HBS wilde,’ vervolgde hij luid, de woorden duidelijk uitsprekend, ‘ik was immers de beste van mijn klas. Maar mijn broer was meteen van school bij mijn vader in de winkel gegaan, de man wist niet beter of zulke scholen waren alleen voor mensen die dokter of advocaat moesten worden, men-

sen van een andere soort. Het was zelfs nog niet eerder in onze familie voorgekomen dat iemand naar een Uloschool ging. Denk niet dat ik iets van die mensen wil zeggen. Ze waren trots op mij, ik heb mijn vader vaak tegen klanten of familieleden horen zeggen: Oskar haalt goede cijfers op de ULO.'

Ze liepen langs de donkere vorm van een boerderij, die op een log, slapend beest leek. Ik had kunnen studeren, dacht Oskar. Mijn verstand is toch goed, of denk ik dat maar? 'Toen ik het examen had gedaan herinnerde hij zich dat hij vroeger iemand gekend had die ook goed kon leren en die onderwijzer was geworden. Dat bracht hem op het idee dat ik naar de kweekschool zou kunnen gaan. Onderwijzer, dat was iets dat hij begrijpen kon. Daarna ben ik in dienst geweest en nu ben ik hier. Er was maar één ding dat er toe deed, zo gauw mogelijk thuis weg, en dit was de eerste advertentie die ik zag.' Waarom nu weer liegen, dacht hij, je had gemakkelijk naar het westen kunnen gaan, maar je durfde niet.

'En nu ga je weg,' zei Christ.

'Dat duurt nog haast vier weken,' zei hij. Achter hen klonken stemmen, verdragend over het water en door de heldere, koude lucht. Zelfs op deze afstand waren die van Veere en mevrouw Estoppey te herkennen. Een auto sloeg aan. 'Ik ga maar op de fiets verder,' zei Christ. Ze stond stil en nam de fiets van hem over. Met een hand het zadel vasthoudend trok ze hem naar zich toe en kuste hem op zijn mond. Haar lippen waren koud en hij proefde de synthetische smaak van haar lippenstift.

'Wanneer kunnen we elkaar weer zien?' vroeg Oskar. Hij hield het stuur van de fiets vast alsof hij haar wilde verhinderen weg te rijden.

‘Dinsdagavond, dan is mijn vader naar Assen,’ zei Christ haastig. De lichten van een auto gleden langs de meubelfabriek. ‘Ik zal tegen mijn moeder zeggen dat je me met iets komt helpen.’

‘Goed, dinsdagavond.’

Ze zette haar voet op de trapper. ‘Ik ben blij,’ zei ze, en ze reed weg. Oskar keek naar het verdwijnende achterlicht en begon weer te lopen. Waarom moet ze blij zijn, dacht hij. De auto van de burgemeester passeerde hem. De vrouwestemmen kwamen dichterbij en even later fietsten Veere, de vriendin en mevrouw Estoppey hem voorbij.

‘Zo alleen?’ riep Veere.

‘Ik wens je een langzame dood,’ mompelde Oskar. ‘Hoezo?’ riep hij.

Het was half tien toen hij over de uitgestorven Brink liep. De huizen hadden dode zwarte ramen. Bij Braakman was alles al donker. Daar kleedt ze zich uit, dacht Oskar, alleen met dat lichaam, dat steeds naakter wordt. Wat denkt ze nu. Als je zou weten wat iemand dacht, zeker weten, dat zou veel uitmaken.

Van zijn kosthuis was de achterdeur open. Hij deed hem achter zich op het nachtslot en liep over de donkere deel naar de woonkeuken. Ze hadden het licht voor hem aangelaten. Hij hoorde Jan Bel snurken. Op twee stoelen lagen de bovenkleren van het echtpaar. Op de kachel stond een pot koffie en op de tafel had Rika een schoteltje met drie koekjes gezet. Oskar zette de koffie op het aanrecht, at snel de koekjes op en spoelde zijn mond onder de pomp. Na het licht te hebben uitgedaan ging hij in het donker, met zijn overjas nog aan, naar de koude zolder.

Ik heb een helder en leeg hoofd, bijna zonder gedachten, zei hij bij zichzelf.

In het slaapkamertje kleedde hij zich uit. Voordat hij het licht uitdeed, keek hij in de spiegel boven de wastafel. Dat gezicht heb ik de hele avond gehad, dacht hij, maar zo heb ik me niet gevoeld.

Hij deed het licht uit, stapte in bed en ging op zijn rug liggen om niet meteen in slaap te vallen. Enige tijd probeerde hij zich voor te stellen hoe hij met Christ in het zaaltje gezeten had, maar hij zag zichzelf steeds alleen tussen onbezette rijen stoelen. Toen hij de volgende morgen wakker werd wist hij nog wat hij gedroomd had: hij liep door een modderig weiland in een landschap dat op de omgeving van D. leek. In het weiland stond een vervallen houten schuurtje. Hij liep eromheen en aan de kant die aan zijn blik onttrokken was geweest zat het achterlijke meisje uit zijn klas in een plas modderig water. Ze was naakt en haar borsten hingen slap op haar buik. Bij zijn nadering begon ze met een wijde, domme mond te lachen en zei op een gemene toon: ‘Oskar Lee.’ Hij voelde dat een radeloze angst, die nauwelijks alleen door het geziene veroorzaakt kon worden, zich van hem meester maakte, draaide zich om en liep weg.

6

Ook de volgende dag vroor het. Toen Oskar om tien voor negen het kleine, sombere klaslokaal binnenkwam, lag een dikke boerenvrouw, die lid was van de oudercommissie en met de zorg voor de verwarming belast was, op haar knieën voor de kachel en veegde as en sintels op een stofblik. Er hing een vochtige kilte in het lokaal. In de hoeken van de ramen waren waaiers van ijsbloemen.

‘Hij was uit. Meester Braakman zou de kachels aanhouden met de zondag, maar hij heeft er niet om gedacht,’ zei de vrouw verontschuldigend.

‘Het is gauw warm als hij goed brandt,’ zei Oskar. ‘Het zijn grote kachels.’ Hij trok zijn jas uit en hield zijn sjaal om. Hij heeft wel tijd om iemand te vervelen met zijn geleuter en om zijn vrouw en zijn dochter het leven zuur te maken, dacht hij. Maar zijn eenvoudige menselijke plicht doen, ho maar. ‘Het is niet zo vreemd, dat hij het vergeten is,’ zei de vrouw, het stofblik boven de prullenmand leegschuddend. ‘Dat is me wat, met juffrouw Braakman. Ze schijnt helemaal niet goed te zijn. U weet er zeker wel van?’

‘Ik heb ervan gehoord,’ zei Oskar.

Dit kan een mooie dag worden, dacht hij. Een loodzwaar slaapgevoel drukte op zijn oogleden. De vrouw groette en ging met stoffer en blik naar het lokaal van Veere.

Halverwege de ochtendschooltijd zat Oskar bijna slapend achter het voor de klas staande tafeltje. De leerlingen zaten zwijgend te schrijven. Om niet naar het achterlijke meisje te kijken dwong hij zichzelf zijn blikveld te beperken tot het donkerbruine tafelblad. Hier en daar lagen tabakskruimels en sigarettenas tussen schriften, potloden, elastiekjes en stukjes krijt.

Iedere dag neem ik me toch voor het tafeltje ordelijk te houden, dacht hij. Ik leg de schriften op stapels rechts, boekjes links. Andere dingen horen er helemaal niet te liggen, maar ze komen er op de een of andere manier en ik ben niet bij machte ze later op te ruimen. Waarom toch altijd as en smerigheid? Voordat de ochtend voorbij is, heb ik groezelige handen. Toch heb ik iets in mij dat behoefte heeft aan ordelijkheid.

De slaap begon zijn lichaam te doortrekken. Terwijl zijn handen koud waren tintelden zijn oren en hals van de warmte.

Ik moet iets gaan doen, dacht hij. Anders val ik in slaap. Hij herinnerde zich dat dit in de zomer eens gebeurd was. Na ongeveer een half uur had een van de leerlingen hem gewekt door zacht op zijn arm te tikken. Ze hadden doodstil doorgewerkt. ‘Zulk stom tuig is het,’ mompelde hij. Hij richtte zijn hoofd langzaam op, waarbij zijn blik langs de dikke benen en de broek van het meisje gleed, stond op en liep naar het raam.

Tegen de vensterbank leunend keek hij uit over de Brink. Er hing een lichte nevel, die de vormen wazig maakte zonder de huizen aan de overkant aan de blik te onttrekken. Op de weg ging de kruidenier voorbij, een kleine oude man die op een geel karretje met hoge wielen zat, dat getrokken werd door een mager paard. Daarna bewoog er minutenlang niets. Vervolgens kwam mevrouw Braakman uit het huis naast de school, gekleed in de regenjas en met de groene sjaal om het hoofd. Ze liep langzaam langs het schoolhek, zonder opzij te kijken naar de ramen van de lokalen. Het viel Oskar op dat ze heel bleek was, als een zieke die lang niet in de buitenlucht geweest is.

Achter zijn rug werd gefluisterd, hij keek om. Een meisje

met een te wijde lange broek aan stond bij de bank van haar broertje, een magere jongen met grote oren, de tweede achterlijke van de klas.

‘Hij zegt dat hij nodig moet,’ zei het meisje.

‘Ik moet pissen,’ zei de jongen hard. Veere had twee jaar lang geprobeerd hem te laten zeggen: mag ik naar achteren, maar hij kon het niet onthouden. Hier en daar giechelde een kind. Oskar knikte en de jongen verliet met slingerende armen het lokaal. Toen de deur dicht was keek Oskar weer uit het raam.

Mevrouw Braakman had bijna het huis van Estoppey, op de hoek bij de oostelijke driesprong, bereikt. Behalve een vogel die snel overvloog, was ze het enige bewegende. Plotseling bleef ze staan. Oskar hoorde de jongen weer binnenkomen, maar hij had geen tijd om op hem te letten, want mevrouw Braakman keerde om en begon, nog trager dan daarnet, in de richting van de school te lopen.

Die wordt volmaakt idioot, dacht Oskar, aandachtig naar al haar handelingen kijkend. Die loopt de hele Brink over, staat een minuut lang doodstil en komt dan terug. Die kop is van binnen niet goed, daarom valt het haar eruit.

Hij wachtte tot de vrouw, die voor zich uitstaarde als iemand die slaapwandelt, bijna zo dichtbij was dat ze hem kon zien, liep met een ernstig gezicht tussen de banken door en ging aan het tafeltje zitten.

Misschien heeft Christ wel een tik van dat mens, dacht hij. Zoiets is vaak erfelijk.

‘Berg het rekenen maar op,’ zei hij. ‘En neem de leesboekjes voor je.’

Een geritsel van papier en tikken van penhouders die neergelegd werden begon. In het raam was even niets te zien geweest dan stammen en takken van de bomen, nu schoof

het hoofd van mevrouw Braakman, juist boven de vensterbank, voorbij. Oskar stond op en zag haar in het huis verdwijnen.

De gedachte aan Christ veroorzaakte plotseling een scherpe herinnering aan de vorige avond, het gevoel aan zijn vingers van elastiek en metaal van de jarretelles en de warme stroefheid van het vel. Daar moet ik niet inlopen, dacht hij. Het zijn nog maar ruim drie weken.

Hij ging zitten, zocht het leesboekje tussen de rommel op het tafeltje en sloeg het open.

'Bladzijde tweeëndertig,' zei hij. Het klonk alsof er watten in zijn mond zat. 'Bovenaan.'

Hij knikte tegen een meisje op de voorste bank. Het gefluister verstilde en het kind begon: '"Om zijn vader en moeder uit de vreselijke nood te helpen," zei moeder, "ging oom Jan als koloniaal naar het verre en gevaarlijke Indië."'

Alle woorden waren door korte pauzes gescheiden. Het was duidelijk dat het kind niet begreep wat het las.

'"Wat is een koloniaal, moeder?" vroeg Dina.

"Iemand die tekent om als soldaat naar Indië te gaan," antwoordde moeder. "Meestal waren het jongens die niet goed wilden oppassen. Het ergste was dat de mensen nu ook van oom Jan zouden denken dat hij iets slechts gedaan had."'

Wat de mensen van je denken, dacht Oskar, dat wordt er al vroeg ingestampt. Naast de bladzijde met de tekst was een gekleurde plaat, die een soldaat voorstelde, afscheid nemend van een huilende oude vrouw, terwijl een oude man en enige kinderen voor een armoedig arbeidershuisje stonden toe te kijken. Eronder stond gedrukt:

> Spreek van de mensen maar nooit kwaad.
> Nooit kent ge hun verborgen leed.

Terwijl de haperende stem van het kind verderlas legde

Oskar zijn armen op de tafel en staarde naar de broek van het achterlijke meisje dat met haar mond open het leesboek doorbladerde en de illustraties bekeek. In het lokaal van Veere werd een sinterklaasliedje gezongen.

Nadat nog twee kinderen een beurt hadden gehad verscheen het hoofd van mevrouw Braakman weer boven de vensterbank. Zodra het voorbij was stond Oskar met het leesboek in de hand op en begaf zich weer naar zijn uitkijkpost voor het raam.

'"O wat een vreugde was er in het nederige huisje, toen oom Jan na die vijf lange jaren ongedeerd terugkeerde uit de Oost," zei moeder zacht.'

Mevrouw Braakman liep nu vlug langs de huizen, haar dunne benen als stokken bewegend en stond stil voor het huis van Estoppey.

'De volgende leest verder,' zei Oskar. Er hing een broeiende warmte in het lokaal en de stem van het lezende kind leek vanachter glas te komen. De hele dag adem je de vuile lucht in die zij met hun rotte gebitten uitademen, dacht Oskar.

De deur werd opengedaan bij Estoppey en mevrouw Braakman ging naar binnen.

Om twaalf uur had Oskar haar nog niet zien terugkomen. Hij stond in de deuropening van zijn lokaal en de kinderen liepen langs hem de koude gang in. Veere, die een beige wollen vest droeg en haar armen kouwelijk gevouwen had over haar borsten, kwam tussen de kinderen door naar hem toe, haar hoofd gretig vooruit.

'Hoe vond je het concert?' riep ze.

'Het was een goed concert,' zei Oskar beleefd. Hij voelde dat er een bevroren, welwillende trek op zijn gezicht kwam en wachtte op verdere vragen.

‘Jullie waren gauw weg,’ zei de vrouw. Ze lachte ondeugend en tikte met haar wijsvinger op Oskars arm. Vol afkeer keek hij naar haar krullerig permanent.

‘Christ had iets aan haar fiets. Ik heb haar even geholpen,’ zei hij afgemeten. ‘Daarom was ze ook zo laat. Ze had geloof ik haast, er schijnt iets met haar moeder te zijn. Het is een vreemd meisje trouwens.’

Wat is dit toch voor een soort wijven, vroeg hij zich af. Ze zien er altijd zo schoongewassen en levenslustig uit. Andere mensen rotten weg of schrompelen als ze oud worden, maar dit soort heeft nooit een gedachte of een gevoel gehad, er is niets aan ze dat slijt. Ze wassen zich hygiënisch tussen hun benen en trekken er een zakelijk gezicht bij.

‘Ja, dat is wel erg,’ zei Veere zacht. ‘Ik heb het niet gezien, maar wat mevrouw Estoppey ervan vertelde...’

Alle kinderen hadden de gang verlaten. Van buiten drong hun geschreeuw nog door.

‘Ik weet er weinig van,’ zei Oskar. Door het raam van het lokaal zag hij Braakman haastig over het speelplein naar zijn huis lopen, met een geërgerd gezicht. Die heeft haar ook zien langskomen, dacht hij.

‘In ieder geval heb ik gisteravond genoten,’ zei Veere. Ze ging terug naar haar lokaal. Oskar keek naar haar benen. Ze droeg korte laarsjes met een lange rij knoopjes aan de zijkant. Dat is je tegengevallen, dacht hij. Met een voldaan gevoel haalde hij zijn jas uit zijn lokaal en ging naar buiten. Juist voordat hij het schoolhek bereikte kwam Braakman uit zijn huis.

‘Lee,’ riep hij. ‘Lee, wil je even wachten.’

Oskar bleef staan. De man had zijn bril in de hand en kwam met onzekere bewegingen naar hem toe. Zijn mond bewoog krampachtig, alsof hij op het punt stond te gaan hui-

len of een woedeuitbarsting te krijgen. Hij kwam dicht bij Oskar staan, zette zijn bril op en legde een witte hand op Oskars arm. ‘Mijn vrouw is bij Estoppey,’ zei hij. ‘Ze is niet goed geworden... misschien wil jij even op de overblijvers letten. Ik ben zo terug... het kan niets zijn.’ Oskar deed een stap achteruit. Mensen die in je gezicht spugen als ze tegen je praten, dat is ook iets smerigs, dacht hij.

‘Natuurlijk, meneer Braakman,’ zei hij.

De hoofdonderwijzer probeerde te glimlachen. ‘Het is niets,’ zei hij zacht, zich omkerend, ‘ze is wat overspannen.’ Hij liep langs het hek, nog steeds glimlachend naar Oskar, die de school weer inging. Hij weet dat wij haar natuurlijk ook hebben zien gaan, dacht Oskar. Nu probeert hij rustig en vastberaden te lopen, omdat ik hem nakijk.

In het lokaal van Braakman, waar een klein aantal kinderen brood zat te eten, stond Veere voor het raam.

‘Ik let wel op, ga jij maar eten, zeg,’ zei ze. ‘Jij moet verder lopen en Ida heeft alles klaarstaan als ik kom.’

Ze heeft ons begluurd en wil niets van de afloop missen, zei Oskar bij zichzelf. Hij ging naast haar staan.

‘Heb je haar gezien?’ vroeg Veere, na een snelle blik op de kauwende kinderen.

‘Ja,’ zei Oskar. Hij merkte op dat er een opgewonden, bijna verheugde glans te zien was op het gezicht van de onderwijzeres, die scherp in de richting van Estoppeys huis keek, waar Braakman naar binnen ging.

‘Begrijp je nou hoe zo'n man dat uithoudt?’ fluisterde ze. ‘Het geduld dat hij met dat mens heeft. Altijd klagen en iets mankeren, altijd dat lijdende.’ Ze slikte en vervolgde nog zachter: ‘Ze komt uit een gekke familie, heb ik gehoord. Het schijnt dat haar zuster zichzelf heeft... nou, je begrijpt me wel. Met haar hoofd in het gasfornuis.’

‘Helemaal in orde schijnt het niet te zijn,’ zei Oskar voorzichtig. ‘Nou, ik ga dan maar. Rika Bel wacht natuurlijk, met het eten.’

‘Ja, ik blijf wel even hier,’ zei Veere. ‘Smakelijk eten.’

‘Hetzelfde,’ zei Oskar. Hij deed zijn jas dicht en ging naar buiten. Langs het schoolhek lopend kon hij Veere niet ontdekken. Ze heeft zich knap opgesteld, dacht hij, achter die planten zeker, of de globe.

Op de Brink verdwenen kinderen nog hier en daar tussen de huizen. Een paar mensen verlieten het gemeentehuis. Bij het huis van Estoppey keek Oskar voorzichtig opzij, maar achter de lange vitrage was niets te zien. De dokter was thuis, zijn auto stond voor de nette garage naast het huis. Oskar was al voorbij de driesprong toen hij stemmen achter zich hoorde en snel omkeek. De deur bij Estoppey was open en op de stoep stonden Braakman, zijn vrouw en de doktersvrouw. De groene sjaal hing los om het hoofd van mevrouw Braakman en waar hij het hoofd niet bedekte waren witte plekken zichtbaar, als van verband. Braakman en mevrouw Estoppey gingen links en rechts van haar staan, de laatste nam met een zorgelijk gebaar haar arm en langzaam liepen ze de kant van de school op. Braakman leek te praten, maar zo zacht dat Oskar niets hoorde, en keek onrustig om zich heen. Mevrouw Estoppey droeg een korte bontjas, ze maakte een welvarende indruk naast de vrouw met de groene sjaal. Oskar zag dat aan de andere kant van de Brink mensen bleven staan, twee meisjes die uit het gemeentehuis gekomen waren en een man in een overall. Hij keerde zich om en liep door.

Kort voor de middagschooltijd kwam hij het schoolplein op, waar Braakman en Veere naast elkaar tussen de kinde-

ren wandelden. Zodra de hoofdonderwijzer hem zag, liep hij naar de deur, ging op de drempel staan en klapte in zijn handen. De kinderen gingen naar binnen. Veere volgde hen met een ernstig gezicht. Braakman wachtte tot Oskar bij de deur was.

‘Bedankt nog,’ zei hij. Zijn ogen zochten onrustig Oskars gezicht af.

‘Ik ben meteen naar huis gegaan,’ zei Oskar. ‘Veere heeft het overgenomen.’ Hij liep de gang in. Achter hem zei de man: ‘Het was niets ergs. Ze had zich wat overstuur gemaakt.’ Oskar bleef staan.

‘Gelukkig maar, meneer Braakman,’ zei hij. De man haalde snel achter elkaar een aantal malen zijn neus op. Het koude licht van buiten viel op het linker glas van zijn bril zodat het oog erachter onzichtbaar was en alleen het rechter Oskar onzeker aankeek.

‘Mevrouw Estoppey is nu bij haar,’ zei hij. ‘Morgen moet Christ maar thuisbfljven. Het is beter dat ze niet alleen blijft.’ Oskar haalde diep adem.

‘Dat zal haar misschien ook wat afleiden,’ zei hij. ‘Als er iemand bij haar is.’

‘Ja, dat is het juist,’ zei Braakman. Hij glimlachte tegen Oskar en ging zijn lokaal in.

In zijn klas ging Oskar aan het tafeltje zitten en keek naar de gezichten van de kinderen. Vierentwintig ogen, dacht hij, iedere beweging wordt gezien, niets wordt vergeten. ‘Jullie mogen tekenen,’ zei hij. Een gefluister begon, gevolgd door het ritselen van schriften en gerammel van kleurdozen. Oskar stak zijn hand in zijn broekzak en ontdekte dat er in de punt een gat zat, waardoor hij een vinger kon steken. Daar kunnen dingen door verloren gaan, dacht hij. Hij haalde een sleutel uit de zak en legde hem voor zich

op de tafel. Met walging keek hij naar zijn vingers, waaraan tabakskruimels gekleefd zaten. Hij veegde ze eraf boven de tafel en stak de hand weer in de zak, de wijsvinger gestrekt door het gat. Die Braakman is een prachtige idioot, dacht hij. Hij denkt echt dat we dikke vrienden zijn. Als hij nu morgen maar wel naar die club gaat, hoe moet het anders met Christ?

Hij stond op en liep tussen de banken door. De vinger kriebelde tussen de haartjes op zijn benen en door hem te krommen kon hij de schaamharen bereiken. Waarom is dat gekruld, terwijl het op mijn hoofd sluik is, vroeg hij zich af, is de verklaring daarvoor te vinden? Ook groeit het niet hard, of helemaal niet.

Hij ging voor het raam staan, kleine krabbende bewegingen met de vinger makend. De lucht boven de huizen leek grijzer geworden, het licht minder scherp. Achter een glas in lood raam van het gemeentehuis brandde een lamp.

Het is maandag zoveel november, kwart over twee, zei hij binnensmonds, ik ben in dit dorp, dat op een goede kaart aan te wijzen is. Daarmee is tamelijk nauwkeurig aangegeven waar ik ben, lieve kinderen, de plaats en de tijd. Waarom heb ik dan het gevoel dat ik het niet ben, die zich hier bevindt? Na een rondgang door de klas gemaakt te hebben, waarbij hij zich met een ernstig gezicht over enkele kinderen heenboog, een jongen toestemming gaf naar de wc te gaan en een punt aan een potlood sleep, nam hij zijn plaats voor het raam weer in. Door twee vingers in het gat te steken maakte hij het wat groter, waarna hij probeerde de schaamharen tussen de vingers te klemmen en eraan te trekken.

Dit jaar heb ik nog dicht bij huis doorgebracht, dacht hij, hierna moeten er beslissingen genomen worden, dat mag

niet langer worden uitgesteld. Als ik niet weg zou moeten, wie weet hoelang ik hier dan nog was blijven rondhangen, terwijl steeds meer kostbare tijd verloren ging.

Hij voelde zich plotseling gejaagd, alsof het al te laat was, alsof ieder ogenblik een vreselijk gebeuren kon plaatsvinden dat hem zou verlammen en van zijn vrijheid beroven. Hij draaide zich om en liep langs de muren van het lokaal. Als ik naar Amsterdam ga, misschien komt Christ daar ook heen, dacht hij. Dan zou ik er iemand kennen.

Achter de bank van het achterlijke meisje bleef hij staan. Hij trok hard aan de haren tot de pijn het paniekgevoel verdreef, en boog zich over het kind, zodat hij haar haren rook, een zurige lucht, en haar ademhaling hoorde.

Die hoeft nooit een beslissing te nemen, dacht hij. Over een paar jaar is er een of andere knaap die haar grijpt, na de kermis ergens in een schuur en dan is de rest gewoon meedrijven met de stroom.

Na een snelle blik op de borsten keek hij naar de tekening die het kind gemaakt had. Een grote, op een mens lijkende figuur met lange spinachtige armen en benen en een klein hoofd vulde bijna het hele papier. Links onderaan stond in de hoek een wezentje zo groot als een vingerlid, met belachelijk kleine ledematen.

‘Wat teken je?’ vroeg Oskar.

Het kind keek met geschrokken ogen op en begon te giechelen. Haar tanden waren al door bederf aangevreten.

‘Wat is het?’

‘Vader,’ zei het kind, op de grote figuur wijzend, ‘en moeder.’

Later op de middag werd de lucht loodgrijs. Het was zo donker in het lokaal, dat Oskar het licht moest aansteken. Voor het raam staand zag hij in een uur een vrouw met een

kind aan de hand langskomen, een groene legervrachtwagen en drie fietsers, onder wie de postbode die het postagentschap binnenging. Een paar maal riep Braakman kwaad iets in het lokaal van de hoogste klas. Even voor vier uur begon het te regenen, de korte vorstperiode was voorbij.

7

Ook dinsdagavond toen hij om half acht langs het huis van Estoppey kwam regende het. De arts, een robuuste man die zich op een hoekige manier bewoog, wat iets militairs aan zijn optreden gaf, stond bij het licht van een boven de huisdeur aangebrachte lamp met een lap de zijraampjes van zijn auto schoon te vegen. Hij droeg een glimmende plastic regenjas en wierp een grote, vogelachtige schaduw op de weg. Toen hij Oskar opmerkte, richtte hij zich op.

‘Goedenavond. Gaat u misschien naar Braakman?’ vroeg hij. Ook de stem van de man had iets dat aan het leger herinnerde. Hij had een dik gezicht met onzekere ogen.

‘Inderdaad. Hoezo?’ zei Oskar. Hij probeerde zijn stem een zo koel mogelijke klank te geven. Je kunt aan dat gezicht zien dat hij een van die kerels is die het leven onder de knie denken te hebben, dacht hij. Hetzelfde soort als Veere.

‘Zeg, misschien kimt u iets voor mij meenemen?’ zei Estoppey. ‘Ik had het klaargezet maar ze zijn het niet komen halen.’ Bij de laatste woorden draaide hij zich al om en liep naar de voordeur, die blijkbaar aanstond, hij duwde hem open en verdween in de gang.

Oskar keek hem woedend na maar bleef bij de auto staan wachten. De regen tikte zacht op het metaal.

Die zouden zich overal thuisvoelen, zei Oskar bij zichzelf, Veere, hij en die vrouw van hem. Ze hebben hun oordelen over alles bij zich, dat zie je aan die schoongewassen smoelen.

De man kwam naar buiten en overhandigde Oskar een envelopje, waarin naar het zachte gerammel te oordelen een buisje tabletten zat.

Toch kan ieder ogenblik zijn hart het opgeven, dacht Oskar.

Of er kan een defect in zijn hersens ontstaan, dan blijft er van die zekerheid niet zo veel over.

‘Ik kan ervan op aan dat u het niet vergeet?’ vroeg de arts. Hij liep om de auto heen en veegde de raampjes aan de andere kant schoon, zich over het dak tot Oskar richtend. ‘Ik zal het afgeven. Goedenavond,’ zei Oskar. Hoewel hij de indruk had dat de man nog iets wilde zeggen liep hij onmiddellijk door, het envelopje in de hand. Toch doe ik maar netjes een boodschap voor hem, als een kleine jongen, dacht hij ontevreden. Even later hoorde hij de motor van de auto grommend aanslaan. De wagen haalde hem in en reed snel voorbij. De regen viel in schuine, zilverachtige strepen door de lichtbundel van de koplampen.

Mevrouw Braakman deed de deur voor Oskar open. Zelfs in het onvoldoende ganglicht was te zien dat zij heel bleek was. Ze had hetzelfde dunne, rose doekje om het hoofd als op de avond dat Braakman dronken was geworden. Het witte verband schemerde erdoor.

‘Kom gauw binnen,’ zei ze met een poging tot glimlachen. ‘Goedenavond mevrouw,’ zei Oskar. Hij overhandigde haar het envelopje en trok zijn jas uit, waarna ze hem in de voorkamer liet.

‘Christ wast even af,’ zei ze. ‘Ze komt dadelijk. Ik was een beetje moe.’

Oskar ging aan tafel zitten. ‘Dat is te begrijpen,’ zei hij beleefd. Hij zag dat ze thee voor hem ging inschenken. Dat wordt uitkijken, dacht hij, ik heb mijn tanden niet gepoetst. In ieder geval geen koekje nemen.

De vrouw zette het kopje voor hem neer en ging bij de kachel zitten met de handen in de schoot.

‘Wat zei dokter Estoppey?’ vroeg ze na enige tijd.

‘Hij vroeg alleen of ik het wilde meenemen,’ zei Oskar.

‘Praten ze erover?’ De vrouw begon zenuwachtig te lachen. ‘Hoe bedoelt u, waarover?’ vroeg Oskar.

‘Ze weten het natuurlijk allemaal,’ zei ze. Ze maakte een onzekere hoofdbeweging in de richting van de ramen.

‘O, die, daar moet u zich niets van aantrekken mevrouw,’ zei Oskar. Hij voelde zich slecht op zijn gemak. ‘Het zijn stommelingen die niets beters te doen hebben.’

De vrouw antwoordde niet en hij nam een slok thee, die hij eerst in zijn mond wat liet afkoelen, waarna hij er, oplettend dat mevrouw Braakman het niet zou merken, de holle kies mee uitspoelde.

‘Mijn man moest dringend weg,’ zei de vrouw.

Ze houdt hem ook nog de hand boven het hoofd dacht Oskar.

‘Dadelijk komt er nog een leerling.’

Oskar wist niets verstandigs te bedenken om te zeggen. Hij knikte en stak een sigaret aan. Tot zijn schrik stond de vrouw op en kwam tegenover hem aan tafel zitten met een bevend lachje om de mond.

‘Ik wist dat Christ en jij naar het concert gingen,’ zei ze gejaagd. ‘Ik ben blij voor Christ.’ Oskar keek naar de benige handen die een gehaakt kleedje, dat op de tafel lag, verfrommelden en weer ontvouwden. Hij had het gevoel dat iets kleverigs zijn hele lichaam begon in te sluiten.

‘Maar ik ben de moeder tenslotte,’ fluisterde de vrouw. ‘Je zult het wel begrijpen... een meisje is een wit schortje, iedere smerige vlek zie je erop... dat wou ik je wel zeggen, er gebeuren dingen, dat weet je ook wel.’ Ze begon zacht te giechelen. ‘Begrijp je me?’

Het leek Oskar dat de meubelen in het vertrek een meer dan normale grootte hadden aangenomen en alle doorgangen afsloten. Hij keek de vrouw vijandig aan.

‘Natuurlijk mevrouw,’ zei hij.

‘Er gebeuren vreselijke dingen.’ Mevrouw Braakman keek naar de deur alsof ze vreesde dat Christ ieder ogenblik kon binnenkomen, en fluisterde zo haastig dat Oskar zich vol afschuw naar haar moest overbuigen om het te verstaan. ‘Toen ik achttien was had ik muziekles, en ook zangles. Er was een leraar die zei dat hij moest onderzoeken of ik wel genoeg volume had. Hij stak zijn hand tussen mijn kleren, hier, en hij voelde overal. Ik begreep het niet, ik was nog een kind... dat is een vlek die nooit meer weggaat.’

Enkele seconden zaten ze tegenover elkaar. De ogen van de vrouw, die uit ringen opgebouwd leken achter de sterke lenzen, waren strak op Oskar gericht.

‘Zeg het niet tegen Christ,’ zei ze. Daarna stond ze op en liep de kamer uit.

Oskar maakte zijn sigaret uit en bleef verstard aan tafel zitten. Die denkt dat ik al met haar dochter getrouwd ben, dacht hij. Het beste is, mijn jas pakken en maken dat ik wegkom. Hij stak een nieuwe sigaret aan.

Nadat hij een paar minuten alleen in de kamer had gezeten werd er gebeld. Hij hoorde de stem van Christ en voetstappen. Mevrouw Braakman kwam binnen, gevolgd door een meisje van een jaar of zestien met lange vlechten. Terwijl ze de studeerkamer ingingen, kwam Christ binnen. Ze droeg de zwarte trui en de rok van de concertavond.

‘Hallo. Zullen we naar mijn kamer gaan?’ zei ze.

Oskar wierp een snelle blik op de vrouw, die de gordijnen van de studeerkamer had opengelaten en naast het meisje aan de piano plaatsnam, en volgde Christ de gang in.

‘We gaan naar boven,’ zei het meisje. Ze gingen de trap op, die langs de studeerkamer moest lopen, Oskar hoorde de stemmen van mevrouw Braakman en de leerlinge. Bo-

ven ging Christ hem door een donkere gang voor naar een aan de achterkant van het huis gelegen kamertje. Er stonden wat boeken op de ombouw van een opklapbed, een klein schrijfbureau en een paar stoelen. Een straalkachel naast het bureau was niet in staat het voldoende te verwarmen. Het is een somber en vochtig huis, dacht Oskar. Het meisje zette twee stoelen voor het schrijfbureau, waarop een paar boeken en schriften lagen. Beneden begon pianomuziek.

'Die moeder van je, die mogen jullie wel in de gaten houden,' zei Oskar. Christ sloot de gordijnen en ging aan het bureau zitten.

'Wat dan?' vroeg ze.

'Ze heeft een hele toespraak tegen me gehouden, dat een meisje een wit schortje is,' zei Oskar. 'Waarop geen vlekken gemaakt mogen worden.'

'Ik moet thuisblijven omdat het beter is dat er iemand bij haar is. Estoppey wil het nog even aanzien, maar als het erger wordt lijkt het hem beter dat ze er een tijdje helemaal uitgaat. Een herstellingsoord, zei hij, zo kun je het natuurlijk noemen.' Het meisje maakte een nerveuze indruk. Ze keek Oskar niet aan en streek met trage bewegingen over haar rok. 'Ik ben niet met haar getrouwd,' zei ze. Oskar ging naast haar zitten en keek vol begeerte naar de stevige handen. Haar handen zijn volwassener dan haar gezicht, dacht hij.

'Voorlopig is ze wel bezig beneden,' zei Christ.

Oskar legde een hand in haar hals en stak zijn vingers tussen haar haren.

'Dat kriebelt,' zei ze. Hij trok haar naar zich toe en begon met zijn vrije hand haar borsten in de dikke trui te strelen. Na korte tijd schoof hij zijn hand onder haar rok. Hij haalde snel adem, luisterend naar de piano. Hun knieën stootten

tegen elkaar tussen de twee stoelen. Hij probeerde een vinger in haar broek te krijgen. Even spreidde ze haar benen, maar daarna duwde ze zijn hand weg.

‘Laten we ophouden,’ zei ze.

‘Natuurlijk. Neem me niet kwalijk,’ zei Oskar. Hij trok zijn hand terug en liet haar los.

‘Ik vind het niet erg. Ik ben alleen niet in de stemming.’ Oskar voelde zich snel vreemd en overbodig worden in het vertrekje.

‘Ik doe wel gek,’ zei Christ. ‘Maar ik moet ongesteld worden, dan stel ik me wel meer aan.’

‘Je hoeft je niet te verontschuldigen,’ zei Oskar. ‘Je bent toch niets verplicht.’ Hij was zich plotseling scherp bewust van de omgeving, de vrouw met de leerlinge beneden in het huis, de ring van de Brink en daarbuiten het vlakke landschap onder de regen. Hij stak een sigaret aan. Het pianospel hield even op, ging dan op een andere melodie over.

‘Geef mij ook een sigaret,’ zei het meisje. Oskar hield haar het pakje voor, streek een lucifer aan en keek aandachtig naar haar wangen, die invielen toen ze het vuur aanzoog, en de scherpe rimpeltjes in haar gespitste lippen. Ze blies de niet-geinhaleerde rook uit en begon een potlood heen en weer te rollen op een schrift. Op het etiket was met kleine, haastige letters geschreven: C. Braakman, Paeda. Oskar pakte de hand en begon met de vingers te spelen. Dit rothuis zit haar dwars, dacht hij, wat kan ik daaraan doen? ‘Voel je je rot?’ vroeg hij. ‘Hoe lang moet je thuisblijven?’ ‘Hoe kan ik dat weten?’ zei Christ. Ze stak de sigaret te ver in haar mond, zodat er een groot stuk van het papier nat werd. Oskar vouwde zacht haar vingers naar binnen en strekte ze weer.

‘Ben je bang dat er iets gebeurt?’ vroeg hij.

‘Ach, ik weet het niet,’ zei Christ geërgerd. Ze liet haar hand als een levenloos ding in de zijne liggen. Het papier van de sigaret was losgegaan en natte tabakskruimels kleefden aan haar lippen. Ze spuugde boos en maakte de sigaret uit. ‘Een zuster van haar heeft zelfmoord gepleegd,’ zei ze. ‘Het is idioot, maar daar denken we allemaal aan. Zij heeft het gisteren aan mevrouw Estoppey verteld, dus ze is er zelf ook mee bezig. Maar niemand durft het hardop te zeggen. Mijn vader heeft er twee keer tegen mij over willen beginnen, maar hij durfde niet, hij vertrouwt mij niet. Ze komt uit een gekke familie. Ik ook dus.’ Ze begon te grinniken. ‘Het is allemaal even belachelijk,’ zei ze.

‘Wat was dat met die zuster?’ vroeg Oskar.

‘Die was directrice van een weeshuis, ergens op de Veluwe. Ze was erg voor gezondheid en ze sliep altijd met de ramen open. Op een nacht kwam er een vent naar binnen en die wou bij haar in bed kruipen. Ze is gaan gillen, maar dat schijnt niemand gehoord te hebben. Toen heeft ze gezegd dat ze al vijfenveertig was. Dat is mooi, zei die vent, dan kan het nog net. Maar ze heeft hem zo gek gekregen dat hij met veertig gulden is weggegaan. Ze heeft toen een verpleegster wakker gemaakt en alles verteld. Die heeft de politie gewaarschuwd. De volgende avond heeft ze haar hoofd in de oven gestoken. Wij hebben het van die verpleegster gehoord.’ Ze lachte hard. ‘Geef me nog maar een sigaret,’ zei ze.

‘Dat is een krankzinnig verhaal,’ zei Oskar. Hij gaf haar een sigaret. De pianomuziek in de studeerkamer brak af en begon niet weer. Even later hoorden ze het geluid van de voordeur.

Christ stond op en liep naar het raam. ‘Het stinkt hier muf,’

zei ze. Ze deed het raam open en bleef met haar handen op de vensterbank geleund staan. Oskar hoorde de regen.

‘Dat kind is weg,’ zei hij.

Op de trap klonken voetstappen. ‘Komen jullie even koffie drinken?’ riep mevrouw Braakman. Ze kwam door de gang en opende de deur op een kier.

‘Ja, we komen,’ zei Christ. De deur werd dichtgetrokken, de vrouw ging naar beneden. Oskar stond op. Het meisje deed het raam dicht en kwam bij hem staan.

‘Je hebt het gevoel dat je voor niets gekomen bent,’ zei ze. ‘Nee, dat is niet zo,’ zei Oskar. Hij legde zijn armen om haar schouders en drukte haar tegen zich aan.

‘Misschien kunnen we elkaar van de week nog ergens zien,’ zei ze. ‘Ergens buiten, waar je niet steeds op hoeft te letten of iemand naar je kijkt.’

‘We kunnen een eind gaan wandelen, in het bos,’ zei Oskar. ‘Zaterdag, dan is hij thuis om bij haar te blijven, dan kan ik wel iets verzinnen. Om een uur of drie, half vier.’

‘Dan kom ik naar dat pad aan het Kanaal,’ zei Oskar.

Zwijgend heten ze elkaar los en gingen naar beneden. Mevrouw Braakman had twee kopjes koffie op de tafel gezet. ‘Zijn jullie opgeschoten?’ vroeg ze. Hoewel ze er niet minder slecht uitzag dan aan het begin van de avond, was er een nerveuze vrolijkheid in haar optreden.

‘Ja, hij heeft me goed geholpen,’ zei Christ.

‘Daar ben ik blij om,’ zei de vrouw. Ze ging bij de kachel zitten.

Het gordijn voor de studeerkamer was niet dichtgeschoven. Boven de piano brandde een lamp, die alleen het instrument verlichtte en de rest van het vertrekje in het donker liet. ‘Het regent nog steeds,’ zei de vrouw.

‘Ja, de vorst is afgelopen,’ zei Oskar. Hij vermeed het, Christ

aan te kijken en dronk een paar slokken koffie. Ik zit hier voor gek, dacht hij.

Mevrouw Braakman stond op. ‘Zal ik iets voor jullie spelen?’ vroeg ze. Ze wreef langzaam haar handen langs elkaar. Oskar zag dat Christ met donkere ogen naar de vrouw keek. ‘Zou je dat wel doen, moeder?’ vroeg ze.

‘Ja,’ zei de vrouw koppig. ‘Toen ik koffie aan het zetten was, dacht ik, ik zal weer eens iets spelen. Dat heb ik lang niet gedaan.’ Ze ging de studeerkamer in en nam achter het instrument plaats. Alleen haar armen waren in het licht. ‘Ik heb weer eens een publiek,’ zei ze. Ze trok de mouwen van haar jurk op en sloeg een paar bladzijden van het op de piano staande boek om. ‘Een wals van Chopin.’ Haar witte armen waren belachelijk mager in het licht. Ze begon te spelen. Oskar ging rechtop zitten en stak zijn hand in zijn zak. Door het gat voelde hij de warme huid van zijn been. Ze kan werkelijk goed spelen, dacht hij. Dit is heel vlug. Hij merkte dat hij zijn adem inhield. De vrouw hief van tijd tot tijd een hand in een golvende pathetische beweging hoog op, zodat hij het licht verliet, om er even later weer in terug te keren. Christ keek met een minachtend, gesloten gezicht naar de vloer.

Plotseling ging er iets mis in de snelle melodie. Mevrouw Braakman schudde glimlachend het hoofd en begon opnieuw, maar op dezelfde plaats mislukte het weer. Oskar boog zijn hoofd. Met kracht zette hij de nagels van twee door het gat gestoken vingers in het vel van zijn been. Ik heb nergens iets mee te maken, dacht hij. Het is mijn huis niet, ik ben een bezoeker.

Voor de derde keer begon mevrouw Braakman, maar voordat ze het punt had bereikt waar het verkeerd was gegaan hield de muziek op.

‘Je hebt niet genoeg gestudeerd, moeder,’ zei Christ snel. ‘Je hebt er een hele tijd niets aan gedaan. Maar het eerste deel klonk heel goed.’

Oskar keek op. De vrouw had de handen van de toetsen genomen en het hoofd naar voren gebogen in het licht. Christ liep langzaam naar haar toe.

‘Als ze kijken gaat het niet,’ zei mevrouw Braakman met een schrille stem. Ze keek naar Christ en begon te lachen. ‘Vuile rothanden,’ zei ze. ‘Ze willen niet meer.’

‘Dat is toch onzin moeder,’ zei Christ rustig. Oskar stond op.

‘Ga jij maar,’ zei het meisje zacht. ‘Dat is beter.’

‘Misschien kan ik iets doen.’

‘Welnee.’ Christ nam haar moeder bij de arm. ‘Kom nou in de kamer zitten,’ zei ze. ‘Je hebt die les al gegeven, je bent gewoon moe.’

De vrouw stond op en liep aan de arm van het meisje naar de voorkamer, waar ze in haar stoel bij de kachel ging zitten. De tranen liepen over haar wangen.

‘Het spijt me,’ zei ze. ‘Ja, ik ben moe.’

Het meisje knikte tegen Oskar. Hij ging de kamer uit, nam in de gang zijn jas van de kapstok en verliet het huis. De regen was koud aan zijn gezicht.

Voor het huis van Estoppey bleef hij staan. Ze hebben telefoon, dacht hij. Christ kan hem bellen als het nodig is. Er is niets dat ik kan doen. Hij haalde zijn schouders op en ging de hoek om.

8

Gedurende de rest van de week slaagde Oskar er niet in Christ Braakman te ontmoeten, hoewel hij iedere dag naar een mogelijkheid ertoe uitkeek. Een paar maal zag hij haar, terwijl hij achter het raam van zijn klas stond, het huis verlaten en naar een winkel gaan. Twee keer liep hij op een avond langs het huis. De gordijnen waren gesloten. Het leek hem dat er een onrust in het dorp was gekomen die hij er niet eerder gevoeld had en waarvan het huis het middelpunt was. Van Veere hoorde hij dat mevrouw Braakman voorlopig in bed zou moeten blijven. Op school was het Sinterklaasfeest gevierd, waarbij de directeur van de meubelfabriek als Sinterklaas dienst gedaan had.

Op zaterdag had Oskar alleen met Rika na schooltijd brood gegeten in de woonkeuken. Daarna ging hij in de mooie kamer zitten. Hij moest het licht aandoen, het was donker en winderig buiten.

Om kwart voor drie ging hij naar de woonkeuken, waar hij Rika aan tafel aantrof, bezig met het schillen van een soort kleine knollen.

‘Je moet de lamp aandoen,’ zei hij. ‘Het is hier aardedonker.’ ‘Ik kan het nog wel goed zien,’ zei de vrouw. ‘Maar het is waar dat het een donkere dag is geweest, meester.’

‘Eten we vanavond warm?’ vroeg Oskar, naar de knollen wijzend.

‘Ja, we hebben vanmiddag toch brood gegeten,’ antwoordde Rika. ‘Jan kon niet naar huis komen omdat het zo druk was op de fabriek, dat heb ik u nog gezegd.’

Vorig jaar heb ik dat ook gegeten, dacht Oskar. Het is eigenlijk voedsel voor dieren, zo ziet het eruit, geel en van binnen vol draden.

‘Heeft u al gehoord van jan Lammers zijn vrouw, meester?’ vroeg Rika.

‘Nee, daar weet ik niets van,’ zei Oskar.

‘Die woont daar vlak bij mijn ouders, op zo'n klein boerderijtje. Het is een beetje een vreemde man. Ze hadden er geslacht, en toen kwamen er steeds honden, die van het varken vraten. Hij had het op de deel en de deur sloot niet goed. Toen heeft hij een draad van de stroom genomen en stroom op het varken gezet om de honden weg te houden, maar hij had vergeten het tegen zijn vrouw te zeggen. Die pakte het varken vast en toen kreeg ze een schok. Ze is dood.’

De vrouw legde het mes op de knollen en bewoog de tong heen en weer langs de dikke bovenlip.

‘Er gebeuren vreselijke dingen,’ zei Oskar.

‘Is het nu ook waar van juffrouw Braakman wat ze zeggen?’ vroeg Rika, ‘dat ze er zo slecht aan toe is? Ik heb gehoord dat ze zweren op haar hoofd heeft en dat de zweerderij naar binnen is geslagen.’ Ze wees op haar voorhoofd en keek Oskar gespannen aan.

‘Dat moet je allemaal niet geloven,’ zei hij. ‘Dat is natuurlijk stomme onzin. Ze is niet helemaal in orde, maar het zal best goed komen. Je begrijpt toch wel dat dat niet kan, onder het vel zit de schedel, daar kan toch niets doorheen.’ Als er een gek wordt, dat vinden ze iets prachtigs, dacht hij. Vroeger zetten ze ze op de kermissen in een kooi.

‘Ik kom eigenlijk vragen of ik je fiets even mag lenen,’ zei hij. ‘Ik heb hoofdpijn van het binnenzitten, ik wou een eindje gaan fietsen.’

‘Ja, dat is goed meester,’ zei Rika. ‘Maar er is wel veel wind om te fietsen.’

‘Ik ga door het bos. Ik blijf ook niet lang weg.’

‘Hij staat op de deel.’

Oskar trok zijn overjas aan en ging naar buiten, de fiets meenemend. Het was een hoog, zwart damesrijwiel. Daar zit je altijd op als een pastoor, dacht hij. Hij duwde hem het erf over en langs een smal pad, dat achter de schuur het bos in voerde. Na een meter of vijftig bereikte hij een breder pad, dat door paaltjes in twee helften was verdeeld, waarvan de linker enigszins verhard was. Hij stapte op en begon hard te trappen. Er hing een somber, vochtig licht tussen de rechte dennestammen. Het schaarse onderhout was te kaal om de wind tegen te houden. Het is een kwartier fietsen, dacht hij. Ze is er nu wel, dus ze zal moeten wachten. God mag weten waarom ik dit allemaal doe. Het zijn nog twee weken.

Hij passeerde het heuveltje waar, op de middag dat Christ hem op de Brink had aangesproken, de kinderen hem verrast hadden. Zou je iemand ooit zo kunnen vertrouwen dat je zoiets kunt vertellen, dacht hij.

Een paar honderd meter voorbij het heuveltje lagen aan weerszijden van het pad gekapte bomen, in stukken van gelijke lengte gezaagd en opgestapeld. Een meter of dertig van het pad stond een groene houten keet. Het pad was door autowielen zo omgewoeld dat hij niet verder kon fietsen. Zwetend duwde hij de fiets door het vochtige zand. ‘Dit is mijnhout om de gangen mee te stutten kinderen,’ zei hij zacht. ‘Misschien heeft een enkele knapperd al gedacht: waarom gebruiken ze daarvoor geen staal? Wel, de mijnwerkers hebben dat bever niet, want als een gang opeens in zou storten, zie je, dan gaat het hout kraken en staal doet dat niet. Het hout waarschuwt de mijnwerkers, is dat niet iets moois? Hout is iets levends, want het komt van een boom, die uit de aarde groeit.’

Waarom sleep ik dat ding eigenlijk mee, dacht hij, we gaan toch het bos in, en ik ben vlak bij de rand.

Hij reed de fiets achter een van de houtstapels, zette hem op slot en liep verder. Door een smalle strook van loofbomen bereikte hij de bosrand. Onmiddellijk zag hij Christ, die met haar rug naar hem toe langzaam in de richting van het Kanaal liep. Ze denkt dat ik daar vandaan kom, dacht hij. Bijna vier dagen heb ik haar nu niet gesproken, ik heb haar gemist. Dat betekent niets, ik zou ook een hond missen, bijvoorbeeld, als ik die had, alleen omdat die bij je hoort en begint te kwispelstaarten als hij je stem hoort; iets dat je herkent, dat is alles.

De zwarte montycoat leek een klein bewegend gat in het grauwe licht.

‘Hé, Christ,’ riep hij.

Het meisje keek om en kwam, zonder een teken, iets dat verstandhouding zou uitdrukken, naar hem toe. Ze had de capuchon niet op. Haar haar was vochtig en verwaaid.

‘Ik dacht dat je van de andere kant zou komen,’ zei ze.

‘Ik ben op de fiets door het bos gekomen,’ antwoordde Oskar. Hij legde zijn arm om haar schouders. ‘Ik heb hem een eind terug laten staan. Zullen we daarheen lopen?’ Ze knikte. Ook hier stonden diepe wielsporen in het zand, zodat ze met onregelmatige stappen en sprongetjes moesten lopen, wat het Oskar onmogelijk maakte de arm om het meisje te houden. Hij liet haar los en stak zijn handen in zijn jaszakken.

‘Hoe is het nu met je moeder?’ vroeg hij.

‘Och, het gaat wel.’

‘Hoe is het dinsdagavond afgelopen?’

‘Ik heb haar naar bed gebracht. Ze is nu wel kalm, maar soms probeert ze het huis uit te gaan, als je niet oplet, en als

we haar dan tegenhouden wordt ze woedend. Vanmiddag voordat ik wegging, bracht ik haar thee. Toen riep ze: Jullie bespieden me. Jullie houden me gevangen.'

Ze liepen langs de houtstapels. Het leek of er in het bos evenveel wind was als op het open land. 'Hier heb ik mijn fiets gezet, daarachter,' zei Oskar. Hij rilde en zette de kraag van zijn jas hoger op. Ik weet niet wat ik wil, dacht hij, en zij evenmin. Als misdadigers komen we hierheen en we wandelen als een verveeld echtpaar in dit rotbos.

'Ik heb je gemist van de week,' zei hij. Hij Hep om een paaltje heen naar haar kant van het pad en pakte haar hand. Ze kneep een paar maal in zijn vingers en liet de hand slap in de zijne hangen.

'Je bent lief,' zei ze. Ze gingen een zijpad in. Aan de kant lagen hopen afgesnoeide takken. Het pad was niet breed genoeg voor twee mensen, zodat ze voortdurend met hun heupen en schouders tegen elkaar botsten. Oskar bleef staan en hield het meisje vast.

'Eigenlijk zijn we krankzinnig om hierheen te gaan,' zei hij. 'Je kunt niet eens ergens gaan zitten en een sigaret roken.' 'Waar moeten we anders heen?' vroeg Christ. 'We kunnen toch ook niet naar jouw kamer? Dan kunnen we net zogoed midden op de Brink gaan zitten.

'In dat stuk waar we net langs liepen, waar ze die bomen omgehakt hadden, daar staat een soort keet,' zei hij. 'Misschien kunnen we daar even een sigaret roken.' Zijn mond trok samen en een Hcht beven begon in zijn knieën.

'Goed. Dat is in ieder geval uit de wind,' zei Christ zonder hem aan te kijken. Ze verheten het pad en liepen tussen de bomen door. Hier en daar stond in een open plek een boomstomp met natte houtschilfers en zaagsel eromheen.

De keet stond in de ontoereikende beschutting van een paar

kale struiken. Het was weinig meer dan een groengeschilderde kist met in de van de weg gekeerde kant een opening ter grootte van een deur. Langs de korte wanden waren horizontale balken aangebracht die bij de hoeken ongeveer een meter uitstaken, en waaraan vier mannen de keet konden dragen. Voor het meisje ging Oskar naar binnen. Het was schemerig in de keet en het rook er muf naar aarde en hout. Langs de gesloten lange wand was een plank aangebracht die als bank kon dienstdoen. Verder was het verblijf, dat geen vloer had, leeg.

‘Zie je, je kan tenminste zitten, en het is beschut,’ zei Oskar. ‘Wil je een sigaret?’

Ze gingen naast elkaar op de bank zitten en staken de sigaretten aan. De lucifer verlichtte even haar gezicht. Ze keek met een scherpe vertikale rimpel boven haar neus naar de opening, waardoor de rook werd weggezogen.

‘We kunnen niet lang blijven,’ zeize. ‘Ik ben al een tijd weg.’ ‘Wat heb je gezegd?’

‘Dat ik hoofdpijn had van al dat binnenzitten, en een eind ging wandelen.’

‘Het is ook te koud om lang te blijven zitten,’ zei Oskar. Hij schoof een slip van haar jas opzij en legde een hand op haar been. Enige tijd was er geen andere beweging dan die van hun handen die de sigaretten naar de mond brachten, en de rook die wegdreef door de opening. Oskar voelde de kou van de grond optrekken in zijn benen.

‘Het is waar wat ik zei. Ik heb je gemist,’ zei hij.

Het meisje keek hem aan. Ze trok aan de sigaret, waardoor een rode gloed over haar kin en mond kwam, en schudde langzaam haar hoofd.

‘Dat moet je niet zeggen,’ zei ze. ‘Het kan niet. Ik moet je iets vertellen, daar ben ik alleen voor gekomen.’

Ze gooide het peukje van de sigaret op de grond en trapte het uit.

‘Is er dan iets gebeurd?’ vroeg Oskar.

‘Er was al iets gebeurd, maar dat wist ik niet,’ zei Christ. ‘Geef me nog een sigaret.’

Oskar haalde de sigaretten uit zijn zak en gaf haar vuur. ‘Een slechte gewoonte heb ik tenminste nog van je overgenomen,’ zei ze. Haar gezicht was bleek en afwerend. Oskar gooide de lucifer weg en legde werktuiglijk de hand weer op haar been.

‘Ik heb je verteld van die vrienden in Assen,’ zei ze. ‘Op die avond van dat concert. Die vrienden waar ik altijd terecht kon, als ik weg wilde. Weet je dat nog?’

‘Nee, daar herinner ik me niets van,’ zei Oskar. Hij voelde zich onrustig worden door de vlakke stem van het meisje en maakte onhandige strelende bewegingen over het been. ‘Ik heb het je gezegd. Het zijn een leraar van de HBS waar ik op geweest ben en zijn vrouw. Van de Weide heten ze. Ze hebben ook een kind, een meisje. Ze zijn nog vrij jong, een jaar of dertig. Ik kom vaak bij ze. Hij is leraar Nederlands, maar hij interesseert zich eigenlijk meer voor psychologie en filosofie. Ik leende vaak boeken van hem, op de HBS al.’

‘Je zei dat er iets gebeurd was,’ zei Oskar. Hij gooide zijn sigaret tussen de struiken, waar de gloeiende punt zichtbaar bleef als een klein, rood oog.

‘Dat is ook zo, maar ik moet je eerst dit vertellen, anders begrijp je het met. Het waren de enige vrienden die ik had. We praatten vaak over de boeken die hij me leende. Wat hem erg bezighoudt is vrijheid, dat iedereen vrij moet zijn om zijn eigen leven te leiden, vrij van allerlei vooroordelen... dat klinkt nu rot, als iets uit een boek... maar zo was het

niet. Ze leven ook echt zo, ze laten elkaar heel vrij. Alleen heeft zij geen plezier in het lichamelijke, dat lijkt weer op een boek, maar ze waren er erg openhartig over. Een jaar geleden vroeg hij me of ik met hem naar bed wou. Ik voelde me rot in die tijd. Hij dacht dat het me misschien zou helpen, me vrij te maken van thuis, en dat het voor hen een oplossing zou zijn, niet voorgoed, maar om over een dood punt heen te komen. We hebben het gedaan en het is zo gebleven.' Het leek Oskar dat de kou uit zijn benen zijn hele lichaam doortrok. Buiten verminderde het licht tussen de stammen. Zijn hand lag bleek op het been van het meisje.

'Hoe lang heeft dat geduurd?' vroeg hij.

'Het is nooit afgelopen,' zei Christ rustig.

'En die vrouw wist ervan?'

'Een paar keer is ze erbij geweest.' Ze vouwde haar handen in haar schoot. 'Met zijn drieën in bed, dat was ellendig. Maar meestal voelde ik me goed. Of eigenlijk niet goed en niet slecht, alleen maar veilig.'

Een leraar met zijn leerling, dacht Oskar. Dat is een mooie smeerboel.

'Je hebt je gewoon laten gebruiken daar,' zei hij. 'Dat begrijpt een kind. Die twee hebben je gewoon gebruikt om hun vuile rommel overeind te houden, met hun geklets over vrijheid. Of mocht soms iedereen weten wat jullie deden? Nee natuurlijk, zo bang waren ze wel.'

Christ gooide haar tweede sigaret naar buiten. 'Het was de enige plaats waar ik kon slapen zonder 's nachts wakker te schrikken en te denken: nu gebeurt er iets vreselijks. Ik zei thuis dat er een schoolavond was, of dat Van de Weide me met iets zou helpen en dat ik er kon blijven slapen.'

Oskar keek haar aan. Hij voelde een grote verlatenheid om

zich ontstaan. Een heel systeem van leugens, dacht hij. Met trillende vingers stak hij een sigaret aan.

‘Hou je van die man?’

‘Nee, zo was het toch helemaal niet,’ zei Christ geërgerd. ‘Waarom moet dat pestwoord er altijd bij. Iedereen heeft van elkaar gehouden, daar wil ik niet inlopen.’

‘Je bent naar mij toegekomen,’ zei Oskar. ‘Dat is toch zo. Waarom, als je je daar zo goed bij voelde?’

‘Ik weet het niet. Misschien om dat huis, om die mensen. Misschien wou ik erover praten met iemand die het gezien had. Ik weet het niet, maar het is allemaal een vergissing, het heeft geen zin.’

Oskar keek naar de struiken, die houterig bewogen in de wind.

Ik heb geen gevoelens, zei hij bij zichzelf. Ik ben van iets doods, van klei. Er is niets veranderd. Ik zou weggaan en dat is nog steeds zo. Er is niets gebeurd.

‘Waar het om gaat, dat heb ik je nog niet verteld,’ zei Christ. ‘Ik ben nog steeds niet ongesteld geworden. Het is meer dan een week te laat. Als ik zwanger ben, is het van hem.’ Oskar stond op. Zijn lichaam was stijf en pijnlijk van de kou.

‘Dat is wat moois,’ zei hij. Hij stak zijn hand onder zijn jas en kneep in zijn buik. Wat een gore troep, dacht hij. En daar had ik me bijna iets van voorgesteld. Wat een treurige boel is dit toch allemaal. ‘Hoe konden jullie zo stom zijn,’ zei hij.

‘Ik weet het niet,’ zei Christ. ‘We zijn zo voorzichtig geweest. We hebben zo op de tijd gelet.’ Het leek Oskar dat ze huilde, maar hij kon haar gezicht niet meer onderscheiden. Hij ging naast haar zitten en omvatte haar met stijve armen, als een zwaar voorwerp dat hij voor omvallen moest behoeden.

‘Je weet het toch niet zeker?’ zei hij. ‘Huil nou maar niet, je moet je niet overstuur maken. Weten zij, die mensen, er al van?’

‘Ik heb ze gebeld. Ze zeiden dat we nog even moesten afwachten. Als het zeker was, dan konden we er iets aan laten doen. Een vriend van hen is arts, die heeft het eerder voor hen ook gedaan, ze wilden niet nog een kind.’

‘Ja, je moet afwachten, dat is het beste. Er zal wel een oplossing zijn.’ Doodgewone smeerlappen zijn het, dacht hij, met al hun geklets over een eigen leven leiden knoeien ze in het geheim, net als kleine jongens die onder de bank pik op een papiertje schrijven en het gauw verscheuren. Maar zij zit met die rommel in haar buik.

Ze bleven zwijgend zitten tot het buiten even donker was als in de keet.

‘We kunnen beter gaan,’ zei Christ. ‘Je weet het nu. Ik ben al veel te lang weg.’

‘Je kunt achterop de fiets,’ zei Oskar. Hij liet haar los. Toen hij begon te lopen, golfde de kou in lange rillingen door zijn benen. Achter elkaar gingen ze naar het pad, tussen de struiken door en hun benen hoog optillend om niet te vallen over takken en boomstompen. Er is niets gebeurd, niets is veranderd, dacht Oskar.

Bij de houtstapel deed hij de fiets van het slot duwde hem naar het pad. Het metaal van het stuur was kil aan zijn handen.

‘We moeten lopen naar de weg. Hier kan ik niet fietsen,’ zei hij. Hij ging naar de andere kant van het pad met de fiets, haar het vastere deel overlatend, maar ze kwam naast hem lopen. Van tijd tot tijd moest ze in een boog om een paaltje heen. Oskar kon haar gezicht niet zien, ze had de capuchon opgezet. In het open land was de wind sterker.

Voor de bijna zwarte lucht waren de snel overdrijvende wolken lichtgrijs, wat hen groter en lager deed lijken.

Op de weg duwde Oskar de dynamo tegen het voorwiel, terwijl Christ met haar hand over het zadel streek en probeerde de wijsvinger in het ruitvormige gat in het midden van het leer te wringen.

‘Als het zo is, en die vriend van hen doet er iets aan, dan ga ik niet meer naar ze toe,’ zei ze. ‘Dan is het afgelopen.’ ‘Waarom denk je dat?’ vroeg Oskar.

‘Ik zou me niet meer veilig voelen,’ zei ze. ‘En misschien is het niet meer nodig. Dan ga ik, als ik klaar ben, ergens alleen wonen, waar niemand me kent. Als je een gewoon gezicht zet, misschien ga je dan zelf wel geloven dat alles goed is zoals het is. Als het je te machtig wordt, kun je altijd ergens op een plee gaan zitten en uithuilen. Als niemand het maar ziet, daar gaat het om.’ Ze trok met een ruk de wijsvinger uit het gat.

‘Misschien is er helemaal niets aan de hand,’ zei Oskar.

‘Misschien.’

Oskar stapte op de fiets. Het meisje ging achterop zitten en legde een arm om hem heen, de hand op zijn buik, wat het trappen bemoeilijkte. Door de sterke zijwind begonnen ze te slingeren, het licht van de voorlamp zwaaide over de weg. Vanaf de brug hadden ze de wind achter. Toch trapte het zo zwaar met het meisje achterop de hoge fiets, dat het zweet jeukte onder Oskars kleren toen ze de Brink bereikten. Hij stond stil bij de kerk en Christ stapte af.

‘Hoe laat is het nu al?’ vroeg ze.

‘Half zes.’

‘Ik ben veel te lang weg geweest.’

Oskar keek haar aan met een gevoel alsof er zich iets kleverigs in zijn mond vormde, dat hem het praten onmogelijk

maakte. Haar gezicht zag er, zonder het haar, dat onder de capuchon zat, naakt en weerloos uit.

‘Als er iets is waarmee ik helpen kan, dan wil ik het altijd doen,’ zei hij met moeite. ‘Ik zou graag iets voor je doen.’ ‘Ik denk niet dat het nodig is,’ zei Christ.

‘Misschien kunnen we elkaar gewoon blijven zien. Als er niets aan de hand is, of alles is opgelost, dan is het misschien anders, minder moeilijk.’

‘Ja, zou dat niet fijn zijn?’ zei Christ. Ze lachte kort, schudde haar hoofd en liep naar de lantaarn.

‘Laat me in ieder geval iets weten,’ riep Oskar. Ze keek niet om. Voorbij de lichtcirkel begon ze hard te lopen. Oskar bleef naast de fiets staan, luisterend naar de wind in de bomen om het kerkhof en het geluid van haar stappen. Toen hij die niet meer hoorde, stapte hij op en reed langs de andere kant van de Brink. Bij Braakman waren de gordijnen dicht. Tussen de bomen door zag hij dat er in het postagentschap nog licht brandde en het leek hem dat er een groepje mensen voor de deur stond. Die zijn toch dicht, dacht hij. Of is het een bijzondere dag?

In zijn kosthuis zette hij de fiets op de deel. Zijn broek vertoonde op kniehoogte bruine vlekken en strepen van de struiken. Ik moet eruit zien als een gek, dacht hij. Maar dat kan, als je in de wind hebt gefietst. Hij trok zijn overjas uit, nam hem zo over de arm, dat het afhangende deel de vlekken bedekte en ging de woonkeuken in.

9

Jan en Rika Bel zaten bij de kachel en keken op toen hij binnenkwam. De tafel was gedekt, maar ze hadden nog niet gegeten.

‘Jullie hebben toch niet gewacht?’ vroeg Oskar. ‘Ik ben de weg kwijtgeraakt. Het werd vroeger donker dan ik gedacht had. Maar jullie hadden toch best kunnen beginnen.’ ‘We hebben niet lang gewacht,’ zei Rika. ‘Want Jan was ook laat.’ Ze stond langzaam op en zette enige pannen van het gasstel op de tafel. ‘We dachten dat u wel bij Braakman was.’

‘Nee, daar ben ik niet geweest.’

De vrouw keek hem ontzet aan. ‘Maar dan weet u het nog niet.’

‘Wat weet ik nog niet?’ vroeg Oskar.

‘Juffrouw Braakman heeft zichzelf verdaan. Jan heeft het gehoord aan de Brink. Met een touw,’ zei de vrouw. Ze legde de handen op de borst en liet haar mond openhangen. Oskar hing zijn jas over de rugleuning van een stoel en ging zitten. Hij legde zijn handen op de vlekken in de broek. ‘Mevrouw Braakman?’ zei hij.

‘In een kast heeft ze het gedaan,’ zei Jan Bel. ‘In de slaapkamer.’ Hij trok een plechtig gezicht. ‘Ik hoorde het aan de Brink, toen ik naar huis kwam. Meester Braakman was in de kamer, zeiden ze, hij dacht dat ze in bed lag. Hij hoorde gestommel, maar hij is later pas gaan kijken, toen was ze al dood.’

‘Is het niet verschrikkelijk meester?’ zei Rika. Ze stond nog steeds met de dikke handen op de borst en ademde zwaar. Het is een erge zonde, dat mag een mens niet doen.’ Haar ogen werden vochtig. Ze tilde haar rok op en haalde uit

een zak in haar onderrok een zakdoek, waarmee ze haar ogen en neus afveegde. ‘Zou u dat nou gedacht hebben?’ zonder de blik van Oskar af te wenden stopte ze de zakdoek weer weg, nam het deksel van een pan en schepte zich enige lepels van de dampende knollen op, die door het koken een bijna oranje kleur hadden gekregen.

Terwijl wij daar zaten heeft ze het gedaan, dacht Oskar. Gewacht tot Braakman alleen thuis was.

Hij keek naar de gezichten van de twee mensen. Ik heb geen gevoelens, zei hij bij zichzelf. Alles vindt buiten mij plaats, dat is vreemd. Ik zit in een vel, wat daarbuiten is ben ik niet meer. Het is Christ haar moeder.

Hij schudde langzaam zijn hoofd en bewoog een voor een zijn vingers, waartussen de bruine vlekken zichtbaar waren. Een grote en complete verlamming vindt plaats, dacht hij. Ook Jan Bel had de knollen al opgeschept. Door de snel opstijgende wasem keek hij naar Oskar. Hoewel zijn gezicht nog in ernstige rimpels getrokken was, hadden zijn kleine ogen iets opgewondens, alsof hij zich moest bedwingen om niet te grinniken. Hij scheen Oskars hoofdschudden als een teken van geschoktheid op te vatten en zei haastig: ‘De auto van de dokter stond er toen ik langskwam, bij Braakman voor. Dat was om half vijf of zo. Toen ik even gestaan had, kwam de politie ook. Uit Beilen zeker.’

‘Neem wat knollen meester, voordat ze koud worden,’ zei Rika.

‘Zeker,’ zei Oskar vriendelijk. Hij nam met de in de pan staande lepel vijf knolletjes, die met een dof, vochtig geluid op zijn bord rolden.

‘Er was veel volk aan de Brink,’ zei de man.

Rika schoof hem de aardappelpan toe. Hij schepte aardappelen op en begon de knollen met zijn vork fijn te maken.

Ook Oskar nam aardappelen.

‘Toen ik over de Brink kwam stonden er nog mensen te praten,’ zei hij tegen de man. ‘Bij het postkantoor. Ik herinner me dat ik dat al vreemd vond.’ Gepraat moet er worden, dacht hij, dat houdt de gedachten tegen.

‘Bij juffrouw Veere zeker. Die is erheen geweest, ik zag haar gaan.’

Rika nam het deksel van een grijs, geëmailleerd schaaltje. Het bevatte een donkerbruine vloeistof, waaruit enkele bleke stukken gekookt spek opstaken.

‘Het eerste spek van het nieuwe varken,’ zei ze. ‘Het oude is nu op.’

‘Het was een best varken,’ zei de man. Rika prikte met haar vork in het schaaltje en gaf elk een stuk. Zij en de man goten enige lepels van de bruine vloeistof over hun aardappelen.

‘Neemt u ook wat vet, meester. Het is iets treurigs, maar wij kunnen er toch het eten niet voor laten staan,’ zei ze. ‘Nee, dank je wel. Ik hou eigenlijk niet zo van vet,’ zei Oskar.

Hij halveerde met de zijkant van zijn vork een van de knollen. Draden van binnen, dat wist ik wel, dacht hij. Het leek hem plotseling erg heet in de woonkeuken, terwijl hij het even eerder nog koud had gehad. Met zijn lippen op elkaar geklemd bracht hij een aardappel en de helft van de knol op zijn vork. Jan Bel had het hele stuk spek aan zijn vork gestoken en nam er een grote hap van. Oskar keek vlug naar zijn bord, haalde diep adem en bracht het eten naar zijn mond. Je moet denken dat het alleen aardappel is, dacht hij kauwend, en alles gauw doorslikken.

‘Van zoiets ben ik nou helemaal in de war,’ zei Rika. Ze stak een aardappel en een stuk spek in de mond en kauwde

met een pijnlijk vertrokken gezicht, zonder haar lippen op elkaar te doen.

Ze hebben haar natuurlijk op een bed gelegd, dacht Oskar. Met een laken of een deken erover. Christ heeft ernaar gekeken toen ze thuiskwam. Het wordt snel koud en stijf. Hij slaagde er niet in het eten door te slikken, het rolde als een lauwe, kleffe bal in zijn mond. Een vettig braakgevoel ontstond in zijn keel. Het is eten, voedsel, zei hij bij zichzelf, in de oorlog heb ik wel erger dingen moeten eten. Goed, ik was een kleine jongen, maar ik heb het gegeten. Vlees dat van een paard kwam. Hij klemde zijn tanden op elkaar en slikte de bal door. Ik zweet en toch heb ik het koud, dacht hij. Ik kan kou gevat hebben daar. Maar dat gaat toch nooit zo gauw. Hij keek treurig naar de etende mensen. Op zijn bord was het van het spek gedropen vet gestold tot een witte, glazige massa. Hij legde zijn vork neer en haalde met zijn mond half open diep adem.

‘Ik moet maar niet eten,’ zei hij. ‘Neem me niet kwalijk dat ik het laat staan.’ De man en de vrouw hieven hun hoofden met bewegende kaken op.

‘Bent u beroerd meester?’ vroeg Rika.

‘Het is niets,’ zei Oskar. ‘Ik eet alleen maar niet, ik kan beter even rustig gaan zitten. Ik had vanmiddag ook al hoofdpijn, weet je wel.’

‘De meester is er ook beroerd van,’ zei Rika tegen de man. ‘O, ik neem het spek wel, dat is zonde,’ zei deze. Hij boog zich ver over de tafel, prikte het stuk spek van Oskar aan zijn vork en legde het op zijn halfvolle bord.

‘Het is ook vreselijk,’ zei de vrouw. ‘En u kende haar natuurlijk.’

‘Dat is zo,’ zei Oskar zacht. Hij keek naar Jan Bel, die het spek in zijn mond stak, keerde zich om en ging de woon-

keuken uit. In zijn kamer deed hij het licht aan, draaide de knop echter onmiddellijk weer om en ging in het donker aan de tafel bij het raam zitten. ‘Die is er geweest,’ zei hij. ‘Die is dood.’ Met wat speeksel probeerde hij vastgehaakte draden van het eten uit de holle kies te zuigen. Christ is er ellendig aan toe, dacht hij. Ze komt koud en ongelukkig thuis en dan zeggen ze: je moeder is dood, ze heeft zich opgehangen in de kast.

Hij begon te beven. Waarom ben ik bang? vroeg hij zich af. Wat heb ik ermee te maken? Evenveel als ieder ander, en als je het goed beschouwt minder, ik ga weg, ik sta erbuiten. Braakman en Christ, dat zijn degenen die het aangaat.

Hij stond op en ging naast de tafel voor het raam staan. Met de nagel van zijn wijsvinger trachtte hij de draden, die door het zuigen niet weggegaan waren, mt de kies te krijgen. Daar moet iets aan gedaan worden, dacht hij, anders gaat het weer mis.

In korte tijd passeerden in de richting van de Brink een auto, twee fietsers en nog een auto. Het is drukker dan anders, dacht Oskar, of verbeeld ik me dat alleen? Misschien zijn de familieleden al op de hoogte gesteld, als die er zijn tenminste. Ik kan er niet heengaan. Stel je voor, die kamer zit vol met van die ooms en tantes, met bleke smoelen. Ik bel aan bijvoorbeeld en Braakman doet zelf open. Wat zeg je dan? Ik kom even kijken, of: Kan ik uw dochter even spreken?

Hij legde zijn wang tegen het koude glas, dat in een ovale vlek ter hoogte van zijn mond besloeg. ‘Oskar Lee, je bent een smeerlap,’ fluisterde hij. ‘Wat moet ze nu beginnen, hè?’ Hij luisterde naar de geluiden van de woonkeuken, het knarsen van de pomp, gekletter van vaatwerk en bestek.

Ze hebben het op, dacht hij. Met een hol gevoel in zijn maag liep hij om de tafel heen en ging het portaaltje in. Ik moet de andere broek aantrekken, dacht hij. Hij ging zacht de trap op en stak op zijn tenen de donkere zolder over naar de zich naast de deur van zijn slaapkamertje bevindende kast. Op de tast zocht hij tussen de weinige kleerhangers die, waaraan de tweede broek die hij bezat, hing. Achter hem ritselden de droge bonen aan de draden. Hij nam de broek over zijn arm en ging het slaapkamertje in. Hier sloot hij het gordijn en deed het licht aan, trok zijn schoenen en broek uit, bekeek de vlekken en rook aan het kledingstuk. Die moet gestoomd worden, dacht hij. Gelukkig is de andere ook grijs, die kan bij dit jasje goed gedragen worden. Hij gooide de broek op het bed en ging voor de spiegel staan. ‘Een huilerig gezicht,’ zei hij. Hij kamde zijn haren en bekeek de slecht geschoren huid van kin en hals. Op moeilijk bereikbare plaatsen waren kleine plukjes haar blijven staan. Er zijn verontschuldigingen te bedenken, zei hij bij zichzelf. Het water is altijd al lauw voordat ik boven ben. Het is hier ook altijd donker. Maar dat is het niet, het is het gebrek aan zelfbeheersing, de groezeligheid van alles. Hij wilde zijn mond opendoen om naar de kies te kijken maar bedacht zich, trok zijn jasje en oyerhemd uit en waste zijn gezicht en hals met het ijskoude water uit de lampetkan. Dit zijn afleidingsmanoeuvres, dacht hij, een krijgslist. Hij droogde zich af en trok vlug de kleren weer aan. ‘Kijk wat ik allemaal voor haar doe. Zeg niet dat ik niet tot liefde in staat ben,’ zei hij. Hij kamde zijn haar, dat door het wassen in de war gekomen was, nog eens en ging naar beneden. Alleen de vrouw was in de woonkeuken, bezig de vaat te drogen. Jan Bel voert de konijnen, dacht Oskar. Er kan gestorven worden of niet, zijn dag is weer bijna voorbij.

‘Is de meester weer wat opgeknapt?’ vroeg Rika.

‘Ja, het was echt niets. Misschien was het eten te vet, daar kan ik niet zo goed tegen. Het was goed eten, daar zeg ik niets van, maar vetter dan ik gewend ben,’ antwoordde Oskar. ‘Ja, in de stad eten ze natuurlijk niet zo vet,’ zei de vrouw. ‘Maar u moet denken, Jan heeft zwaar werk, hij moet goed eten.’

‘Dat spreekt vanzelf,’ zei Oskar.

‘Zal ik even wat brood voor u klaarmaken? Dat is zo gebeurd.’

Ze droogde haar handen aan de theedoek af en liep naar het kastje.

‘Nee, dat is helemaal niet nodig, ik heb geen honger,’ zei Oskar. ‘Het hoeft echt niet.’ Hij nam zijn overjas van de stoel en trok hem aan. Als er een dode is, zou iedereen moeten vasten, dacht hij. Het is smerig om dan te eten. Alle lichamen zouden leeg en schoon moeten zijn. Hij liep naar de gootsteen, begon te pompen en spoelde met het uitstromende water zijn mond. De draden lieten los.

‘Gaat de meester weg?’ vroeg Rika. ‘Gaat u daarheen?’

‘Ik loop even naar de Brink,’ antwoordde Oskar.

‘U kwam er wel veel, de laatste tijd.’

‘Och, zoveel was dat toch niet,’ zei hij. ‘Kom, ik ga maar even.’

De vrouw slikte hoorbaar speeksel door en volgde hem naar de deur.

‘Blijft u lang weg?’

Ze hoopt dat ik wat te vertellen heb als ik terugkom, dacht Oskar. Haar ogen puilen uit haar hoofd van begeerte om te weten.

‘Dat weet ik niet, ik zal wel zo terug zijn. Maar reken er niet op,’ zei hij.

‘Ik kan maar niet begrijpen hoe iemand zoiets kan doen. Daar loop ik steeds aan te denken,’ zei Rika. Oskar deed zijn jas dicht en liep naar binten. De deur van het schuurtje stond open en het schijnsel van de lantaarn, die Jan Bel altijd meenam bij het voeren, viel op de modderige grond en de in de wind zwaaiende takken van de eerste struiken van het bos. Oskar zette zijn kraag op, liep om het huis heen en tegen de wind in naar de Brink.

Bij de lantaarn stonden enkele mannen. Midden in het dorp ligt een lijk, dat heeft ze allemaal opgeschrikt, dacht hij. En als ze nou maar fatsoenlijk door een ziekte of een ongeluk was doodgegaan. Toen hij bij Estoppey de hoek omging draaiden de bleke vlekken van de gezichten met hem mee. In het huis van de arts brandde licht achter de vitrage. De man en de vrouw zaten tegenover elkaar aan tafel, onder een lamp. Achter in het vertrek stond een tweede vrouw, de dienstbode dacht Oskar. De arts praatte en hief zijn hand op, de vrouwen leken naar hem te luisteren. Het deed denken aan een scène uit een toneelstuk. Die voelt zich bedonderd, dacht Oskar. Hij had gedacht er gemakkelijk af te komen, naar het gekkenhuis met mevrouw Braakman, maar ze heeft hem mooi te pakken gehad.

Hij passeerde het postagentschap. Beneden brandde geen licht, wel achter de gebloemde gordijnen op het bovenhuis. Enkele meters voorbij het gebouwtje bleef hij staan. Veere is er geweest, daar kan ik misschien het beste naar toe gaan, zei hij bij zichzelf. Maar misschien hoopt Christ toch dat ik kom. Als je in een huis bent waar een lijk is, dan denk je daar steeds aan. Het ligt in een andere kamer en langzaam wordt het koud en stijf. Het moet vreselijk voor haar zijn.

Langs de huizen kijkend zag hij dat bij Braakman een kleine

zwarte auto voor de deur stond. Hij kreeg een wee gevoel in zijn buik en draaide zich om. De gezichten van de mannen onder de lantaarn waren nog naar hem toegekeerd. Met stijve passen liep hij terug naar de deur van het woonhuis, naast die van het postkantoor, en belde aan. Even later werd het gordijn opzij geschoven en het hoofd van de houdster van het postagentschap verscheen achter het glas. Tegelijkertijd zag hij licht achter het raampje in de voordeur, en werd er opengedaan. Oskar keek schichtig om naar de gedaanten bij de driesprong en stapte naar binnen. Veere stond voorovergebogen bovenaan de korte trap.

'O, ben jij het. Kom gauw boven,' riep ze. Ze scheen het niet ongewoon te vinden dat hij kwam, hoewel dat in het jaar van zijn verblijf in D. maar eenmaal eerder was gebeurd, op de avond van haar verjaardag. Het leek zelfs alsof ze hem wel verwacht had. Terwijl Oskar de trap opklom, kon hij onder haar rok kijken. Ze had ronde, stevige benen en een onderbroek aan met tot halverwege de bovenbenen reikende pijpen. Boven aan de trap was een overloop met licht geschilderd houtwerk. Aan beide kanten van een nikkelen kapstok hingen twee met bloemen beschilderde borden.

'Ik hoorde van Jan Bel dat je er geweest was,' zei Oskar. 'Daarom dacht ik, laat ik even naar Veere gaan.'

De onderwijzeres zag ongewoon bleek.

'Het is iets verschrikkelijks,' zei ze. 'Doe je jas uit.'

Oskar hing de jas op en volgde haar de kamer in. Ook in dit vertrek was alles in lichte kleuren gehouden. Boven de tafel hing een lamp met drie rode metalen kapjes. Op verschillende plaatsen waren planten in bamboerekjes aan de muur gehangen. In de hoek bij het raam, waar een haard stond, was een zithoek ingericht met drie stoelen en een

tafeltje van rotan. Juffrouw Van de Pol zat in een van de stoelen. Niettegenstaande de warmte in de kamer droeg ze een dik groen vest, dat met een kouwelijk gezicht aan de hals dichthield.

‘Goedenavond juffrouw Van de Pol. Hoe maakt u het?’ zei Oskar.

‘Goedenavond meneer Lee. Ik ben er zo van in de war,’ antwoordde de vrouw op huilerige toon. De omgeving van haar ogen was rood en gezwollen.

‘Ga zitten,’ zei Veere. Oskar en zij namen in de andere rotanstoelen plaats. Ze zaten dicht bij elkaar, zodat Oskar zijn kuiten tegen de voorkant van de stoel moest drukken om niet met zijn benen tegen die van Veere te komen.

‘Ja, je weet niet wat je bij zoiets moet zeggen,’ zei Veere. ‘Ik zeg altijd, wat heeft zo iemand door moeten maken voordat hij, of zij, dat kan doen? Dat kun je je niet voorstellen.’

‘Maar er waren toch zoveel mensen die haar hadden willen helpen,’ zei juffrouw Van de Pol tegen Oskar. ‘Dokter Estoppey had toch ook gezegd dat het wel goed kwam, met dat haar, daar hoefde ze zich geen zorgen over te maken.’ De vrouw schudde haar hoofd, haalde een klein zakdoekje uit een zak van haar vest en drukte het enkele malen tegen haar ogen.

‘Dat haar was het niet,’ zei Veere.

Ze zijn veel te schoon, dacht Oskar, naar de twee vrouwen kijkend. Alle poriën en spleten goed gewassen, die kan niets gebeuren. Hoewel, die Van de Pol is meer vatbaar voor aandoeningen, die gaat er wel eerder aan dan Veere.

‘Het was een vrouw die alleen maar de sombere kant van de dingen kon zien,’ vervolgde Veere. ‘Ze was zwaarmoedig en ze had geen wil. Ik heb zulke mensen nooit begrepen,

er is toch ook veel goeds en moois. Maar het zit in haar familie.'

Ze keek Oskar met een blik vol bijbedoelingen aan.

'Ik heb gehoord, dat jij er geweest bent,' zei Oskar. 'Hoe was Braakman eronder?'

'Die man was helemaal verslagen,' zei Veere zacht. 'Helemaal uitgeblust. Dat was vreselijk om aan te zien, het was een heel oude man geworden. Maar hij had het ook helemaal alleen moeten doen. Christ was niet thuis. Die had de hele week al met het mens opgetrokken en ze was gaan wandelen om eens even in de frisse lucht te zijn.'

'Dat is nog maar een geluk voor zo'n kind. Ze is nog zo jong,' zei juffrouw Van de Pol.

'Hoe merkte Braakman het eigenlijk?' vroeg Oskar.

'Hij zat in de voorkamer,' antwoordde Veere. 'Hij dacht dat ze in bed lag, dat was ook logisch, maar toen hoorde hij gestommel. Wat later is hij gaan kijken, toen vond hij haar in de kast. Hij heeft haar meteen losgehaald en Estoppey gebeld, maar ze was al dood toen die kwam. Estoppey heeft de politie gewaarschuwd, want dat moet natuurlijk, in zo'n geval.'

'Zag ze er niet vreselijk uit?' vroeg Oskar.

'Dat was afschuwelijk. Dat zal ik nooit vergeten,' zei Veere. Oskar bewoog voorzichtig zijn benen. Een paar minuten zaten ze zwijgend bij elkaar. Juffrouw Van de Pol verfrommelde haar zakdoek op haar knie.

'Eigenlijk is het een geluk dat het morgen zondag is,' zei Veere. 'Wat had je met die kinderen moeten doen, bij een sterfhuis is dat zo'n drukte. De zuster komt morgen om haar te wassen en wat op te knappen. Estoppey heeft alles geregeld, wat is die man toch flink. Zijn vrouw en ik gaan erheen om wat te helpen.'

'Vroeger werd dat altijd door de buren gedaan,' zei juf-

frouw Van de Pol, die in D. geboren was, ‘wassen en afleggen. Dan ging een van de familieleden door het dorp, om het overal aan te zeggen, dat er een dode was.’

‘Er is wel bezoekavond,’ zei Veere. ‘Dat wordt nog wel gedaan. Daar heb ik het al met Estoppey over gehad, het moet maar maandagavond worden. De mensen zouden er iets van zeggen als dat niet gebeurde.’

Ze heeft Braakman gewoon te grazen genomen, dacht Oskar. Ze heeft gewacht tot hij alleen was en toen heeft ze het gedaan. Daar kan hij zich niet met een smoes van afmaken. De moeilijke jaren. Hij heeft haar op moeten tillen om dat touw, of wat was het, los te krijgen. Hij heeft door die slaapkamer lopen rennen en aan haar sjorren. En Christ was bij mij, ze was weggelopen om veilig te zijn. Hij het zich achterover zakken in de stoel en keek naar de knieën van Veere, stevige gezonde knieën, bekleed met een vel van nylon.

‘Veere,’ zei hij, ‘je weet dat ze er ellendig aan toe was. Ze liep van de een naar de ander maar niemand kon haar troosten. Begrijp je wat ik bedoel? Ze was helemaal alleen. Het was een mens en ze hebben haar laten verrekken, maar ze hebben allemaal naar haar gekeken.’

‘Wat een onzin Lee, ze had haar man toch,’ zei Veere. Oskar begon te lachen. De twee vrouwen keken hem met gezichten als opgeschrikte vogels aan.

‘Neem me niet kwalijk,’ zei hij. Plotseling vervaagde alles in het vertrek behalve de gezichten, waarin hij haarscherp de monden zag, belachelijke, groter en kleiner wordende rode gaten vol tanden. Hij deed zijn ogen dicht en drukte de vingertoppen op de leden. Het was alsof de stem van Veere door water zijn oren bereikte. ‘Hij is er ook overstuur van, natuurlijk.’

‘Let er maar niet op,’ zei hij. ‘Ik heb niet gegeten. Het gaat alweer over.’ Hij maakte zijn jasje los en ging rechtop zitten. ‘Het is hier ook warm als je van buiten komt.’ Het is al over, dacht hij. Zij zijn te dom om iets te merken.

‘Wij hebben ook niet gegeten,’ zei Veere. ‘Ik zal wel even iets maken. Thee met iets van brood erbij.’ Ze stond op en verliet de kamer. De vriendin legde het zakdoekje op haar knie en streek het langzaam glad.

‘En ze maken tegenwoordig toch zulke goede pruiken,’ zei ze, zonder Oskar aan te kijken. ‘Als iemand die opheeft, dan merk je er niets van. Het is net het gewone haar. Ze maken ze in elke kleur. Dat had ik nog tegen haar willen zeggen. Had u daar wel eens van gehoord?’

‘Nee, dat wist ik niet,’ antwoordde Oskar. Hij voelde dat er in het tandvlees onder de holle kies een lichte druk ontstond, alsof er iets opzwol. Hij legde zijn wijsvinger op de wang en duwde zacht. Het deed pijn, zodra hij door de wang heen de kies voelde. Dat is niet best, het is iets met de wortel, een ontsteking, dacht hij.

‘Als iemand hier met zo'n ding rondliep, zou iedereen het toch weten,’ zei hij.

‘Maar dat geeft toch niet. Na een tijdje zou niemand er meer aan denken. Je zou het niet meer zien omdat je eraan gewend was.’

‘Dat is wel zo. Neem iemand met een kunstgebit, dat valt ook niet meer op als je hem lang kent,’ zei Oskar. Als er naar je gekeken wordt, dat is het ergste, dacht hij. In de middeleeuwen hadden ze een manier om uit te maken of iemand die van tovenarij werd beschuldigd het ook echt gedaan had, dat heb ik eens gelezen, dan moest hij op een plein met een vrouw aan de gang. Alle burgers keken toe, en als hij impotent was, was hij schuldig. Ze konden geen

van allen natuurlijk. Je kunt iemand vermoorden door alleen naar hem te kijken en een oordeel over hem te hebben. Hij stond op.

‘Neemt u me niet kwalijk,’ zei hij. ‘Maar het is geloof ik beter, dat ik maar naar huis ga. Blijft u zitten.’

‘U voelt zich toch wel goed?’ vroeg de vrouw. Ze maakte aanstalten om op te staan.

‘Ik voel me heel goed,’ zei Oskar. ‘Doet u toch geen moeite.’

Hij liep haastig naar de deur, ging de overloop op en sloot de deur achter zich. Aan het einde van de overloop stond Veere in een klein keukentje, waar helderwit licht brandde. ‘Wat ga je doen?’ vroeg ze. Oskar liep naar haar toe.

‘Het spijt me dat ik je last bezorgd heb,’ zei hij. ‘Ik hoef niets te eten. Ik heb trouwens bij Bel gezegd dat ik meteen terug zou komen, daar staat brood voor me klaar. Ik wilde alleen even weten hoe alles gegaan was.’

‘Je bent toch wel in orde? Is het niet verstandiger als je eerst wat eet? Ik was al haast klaar.’

‘Nee, dank je, werkelijk niet,’ zei Oskar. Hij draaide zich om en nam zijn jas van de kapstok. Veere kwam de overloop op, een mes waarmee ze brood gesmeerd had nog in de hand.

‘Die man, Lee,’ zei ze zacht, ‘daar denk ik nou maar steeds aan. Toen Estoppey met haar bezig was, zat hij in de kamer. Veere, zei hij, begrijp je nou hoe ze dat heeft kunnen doen? Waar heb ik dat aan verdiend? Meneer Braakman, zei ik, zo mag u niet praten, het moet een vlaag van verstandsverbijstering of zoiets geweest zijn.’

Oskar maakte de knopen van zijn jas vast en zette de kraag op. ‘Die vrouw was niet bij haar verstand,’ zei Veere heftig. ‘Estoppey had al gezegd dat het beter was dat ze werd op-

geborgen. Jaren van zijn leven heeft dat die man gekost.' 'Ja, daar was wel iets mis. Dat was wel duidelijk,' zei Oskar. Hij liep naar de trap. 'Ik ga maar gauw. Ik wilde alleen maar weten of er iets gedaan kon worden.'

'Nee, overal is voor gezorgd,' antwoordde Veere.

'Nou, tot ziens dan maar.' Oskar liep de trap af. Voordat hij beneden de deur opende, keek hij om. Veere stond met het mes in haar hand over de balustrade, die de overloop begrensde, gebogen. Ze zorgt goed voor zichzelf, dacht Oskar. Stevige wollen broeken om het lichaam op de kwetsbare plaatsen te beschermen.

'Slaap morgen maar eens lekker uit,' riep Veere. Oskar trok de deur dicht. Voor het huis van Braakman stond de auto nog. Onder de lantaarn waren drie mannen overgebleven, die naar Oskar keken. Ik heb daar niets te doen, dacht hij. Als het allemaal voorbij is, dan moet ik rustig met haar praten, er is altijd een oplossing. Het kan hiermee niet afgelopen zijn. Hij voelde zich duizelig en moe.

Boven hem werd het gordijn weggeschoven en het hoofd van Veere verscheen in de kier. Die dachten dat ik begon te malen, zei hij binnensmonds, maar het hoofd is helder. Hij knikte tegen Veere en liep langzaam met de wind mee terug naar de driesprong. Bij Estoppey waren nu de overgordijnen gesloten.

'Overal lijken in huis,' zei Oskar zacht. 'Niet alleen bij Braakman.' Hij stak zijn wijsvinger in zijn mond en voelde voorzichtig aan de kleine zwelling, die zich op het tandvlees gevormd had. Een ontsteking, het bederf is al onderweg, dacht hij. Hij droogde de vinger aan zijn jas en stak de hand in zijn zak. Hij passeerde de drie mannen. 'Goedenavond,' zei hij.

‘Goedenavond meester,’ zei een van hen. ‘Heeft u nog iets gehoord?’

Oskar bleef staan. ‘Niets nieuws denk ik,’ zei hij. De mannen staken langzaam de weg over en kwamen bij hem op de stoep, voor het huis van Estoppey, staan. Ze droegen alle drie petten, donkere jassen en klompen. Hij kende hun gezichten, maar wist niet hoe ze heetten.

‘Wanneer wordt ze begraven?’ vroeg dezelfde.

‘Dinsdag geloof ik,’ zei Oskar.

‘Ze zeggen dat het een grote smeerboel was in die kast,’ zei een ander. Hij had een ingevallen gezicht en toonde bij het praten rode tandvleesranden waarin nog maar enkele bruine tandstompjes stonden.

‘Dat zal best,’ zei Oskar.

‘Ik heb gehoord dat er bij Beilen zich ook pas een heeft opgehangen,’ zei de eerste. ‘In een schuur. Die had zich zo vastgegrepen aan een stuk hout, dat ze de vingers moesten losbreken. Dat was een boerenjongen.’

‘Waarom had die dat gedaan?’ vroeg Oskar.’

‘Zijn meid had het uitgemaakt. Hij kwam thuis en zegt tegen zijn vader: vader, nou hang ik me op. Dat moet je doen jongen, zegt die. 's Avonds met het eten kwam hij maar niet. Toen vonden ze hem, al helemaal koud.’

‘Er gebeuren vreselijke dingen,’ zei Oskar.

‘Zo is het meester,’ zei de magere. Even stonden ze zwijgend naar elkaar te kijken.

‘Het is koud,’ zei Oskar. ‘Ik ga maar eens verder.’

‘Ja, het is al december,’ zei de derde man, een oudere.

‘Goedenavond,’ zei Oskar. De mannen mompelden iets onverstaanbaars. Oskar liep de hoek om en snel naar zijn kosthuis. Er is iets onrustigs, dacht hij. Er is meer licht aan dan anders. Of het zijn kleine geluiden, die je niet thuis

kunt brengen, deuren die in de verte open en dicht gaan, beesten op erven, maar het zal wel verbeelding zijn.

Jan en Rika Bel zaten bij de kachel. ‘Ik heb koffie meester,’ zei de vrouw. ‘De meester is al gauw terug.’

‘Ik ben alleen even bij juffrouw Veere geweest,’ zei Oskar. Hij trok zijn jas uit, hing hem op de stoel en ging aan tafel zitten. Wat is dat toch met het licht in al die huizen hier, dacht hij. Het is niet sterk genoeg, alles ziet eruit of het met dikke lagen stof bedekt is. Rika zette koffiekopjes neer en schonk in.

‘Ze zeggen dat de hand boven het graf komt bij mensen die dat doen,’ zei ze.

‘Nee, dat is bij kinderen die de moeder slaan,’ zei de man. Oskar keek op zijn horloge. Het was negen uur geweest. Hij dronk voorzichtig de koffie op, haalde sigaretten uit zijn zak en hield Jan Bel het pakje voor.

‘Nou, dank je wel meester, dat mag ik niet afslaan,’ zei de man. Oskar nam een sigaret en de man gaf hem vuur, waarna ze zwijgend rookten. De man Het een boer. ‘Spek breekt mij altijd op,’ zei hij. Rika wreef zich met beide handen langzaam over de borst. Oskar stond op en ging naar het privaat op de deel. Hij gooide het onopgerookte deel van de sigaret door de ronde opening en keek naar de gloeiende punt, die na korte tijd met een zacht sissen verdween. Ik ben vijfentwintig jaar oud, dacht hij. Dag na dag gaat voorbij. Hij deed zijn behoefte en keerde terug naar de woonkeuken.

‘We moesten maar eens naar bed gaan,’ zei Jan Bel. Hij stond op, nam zijn pet af en legde hem op zijn stoel.

‘Ik kan vast niet slapen,’ zei Rika. Ook zij stond op en maakte haar jurk los. ‘Ik heb gehoord dat Martinus vanmiddag met het paard langs de school kwam, en dat het bij meester

Braakman zijn huis niet verder wilde. Hij moest terugrijden en aan de andere kant langs de Brink gaan.'

'Beesten voelen een dode, dat is vast,' zei de man. De gezichten van de mensen zagen er donker en ernstig uit, alsof ze probeerden diep na te denken. Oskar keek oplettend toe terwijl de vrouw, die nu in een dikke, geelachtige onderjurk stond, haar jurk op de stoel legde. Vervolgens zette ze een voet op een sport en stroopte een kous omlaag. Hij gleed als een slappe bruine huid van haar been, een wit vel, bezaaid met donkere putjes en blauwe aderen, achterlatend. De man ging naar de deel, sloot de achterdeur, kwam weer binnen en trok zijn trui over het hoofd. Oskar stond op. 'Ja, dat is misschien het beste, maar eens vroeg naar bed gaan,' zei hij. Hij liep naar de gootsteen en spoelde nog eens stevig zijn mond. Nog steeds geen pijn, zei hij bij zichzelf. Toen hij zich omkeerde stonden de beide mensen in hun ondergoed. De man had kromme, witte benen. Niemand kan ons troosten, dacht Oskar. Zijn hart begon zwaar te bonzen. 'Alles gaat voorbij,' zei hij. 'Dat is tenminste een troost.' Hij liep snel naar de deur, mompelde 'Welterusten' en ging naar de zolder. In het slaapkamertje kleedde hij zich in het donker uit en stapte in bed. Nadat hij korte tijd op zijn rug had gelegen hoorde hij het bed in de slaapkamer beneden regelmatig kraken. Het vindt plaats, dacht hij. In tijden van angst en nood vinden de mensen elkaar. Diep ademend luisterde hij. Als alles voorbij is, en dat mens is begraven, dan is het jaar haast om, dacht hij. Christ kan naar mij toekomen in het westen, waarom zou dat onmogelijk zijn?

De kou van het beddegoed werd langzaam verdreven door zijn lichaamswarmte. Beneden was het stil. Juist voordat hij in slaap viel leek het hem dat de deur van het kamertje werd

geopend. Hij keek geschrokken opzij en zag dat er een hoofd door de opening kwam, dat hij niettegenstaande het donker duidelijk kon onderscheiden. Het was een rood, dik mannehoofd, waarop een zwart en wit gestreept mutsje stond, dat aan een matrozenbaret deed denken. Het hoofd lachte geluidloos, de ogen dichtknijpend, waarbij het gezicht door diepe rimpels een dreigend uiterlijk kreeg. Rillend ging Oskar rechtop zitten en keek naar de hoek, waar het hoofd langzaam vervaagde.

'Donder op. Ik heb niets met je te maken,' zei hij. Hij werd helemaal wakker, stapte uit bed en deed het licht aan. De deur was dicht. Hij deed hem open en keek op de zolder. Een kist, een rol zeil en de snoeren bonen, die ritselden in de tocht, kon hij onderscheiden. Hij deed de deur dicht, het licht uit en ging weer in bed liggen. Het was een waanbeeld, dacht hij. Er is niets om bang voor te zijn, alles is goed.

Hij sloot zijn ogen en wachtte bevend op de terugkeer van het verschijnsel, maar hij viel in slaap zonder dat het kwam.

10

Op zondagmorgen wekte Rika hem door op de deur van het kamertje te bonzen. Hij ging rechtop zitten en hoorde haar ademen op de zolder. Het was nog donker. Er was iets, dacht hij.

‘Ja, ik ben wakker,’ riep hij.

‘Dat is goed meester,’ zei de vrouw en ze liep weg naar de trap. Oskar hoorde dat het nog hard waaide. Hij stak zijn vinger in zijn mond, voelde dat de zwelling niet weg was, ging liggen en viel weer in slaap.

Toen hij voor de tweede keer wakker werd en op zijn horloge keek, was het bijna elf uur. Hoe kan iemand zo lang slapen, dacht hij. Na een paar minuten schoof hij de dekens van zich af, stapte op het koude zeil en liep naar het raam.

Door het gordijn een paar centimeter te openen kon hij zien, dat het weer weinig veranderd was. Misschien was de lucht bleker dan de vorige dag. Terwijl hij het gordijn liet dichtvallen, maakte zijn maag een lang piepend geluid. Alles leeg en schoon, mompelde hij. Hij trok zijn pyjama uit en ging naar de wastafel om zich te wassen. De kan bevatte nog het water dat hij de vorige avond gebruikt had en dat met een laagje stoffig zeepschuim bedekt was. Hij schoof dit voorzichtig opzij en dompelde een hand in het grijze water. Met de natte hand maakte hij zijn haar vochtig, waarna hij hem aan zijn pyamabroek afdroogde en zich aankleedde. Hij kamde zijn haar en ging naar beneden. Door het trapraam zag hij dat Rika Bel voor een van de huizen aan de overkant met twee vrouwen stond te praten.

In de woonkeuken stond een bord met gesneden en ge-

smeerd brood op de tafel. Een pot koffie stond op de kachel. Oskar nam een kopje uit de kast, schonk zichzelf in en ging met het ontbijt naar de mooie kamer, waar hij achter de tafel bij het raam plaatsnam. Terwijl hij het brood opat hoorde hij de hoge stemmen van de vrouwen, die hij in de linkerhoek van het raam juist kon zien. Ze maakten gebaren, waarvan er enkele door alle drie dikwijs herhaald werden, zoals een hand op de mond leggen of de handen ineen slaan. Hun rokken en schorten bewogen rukkend in de wind en bleven soms bij lange windstoten enkele tellen bewegingloos uitsteken, alsof ze van karton waren. Oskar kon niet verstaan wat ze zeiden. Nadat hij het ontbijt opgegeten had, ging hij met het bord en het kopje naar de woonkeuken en zette het in de gootsteen. Op het aanrecht stond een ketel waarin nog wat water bleek te zitten. Hij zette hem op het gas en ging in afwachting van het koken naar het privaat op de deel. Op hetzelfde ogenblik dat hij dit verliet, kwam Rika de achterdeur in.

‘Goedemorgen meester,’ zei ze.

‘Goedemorgen,’ zei Oskar.

‘De burgemeester is vanmorgen bij meester Braakman geweest, hoor ik net,’ zei de vrouw. ‘Al eerder was de dominee gekomen.’ Bij een zelfmoord, dacht Oskar, moeten de levenden bewijzen dat het het lijk is, dat zich vergist heeft. Ze rennen hun benen uit hun kont om te laten zien dat hun leven de moeite wel waard is.

Achter de vrouw aan ging hij de woonkeuken in. Het water kookte. Hij zette het gas uit, spoelde met een deel van het hete water het koffiekopje om en schonk het vol.

‘Het waren geen gelovige mensen en toch is de dominee erheen gegaan,’ zei Rika. ‘Of waren ze wel gelovig?’

‘Nee, dat denk ik niet. Maar ik weet er weinig van.’

‘Als er zoiets gebeurt dan denk je eraan dat er toch wel iets moet zijn, meester,’ zei de vrouw. ‘Denkt u niet, iets moet er toch wel zijn.’

‘Misschien is dat wel zo,’ zei Oskar. Hij ging met het kopje water naar boven, waar hij zich schoor en de ontstoken kies in de spiegel bekeek. De zwelling wordt minder, dacht hij. Als ik alles goed uitborstel, dan heb ik gedaan wat eraan te doen valt. Hij gooide het vuile water uit het kopje in de lampetkan en ging met het kopje en zijn tandenborstel en tandpasta naar beneden. Vandaag moet er niets overhaast gebeuren, dacht hij terwijl hij de trap afging. Het lijk staat nog boven de aarde, iedere fout brengt het gevaar dichterbij. Nog goed twee weken, dan is het kerstvakantie. Nog altijd heb ik niets gedaan om een nieuwe baan te vinden. Moet ik toch maar naar die oude mensen in de vakantie? Dan moet ik ze een brief schrijven, dat kan ik eerst doen. Daarna een wandeling. Misschien is het mogelijk Christ te zien, dat moet goed overdacht worden.

Hij ging de woonkeuken in. De vrouw zat bij de kachel en schilde aardappelen. Oskar ging naar de gootsteen en spoelde het kopje om. Vervolgens poetste hij zorgvuldig zijn tanden. De ontstoken kies was ook bij stevig aanraken ongevoelig.

‘Het lichaam beschermt zichzelf,’ mompelde Oskar. Hij maakte ruimte voor de vrouw, die naast hem kwam staan om de aardappelen te wassen. Ze zette de pan in de gootsteen en bewoog, zich vooroverbuigend, met de rechterhand de pompzwengel op en neer, met de linker de geschilde aardappelen in de pan in beweging brengend. Oskar keek in de halsopening van haar jurk en zag de slappe borsten heen en weer slingeren in de onderjurk.

‘Vandaag eten we weer samen, meester,’ zei ze, zwaar ade-

mend. ‘Jan is naar mijn zwager in Beilen. Die had misschien een bromfiets voor hem te koop.’

‘Hoe laat eten we?’ vroeg Oskar.

‘Met een half uurtje.’ Oskar keek op zijn horloge. Het was twaalf uur. Dat is juist tijd genoeg voor een brief, dacht hij. Hij ging naar zijn kamer, nam plaats achter de tafel en haalde zijn vulpen tevoorschijn. Van het stapeltje schriften dat op de tafel lag nam hij het bovenste en keek op het etiket. ‘Arend Dekker, geschiedenis, klas vier,’ las hij. ‘Dat is geen achterlijke jongen.’ Hij deed het schrift in het midden open en scheurde er een blad uit, waarop hij begon te schrijven: Beste vader en moeder. Hierna nam hij de pen van het papier, stak de achterkant in zijn mond en staarde naar de grijze lucht boven de huizen aan de overkant. Alle wolken zijn weggewaaid, dacht hij. Hij hoorde Rika in de woonkeuken bestek op de tafel leggen. Straks loop ik langs het huis van Braakman, dacht hij. Ik zal langzaam lopen, dan is er een redelijke kans dat ze me ziet en naar buiten komt. Misschien kan ze me een teken geven.

Aan de overkant stopte een man, gekleed in een overall en een jekker, met de fiets voor een van de huizen. Hij zette de fiets tegen de voorgevel en liep naar de achterkant van het huis. Zijn neus en oren staken rood af tegen het bleke gezicht. Hij werkt bij die vuilverbranding, dacht Oskar. Het stadsvuil van Den Haag brengen ze met tremen daarheen. Ik heb daar op school eens een film van gedraaid, dat was nog dezelfde die ik vroeger op school gezien had. Iemand heeft me verteld dat die vent zijn hele schuur vol heeft hangen met kapot en geroest gereedschap, dat hij uit dat vuilnis heeft gehaald en waarmee hij niets doet. Het wordt steeds meer, straks moet hij het in zijn huis gaan bewaren, maar er mag niets van weg, hij is eraan gehecht.

Hij keek naar de woorden op het papier. Waar zou ik anders heen moeten? zei hij bij zichzelf. Als ik eenmaal in het westen ben, is dat allemaal anders. Hij veegde de achterkant van de vulpen droog aan zijn mouw en schreef: Jullie zullen je wel hebben afgevraagd waarom ik zo lang niet geweest ben. Wel, ik heb het de laatste tijd nogal druk gehad.

Hij schudde zijn hoofd en legde de pen neer. Dat is toch helemaal niet nodig, zij zijn er altijd, dacht hij. Hij steunde zijn hoofd op zijn handen en keek naar buiten tot Rika aanklopte.

'We kurrnen eten meester,' riep ze.

'Ik kom,' antwoordde Oskar. Hij nam het beschreven papier, vouwde het dubbel en gooide het in de kachel. Daarna stak hij de vulpen in zijn zak en liep naar de woonkeuken, waar hij tegenover Rika ging zitten.

'Dadelijk ga ik maar een eind wandelen. Zoveel binnen zitten is niet goed,' zei hij.

'U ziet er ook niet goed uit,' zei de vrouw. 'Toen u hier kwam dacht ik, die zal hier wel dikker worden van het boereneten en de buitenlucht, maar u bent nog even mager.' 'Ik heb geen aanleg om dik te worden,' zei Oskar.

'U zit ook altijd veel te laat op om te studeren,' zei de vrouw. 'Het is natuurlijk zo dat een meester altijd veel moet studeren, maar u zou toch wel vroeger naar bed moeten gaan. Nu bent u gisteravond vroeg gegaan en toch hebt u tot elf uur geslapen, zoveel slaap komt u tekort.' Ze nam de deksels van de pannen en schoof de aardappelen naar Oskar toe. In de andere pan zat groene kool. Dat is geen slecht eten, dacht Oskar, vandaag valt het mee. Ik heb honger, terwijl ik net het brood opheb, maar dat komt door gisteravond.

Hij schepte zich aardappelen en kool op, nam jus uit de

derde pan en begon te eten. Wie weet hoe goed deze dag nog afloopt, dacht hij. Na de maaltijd spoelde hij zijn mond onder de pomp en stak een sigaret aan.

‘Ik geloof dat ik maar meteen ga,’ zei hij.

‘Ja, dat is goed meester,’ zei de vrouw. ‘Gaat u nog naar meester Braakman?’

‘Ik weet het niet,’ zei Oskar.

‘Ja, het is moeilijk,’ zei ze. ‘Als het een gewone dode was, dan zou het niet zo moeilijk zijn. Dat is ook wel erg, maar nu loop ik er de hele tijd aan te denken, dat is toch met goed. Bij het aardappelschillen begon ik ineens helemaal te beven.’

‘Dat is natuurlijk onzin,’ zei Oskar. ‘Je moet gewoon denken dat ze ziek was, ze was niet goed bij haar hoofd toen ze het deed.’ Iedereen had het gezien, dacht hij. Ze was niet gek, ze was helemaal alleen geworden, ze was al begonnen dood te gaan, het haar viel uit haar kop. ‘Ik zeg niet dat ze gek was,’ vervolgde hij, de vrouw ernstig aankijkend, ‘maar op het ogenblik dat ze het deed was ze zichzelf niet.’ Rika streek over haar borst.

‘Misschien is dat het wel geweest,’ zei ze. Het logge gezicht vertoonde een begin van opluchting.

‘Heb je mijn jas op de kapstok gehangen?’ vroeg Oskar. ‘Ja meester.’ Ze begon de tafel af te ruimen. Oskar ging naar het portaal, trok zijn jas aan en liep door de woonkeuken naar de deel.

‘Tot straks,’ zei hij. De vrouw pompte water in een ketel. ‘Ja, tot straks meester,’ zei ze.

Op het achtererf snuffelde de magere gele hond aan de afvalkuil. ‘Pas maar op dat Jan Bel je niet ziet,’ zei Oskar. Het dier ging een paar meter achteruit, maar toen Oskar op de weg was, stond het alweer met zijn voorpoten in de

kuil. Oskar liep langzaam naar de Brink. Zodra hij buiten gekomen was, was hij zich onzeker gaan voelen. Hij keek om zich heen maar zag geen mensen. De wind was kouder dan de vorige dag. Het huis van Estoppey maakte een verlaten, vijandige indruk. Dat mens is er ook, met Veere, herinnerde hij zich. De auto stond niet voor de deur. Hij liep langs het postagentschap en kwam zo dichtbij, dat hij kon zien dat voor het huis van de hoofdonderwijzer een bromfiets op de stoep stond. Verpleegsters rijden vaak op die dingen, dacht hij. Ze zijn nog met haar bezig. Hij keek naar de ramen van de huizen die hij passeerde, maar kreeg niet de indruk dat iemand naar hem keek. Aan de overkant van de Brink was geen mens te zien. De deuren van de smederij waren gesloten. Zelfmoordenaars werden vroeger aan de beul overgeleverd, dacht hij, en opgehangen of onthoofd. Het was een zonde en werd streng gestraft. Als iemand zelfmoord pleegt voelen de levenden zich natuurlijk schuldig, want ze zijn tekort geschoten.

Bij het schoolhek verliet hij de stoep en ging aan de andere kant van de weg lopen. Even later zag hij dat de gordijnen dicht waren bij Braakman. Zijn ogen begonnen te tranen, hij liep snel voorbij.

Opgesloten met een lijk, dat had je niet gedacht hè, dacht hij. Een lijk en dat ding in je buik.

Hij stak weer over en ging op de stoep verder naar de driesprong. ‘Ze kan wel ziek zijn,’ mompelde hij. ‘De schrik kan haar zo aangegrepen hebben dat ze er iets van heeft gekregen, wie zal dat zeggen.’ Bij de driesprong bleef hij staan. Ik kan niet teruggaan zonder iets te weten, dacht hij, hoe kom ik dan de dag door? Als ik naar het Kanaal loop en terug, misschien is Veere dan tenminste thuisgekomen. Als die bromfiets er straks niet meer staat, ga ik naar Veere.

Hij liep langs de kerk en het kerkhof. Wat kon ik doen, ik kon niet aanbellen, dacht hij. Ze sjouwen met dat lijk door het huis. Het moet ook nog in de kist. Waarom kon dat mens het niet nog twee weken volhouden, dan had ik er niets van geweten.

Hij dwong zichzelf langzaam te lopen. De wind had op het kale land meer kracht dan aan de Brink. Uit de schoorsteen van een armoedige boerderij, een paar honderd meter het land in, werd gele rook omlaag geblazen in dunne flarden, die snel over de grauwe aarde gleden. Oskar keek op zijn horloge. Het was twee uur geweest.

Over een maand of zo heb ik wel een baan gevonden, dacht hij. Christ hoeft eigenlijk nog maar een half jaar naar school, dat is zo voorbij, dan kan ze daarheen komen. Misschien zouden we zelfs kunnen trouwen. Ik ben vijfentwintig jaar. Waarom zou dat niet kunnen?

Toen hij langs het huis van Martinus liep, stond de man tussen modderige bergjes hooi en andere gewassen op het erf.

‘Goedendag meester,’ riep hij. Oskar bleef staan. De man droeg het gestreepte blauwe boezeroen, dat door de wind bol stond, zodat hij gebocheld leek. Hij had zijn pet zo ver over het hoofd getrokken, dat de oren uitstaken als kleine vleugels, die toch niet bij machte waren iets belachelijks aan het treurige gezicht te geven.

‘Goedemiddag,’ zei Oskar.

De man kwam langzaam naar de weg. ‘Er is veel wind, maar er komt vorst,’ zei hij luid. ‘Vorst is beter voor de grond. Bent u aan het wandelen?’

‘Ja,’ zei Oskar.

De man keek langs Oskar met half dichtgeknepen ogen naar het dorp. ‘Als de grond bevroren is kunnen ze geen

graf maken,' zei hij. 'Ze zullen het al wel gedaan hebben. Ik moet eens gaan kijken.'

Hij keek Oskar aan. 'De oogst is niet slecht geweest,' zei hij, op de vervuilde bergjes wijzend. 'Wij moeten dankbaar zijn. Wij gaan juist koffiedrinken. Wilt u niet binnenkomen?'

'Ja, dat is goed,' zei Oskar. De man draaide zich om. Oskar volgde hem om het huis heen. De muren van het huis waren zo laag dat ze nauwelijks tot de knieën reikten. Het dak was op verschillende plaatsen ingezakt, alsof de spanten onder het stro gebroken waren. Aan de westelijke kant was een klein raam, waarvan het kozijn op de grond rustte. Midden in de achterkant van het huis was een deel van de muur hoger gemetseld. Het dak rustte er in een vreemde punt op en er zat een kleine deur in, die openstond.

'Hier is het,' zei de man. Oskar ging achter hem een ruimte in waar het zo donker was, dat hij zich voorzichtig een weg moest zoeken, met een hand langs een houten wand tastend, die de ruimte links afsloot. Van de man zag hij niets meer. Rechts klonk geschuifel en de vochtige ademhaling van een groot dier. Er hing een geur van mest en rottend hout.

In ieder geval gaat de tijd voorbij, dacht Oskar.

Plotseling werd de omtrek van de man duidelijk voor de matte lichtvlek van een deur die hij opende in de linkerwand. In het donker rechts onderscheidde Oskar nu twee koeien, die met glanzende ogen en bewegende bekken tussen twee palen stonden, waaraan wat gereedschap hing.

'Hier is de kamer. Er is een trapje,' zei Martinus. Oskar daalde achter hem een trapje af naar een vertrek dat zo laag was, dat hij nauwelijks rechtop kon staan. Alleen door het met stof bedekte raampje dat hij van buiten gezien had, kwam wat licht binnen, waarin hij enkele donkere, ouder-

wetse meubelen onderscheidde, een kast die tot de zoldering reikte en een tafel met stoelen, die bijna de hele ruimte vulden. Naast het raam stond een groot fornuis, waarop een ketel water kookte.

‘Het is de meester,’ zei de man. ‘Het is goed volk.’

In de donkerste hoek van de kamer zat een zeer klein vrouwtje in een stoel. Ze droeg een grote bril, met zwarte randen om de ronde glazen.

‘De meester, de meester, de meester,’ zei ze met een hoge stem, het hoofd schuddend.

‘Gaat u zitten,’ zei de man. Oskar ging aan tafel zitten. De vloer, die van leem was, vertoonde diepe kuilen en gaten. Zijn stoel stond scheef en dreigde bij iedere beweging om te vallen, zodat hij rechtop en stil moest blijven zitten. De man zette twee kopjes op tafel en haalde twee blikken bussen uit de kast. Uit een ervan deed hij in ieder kopje een schep suiker. Vervolgens ging hij weer naar de kast en haalde er een blauwe, geëmailleerde kan uit, waarin hij uit de tweede bus gemalen koffie schudde. Het vrouwtje staarde Oskar met een wiebelend hoofd aan, kwetterende vogelachtige geluidjes makend.

‘Het is een oud huis,’ zei Martinus, naar het fornuis lopend en terugkerend met de waterketel. ‘Het is meer dan honderdvijftig jaar oud. Ze hebben het onbewoonbaar verklaard. De dokter, de nieuwe dokter, die vond het niet goed dat we hier bleven.’

‘Wat gaat dat hem aan,’ zei Oskar. Je kunt niet uitmaken of hij normaal is of niet, dacht hij. Nu praat hij weer heel gewoon.

Het water dat de man in de kan goot was lichtbruin. ‘Maar ik wilde niet weg,’ zei hij. ‘Want ik wil niet in een ander huis. Het is een goed huis. Oude huizen zijn de slechtste nog

niet. Hier ben ik geboren. Uit dit huis zal de Heer mij tot zich nemen.'

'Ze kunnen u niet dwingen,' zei Oskar.

'Nee, mij kunnen ze niet dwingen,' zei Martinus. Terwijl de man een bruin vocht, dat door de koffie nauwelijks donkerder was geworden, in de kopjes goot, stond het vrouwtje op. Ze was niet groter dan een kind uit Oskars klas. Achter haar man langs bewoog ze zich opvallend snel naar de deur, Oskar geen ogenblik uit het oog verliezend. De man ging tegenover Oskar zitten en schoof hem een kopje toe. 'Vijftig gulden heeft mijn vader betaald om mij te krijgen. Dat is zestig jaar geleden, toen was vijftig gulden veel geld,' zei hij. 'Daarom mag ik niet weg, want dan zou hij voor niets betaald hebben.'

'Betaald?' vroeg Oskar.

'Het was mijn vader niet,' zei Martinus. 'Maar ik heb wel zijn naam. Mijn moeder was hier dienstbode bij hem, hij was niet getrouwd. Op een dag was ze zwanger, het was niet van hem. Toen ik geboren was, moest ze weg, maar omdat hij geen zoon had, heeft ze mij verkocht aan hem. Vijftig gulden heeft hij betaald voor mij.'

Het vrouwtje stond op de bovenste trede van het trapje en opende een roestige blikken trommel, die aan de wand was bevestigd. Ze haalde er iets uit dat ze snel tegen zich aandrukte. 'De meester, de meester,' zei ze zacht. Ze begon te giechelen, ging het trapje af en opende naast de trommel een kleine deur, waarvan het middendeel uit glas bestond. Aan de binnenkant was het beplakt geweest met papier, waarvan nu nog maar enkele zwartgeworden stukjes over waren. Tot zijn verbazing zag Oskar dat er zich een privaat achter bevond. Het vrouwtje verdween erin en hij keek snel naar de man tegenover hem, die geen aandacht aan

haar had geschonken en ernstig uit het raampje staarde. Oskar dronk de koffie op. Het is turfwater, er is een zure lucht aan, dacht hij. De man keerde zijn gezicht naar Oskar en keek hem doordringend aan.

‘De Heer is een streng rechter,’ zei hij. ‘Wij zijn allen zondaars. Het is een waarschuwing.’

Oskar wendde zijn blik af. Tussen de donkere papierflarden achter het glas van de privaatdeur gluurde het vrouwtje naar hem. Haar ogen schitterden en haar lippen bewogen, alsof ze een driftige woordenstroom voortbrachten. Ze zit me van de plee te begluren, dacht Oskar. Hij staarde haar een paar tellen aan, waarna hij haar zijn rug toekeerde, zich aan de tafel vasthoudend om niet om te vallen met de stoel. Er is tijd genoeg voorbij, dacht hij, op zijn horloge kijkend. Het is drie uur, zolang kan het toch niet duren. ‘Ik moet gaan. Ik moet nog ergens heen,’ zei hij tegen de man.

‘Wilt u geen koffie meer?’ vroeg deze.

‘Nee, dank u wel,’ zei Oskar. Hij stond op, gaf de man een hand en liep naar het trapje. In de blikken trommel, waarvan de deksel nog openstond, zaten twee kleine rollen wc-papier en een kam vol haren. Het vrouwtje praatte nog steeds als een razende, onhoorbaar achter het glas. Martinus stond op en volgde Oskar naar buiten. Hij keek naar de lucht en stampte hard op de grond.

‘Ze zullen dat graf nu wel graven. De wind gaat draaien. Er komt vorst,’ zei hij.

‘Dat denk ik ook,’ zei Oskar.

‘Wij moeten bidden,’ zei de man. ‘Goedemiddag meester.’ ‘Goedemiddag,’ zei Oskar. De man ging het huis in en Oskar liep naar de weg en terug naar het dorp. Toch is er radio, er is een nieuw postagentschap, een snelle verkeersweg, dacht hij. Het is een deel van ons land dat zich snel ontwik-

kelt. Bij de driesprong bleef hij staan en keek naar het huis. De gordijnen waren nog dicht en de bromfiets stond er nog. Moedeloos liep hij langs de andere kant van de Brink. Van de gedenksteen aan het gemeentehuis waren de vogeluitwerpselen verwijderd. Ergens achter de huizen klonken kinderstemmen, weggevoerd door de wind. Ik heb gedaan wat ik kon, dacht Oskar.

Bij de oostelijke driesprong bleef hij staan. Misschien is Veere toch alweer terug, dacht hij. Geen kans mag ongebruikt blijven. Hij keerde om en haastte zich naar het postagentschap. Dadelijk nadat hij gebeld had werd de deur van het bovenhuis geopend. Hij ging naar binnen. Juffrouw Van de Pol stond boven aan de trap.

'O, dag meneer Lee,' zei ze.

'Goedemiddag juffrouw Van de Pol,' zei Oskar. 'Is juffrouw Veere er ook?' De vrouw hield haar rok met een hand tegen haar benen, hij kon er niet onder kijken.

'Nee, ze is nog bij Braakman,' zei ze zacht. 'De zuster is er, voor het wassen.'

'Dat is waar, dat had ik kunnen weten,' zei Oskar. 'U weet ook niet wanneer ze ongeveer terug kan zijn?'

'Om half twee is ze gegaan. Zoiets duurt altijd lang. En ze moeten natuurlijk zorgen...' ze boog zich over de balustrade en dempte haar stem, 'dat het er allemaal weer een beetje fatsoenlijk uitziet.

'Ja natuurlijk,' zei Oskar. 'Nou, dan zie ik juffrouw Veere morgen wel.'

'Kan ik soms een boodschap overbrengen?'

'Nee, dank u, het was niet zo belangrijk,' zei Oskar. 'Goedemiddag, juffrouw Van de Pol.'

'Dag meneer Lee,' zei de vrouw. Oskar ging naar buiten en liep naar zijn kosthuis. Het was half vier.

11

Op maandagmorgen was de wind naar het oosten gedraaid en de vorst was weer begonnen. Oskar was laat en toen hij het schoolplein opkwam, waren de kinderen al binnen, hij hoorde hun stemmen door de openstaande deur, minder luid dan anders. De gordijnen waren nog dicht achter de ramen van het huis. Braakman en Veere stonden in de donkere gang bij de deur van de hoogste klassen. In de deuropening van Oskars lokaal stond het grote meisje en keek naar hen. Braakman had een donkerblauw pak aan, dat er even goedkoop uitzag als het grijze dat hij altijd in school droeg. Hij had wel het gebreide vest eronder aan en zag er bleek en zenuwachtig uit. Zijn wangen waren ingevallen, alsof hij zijn kunstgebit niet in de mond had. Veere praatte zacht tegen hem, met een zorgelijk gezicht. Toen ze Oskar zag binnenkomen, zweeg ze. Oskar voelde zich dom en houterig worden terwijl hij de paar meter van de deur naar de twee mensen aflegde. Hij gaf Braakman de hand. ‘Ik betuig u mijn deelneming,’ mompelde hij. Dat zijn niets-zeggende en belachelijke klanken, dacht hij. ‘Goedemorgen,’ zei hij zacht tegen Veere, die knikte.

‘Dank je Lee. Dank je,’ zei Braakman met een doffe stem. Enige tijd stonden ze zwijgend in de tochtige gang. Een zacht gemompel en gefluister klonk in Braakmans lokaal. Oskar zag het meisje zijn klas ingaan, even later haar hoofd om de hoek steken en het snel weer terugtrekken. Het draagt die witte kniekousen weer, dacht hij. Boven de elastieken is het vel rood, omdat ze daar altijd krabt.

De hoofdonderwijzer legde zijn hand op de kruk van zijn klasdeur. ‘We moesten maar beginnen, dat is het beste,’ zei hij onduidelijk. Hij probeerde tevergeefs te glimlachen,

staarde tussen Veere en Oskar door en haalde een paar maal zijn neus op. ‘Het leven gaat door,’ zei hij.

Veere en Oskar liepen verder de gang in. ‘Hij hoefde nog niet te beginnen,’ fluisterde Veere, zodra Braakman in zijn klas verdwenen was. ‘Maar hij wilde het. Misschien is het ook beter zo. Waarom zou hij daar gaan zitten piekeren over iets dat niemand had kunnen voorkomen. Hij is altijd goed voor haar geweest.’

‘Natuurlijk, dat is zo,’ zei Oskar.

‘Vanavond is de bezoekavond,’ zei Veere. ‘Een lid van de oudercommissie gaat het rondzeggen. Maar jij wist het al.’ Bij de deur van Oskars lokaal bleven ze staan.

‘Hoe was Christ eronder?’ vroeg hij, langs het permanent van Veere het lokaal inkijkend. ‘Voor zo'n meisje moet dat toch iets vreselijks zijn.’

‘Ze was heel flink,’ zei Veere. ‘Ze heeft geen traan gelaten. Misschien was het beter als ze dat wel gedaan had. Toen we haar moeder wasten en aflegden ging ze naar boven, maar daarna kwam ze toch weer beneden.’

Dit kreng heeft het niets gedaan, dacht Oskar, dat lijk versjouwen, dat stijf en ijskoud is, zij is er even schoon en gezond bij gebleven. Vol afkeer keek hij naar het stevige vlees van haar hals en handen.

‘Is ze daar nu alleen?’ vroeg hij.

‘Hoe kom je daarbij,’ zei de vrouw. ‘Dat zou toch met goed zijn. Nee, de zuster blijft tot de begrafenis. Dat heeft Estoppey in orde gemaakt.’ Ze keek Oskar onderzoekend aan. ‘Ja, dat spreekt eigenlijk vanzelf,’ zei hij. Hij glimlachte tegen haar en ging de klas in, trok zijn jas uit en nam plaats aan het tafeltje.

‘Jullie moeten vandaag maar heel stil zijn,’ zei hij zacht. Met Christ is niets gebeurd, dacht hij. Er is niets verloren.

En er is een zuster in huis. Hij haalde zijn zakdoek uit zijn zak en snoot zijn neus. Vol walging zag hij dat er tabakskruimels op de tafel vielen en aan zijn vingers kleefden. De kinderen zaten afwachtend voor hem in het koude licht. ‘Want mevrouw Braakman is eergisteren gestorven,’ zei hij. ‘Dat weten jullie wel.’

Terwijl Oskar langs het schoolhek het huis naderde, zag hij het ganglicht in een smalle waaier op de stoep schijnen. De voordeur stond op een kier, een punt van de mat was op de drempel gelegd om te voorkomen dat hij dicht zou vallen.

Oskar ging naar binnen, liet de deur tegen de mat terugdraaien en liep door de tochtige gang naar de kapstok. Zijn oren gloeiden van de koude wind. Is het de gewoonte de jas aan te houden, vroeg hij zich af, of moet je zo lang blijven dat dat onbeleefd zou zijn? Ook de deur van de voorkamer stond open, een zacht, laag geluid van stemmen drong tot hem door. Hij trok zijn jas uit en hing hem aan de kapstok, waaronder hij een paar witte klompen opmerkte. Tussen een aantal vreemde jassen hing de zwarte montycoat van Christ. Ik zal misschien niets van belang tegen haar kunnen zeggen, dacht hij, maar ik zal haar tenminste zien, en haar laten merken dat het voor mij hiermee niet afgelopen is. Hij raakte vlug de mouw van de jas aan, trok een ernstig gezicht en ging met ingehouden adem de kamer in. Er hing een grauwe sluier van sigarenrook in het slecht verlichte vertrek. De tafel was naar het raam geschoven en om de zo ontstane open ruimte stond een aantal stoelen van verschillende soorten, waarop een stuk of tien mensen zaten. Braakman zat naast juffrouw Van de Pol recht tegenover de deur. Christ was er niet. De schuifdeuren en gor-

dijnen van de studeerkamer waren open en in de smalle ruimte tussen de piano en het kastje met Braakmans boeken was de van dof zwart hout vervaardigde kist op twee schragen gezet. Bij het verste einde ervan stond de voorzitter van de oudercommissie, een kleine schrale man, gekleed in een zwart pak met zeer wijde broekspijpen. Hij hield met twee handen een pet op zijn rug en keek bezorgd naar de kist. Het was koud in de kamer. Als het te warm is bederft het sneller, dacht Oskar. Terwijl hij met stijve passen naar Braakman liep, keek hij langs de stoelen. Behalve Veere, die een donkergrijze glimmende japon droeg en zacht praatte met een vrouw die hij alleen van gezicht kende, zaten er nog drie leden van de oudercommissie met hun vrouwen. Een van de mannen, evenals de anderen gekleed in een zwart pak, droeg alleen dikke zwarte sokken aan zijn voeten.

Oskar schudde Braakman, die was opgestaan, ernstig de hand. Hij wist niets te bedenken om te zeggen en mompelde onverstaanbaar: ‘Goedenavond.’

‘Dank je Lee,’ zei Braakman met een trillende stem. Hij liet Oskars hand los en ging weer zitten. Oskar knikte tegen juffrouw Van de Pol en liep naar de kist. Ze moet toch komen, dacht hij. Ik moet haar toch zien, dat is niet veel gevraagd. Hij begon te zweten. De voorzitter van de oudercommissie verliet de ruimte tussen de kist en de piano. Hij gaf Oskar een hand.

‘Goedenavond meester,’ zei de man. ‘Goedenavond,’ zei Oskar. Hij nam de plaats van de man in en keek door het vierkante raampje in het deksel naar het gezicht van mevrouw Braakman. Er was een witte doek over het haar gelegd en de hals was met eenzelfde doek bedekt. Het gezicht had een vuilwitte kleur en een matte glans, alsof het van

paraffine gemaakt was. De lippen waren rood geschilderd. Het heeft niets met een mens te maken, zei Oskar bij zichzelf. Het is dode stof. Van binnen is de vernietiging al begonnen. Het gaat in de grond.

Het zweet jeukte in zijn hals. Hij slikte en keek naar de vloer naast de schraag. Na korte tijd keerde hij terug naar de voorkamer en nam plaats op de korte rij stoelen aan de raamkant, zodat hij de kist recht voor zich had. Naast hem zat de voorzitter van de oudercommissie, die zijn pet op zijn knieën gelegd had en een sigaar rookte. ‘Het is wat meester,’ fluisterde de man. Oskar knikte langzaam en keek naar de vloer.

‘...en die pianolessen zeker,’ zei de vrouw naast Veere.

De rust is al bijna weergekeerd, dacht Oskar. Net als bij een toneelstuk, iedereen kan het einde voorzien, de spanning is eruit. Toen ze gek begon te doen had iedereen een smoes om te maken dat hij wegkwam en uit de verte te kijken. De kamerdeur ging open en een dikke, jonge vrouw in verpleegstersuniform kwam binnen met een blad vol kopjes. Ze deelde ze uit en ging naast Veere zitten. ‘Er komen er niet veel,’ zei Veere zacht. ‘Estoppey kon niet, en zijn vrouw heeft haar al gezien. De burgemeester is wel even geweest.’

Oskar klemde zijn handen tussen zijn knieën en keek door de dichter wordende sigarenrook naar de kist, die hem steeds groter voorkwam.

‘Ze is naar bed,’ zei de verpleegster. ‘De reactie komt nog wel, maar nu sluit ze zich helemaal af.’ Oskar keek op. De vrouw aan de andere kant van Veere schudde met gespitste lippen het hoofd. Hij meende te merken dat Veere op hem lette en keek snel naar Braakman. Ze moesten eens weten, dacht hij. Het zit in haar buik en vreet zich vol en groeit.

De hoofdonderwijzer had zijn handen op zijn knieën gelegd en staarde verbaasd naar het midden van de vloer. Ze komt niet, dacht Oskar. Hoe krijg ik haar in godsnaam te zien? Bij de begrafenis moet ze er toch zijn.

De verpleegster, die een heftig fluistergesprek met Veere had gevoerd, stond op en ging de lege kopjes ophalen. Enkele mensen gaven Braakman een hand en verlieten de kamer.

‘Het is een nieuw soort griep die heerst,’ zei de man met de zwarte sokken luid. ‘A-griep noemen ze het.’

‘Het komt van de slechte zomer,’ zei de voorzitter van de oudercommissie tegen Oskar. ‘Die griep. Het is een epidemie.’

‘Ik had er nog niet van gehoord,’ zei Oskar.

‘Het is over de radio gezegd,’ verklaarde de man. Hij keek naar de studeerkamer en boog zich dicht naar Oskar toe. ‘Er zijn al vier doden van,’ fluisterde hij.

‘Dat is wat,’ zei Oskar. Nog veertien dagen, dacht hij. Ik moet Braakman dat blad vragen en solliciteren. Ik heb haar niets aan te bieden, veiligheid wel het minst van alles. Hij stond op en gaf de man een hand. ‘Goedenavond,’ zei hij. ‘Goedenavond meester,’ zei de man. Oskar knikte tegen Veere en ging naar Braakman.

‘Dank je wel voor je komst, Lee,’ zei de hoofdonderwijzer opstaand. Oskar gaf hem een hand. ‘Ze ligt er bijna... bijna vredig, vind je niet Lee?’ zei Braakman. ‘Dat is een troost.’

‘Dat begrijp ik,’ zei Oskar zacht. Hij groette de man en ging de kamer uit. De voor hem vertrokken mensen verheten juist het huis. Oskar bleef luisterend bij de kapstok staan. Behalve het gemompel uit de kamer was er geen enkel geluid in het huis. Hij trok zijn jas aan en ging naar bui-

ten. Het groepje mensen liep naar de lantaarn aan de westelijke driesprong.

Braakman heeft zijn rol al op zich genomen, dacht hij. De man die een groot verdriet dapper draagt. Voor hij het postagentschap bereikt had, was zijn gezicht gevoelloos van de snijdende oostenwind.

12

‘Meester, het is al acht uur, Jan is allang weg,’ riep Rika Bel. Oskar deed zijn ogen open en zag dat ze in het slaapkamertje stond, onduidelijk voor het door de openstaande deur binnenvallende licht.

‘Ik heb al twee keer geroepen,’ zei ze, ‘en de meester gaf wel antwoord, maar ik hoorde niets meer toen ik beneden was. Ik moest maar even gaan kijken, dacht ik, want ik wist niet hoe laat u op moest.’

Haar blik gleed nieuwsgierig over de dekens en naar het ondergoed op de stoel.

‘Ik heb niets gehoord,’ zei Oskar. ‘Maar nu ben ik goed wakker. Ik heb alle tijd, trouwens, pas om tien uur is de begrafenis, en de school is dicht.’

‘Dan is het goed meester.’ De vrouw liep achteruit naar de deur en trok hem zacht achter zich dicht. Ze heeft naar me gekeken terwijl ik sliep, dacht Oskar, dat is gevaarlijk. Hij deed zijn ogen dicht. De slaap zit nog in mijn lichaam, dacht hij. In mijn hoofd is een kleine holte die wakker is, dat ben ik.

Enkele minuten bleef hij op de grens van de slaap. Zouden ze echt die kuil al gegraven hebben, vroeg hij zich af. Als de grond hard is moeten ze houwelen gebruiken. Als de vorst aanhoudt blijft ze nog lang goed, want de rotting gaat met bacteriën, die in de kou niet werken. Iemand die veel van zijn vrouw houdt, zou haar na het sterven in een grote ijskast kunnen bewaren, dan kon hij haar nog lang bij zich houden.

Hij ging rechtop zitten en streek met zijn hand langs de boardwand. ‘Om wakker te worden moet je dat aanraken,’ zei hij. ‘Dat helpt altijd. Het is vreemd, dood materiaal, dat het lichaam schrik aanjaagt.’

Hij schoof de dekens van zich af en stapte uit bed. Zijn adem was zichtbaar als lange grijze pluimen. Hij trok zijn pyjama uit, goot wat water uit de lampetkan in de waskom en waste rillend zijn gezicht en handen, waarna hij zich aankleedde. Vervolgens nam hij de aan het voeteneind van het bed staande emmer, goot het water uit de waskom erin en ging naar beneden. Rika Bel zat in de woonkeuken aan tafel.

‘Ik heb koffie ingeschonken,’ zei ze. ‘En er is een brief voor u.’

Oskar goot de emmer leeg in de gootsteen, spoelde hem om en ging zitten. De brief was een grote gele enveloppe, waarin hij de lessen van de cursus toegestuurd kreeg.

‘Zei u dat het om tien uur was?’ vroeg Rika.

‘Ja, om tien uur wordt ze ter aarde besteld,’ antwoordde Oskar.

‘Dan is het maar afgelopen,’ zei ze. ‘Het was een hele opschudding, en zo kort voordat u weggaat.’

Oskar stond op en legde de brief op het kastje naast de radio, zo ver naar achteren dat hij hem van zijn plaats niet meer zou kunnen zien, en ging weer zitten. In zo'n omgeving, hoe zou je daar moeten studeren, dacht hij. Dat moeten ze me eens vertellen.

‘Het zal vreemd zijn, als u weg bent,’ zei Rika. Ze keek hem verlegen aan. ‘Je went eraan, als je iemand een jaar in huis hebt, en hij gaat dan weg, dan mis je hem. Heeft u al iets gehoord, uit Amsterdam?’

‘Nee, maar zoiets duurt vaak lang,’ zei Oskar. ‘Daar kun je niets van zeggen.’ Ze meent het werkelijk, dacht hij. Je zou niet zeggen dat het kon, maar ze ziet er ontroerd uit. Ze zal me echt missen.

Hij nam een boterham met kaas. De vrouw zat met de

ellebogen op de tafel en keek hem kauwend aan. ‘Ik heb nog steeds die pijn in de borst. Is dat niet vreemd?’ zei ze. ‘Als het zo lang duurt, moet je naar de dokter gaan,’ zei Oskar. ‘Het kan natuurlijk best alleen kou zijn, maar je weet het nooit.’ Hoeveel keer heb ik mijn moeder horen vertellen van een vrouw die een borst afgezet was, dacht hij. Dat mens van de schoenmaker, die was ze alletwee kwijt, dat weet ik nog goed. Waar een kleine jongen bij was vertelden ze dat.

‘De periode is er ook nog niet,’ zei de vrouw. ‘Ik geloof dat het te laat is.’ Ze sloeg haar ogen neer en keek glimlachend naar de tafel, waarbij de afgebrokkelde tanden verschenen tussen de dikke lippen.

‘Is het waar?’ vroeg Oskar. Hij legde onder de tafel zijn hand op zijn dij en kneep hard. ‘Dat zou een geluk zijn,’ zei hij, haar glimlachend aankijkend.

‘Ach, zoals nu, dat is wel meer gebeurd meester,’ zei ze. Haar gezicht nam een verlaten uitdrukking aan. ‘Ik reken nergens meer op.’

‘Je moet vertrouwen hebben, dat is heel belangrijk,’ zei Oskar. ‘En naar de dokter gaan, die kan het vaststellen.’ ‘Ik wacht nog maar af. Zegt u het maar tegen niemand, want het zal wel niets zijn.’

‘Ik praat er met niemand over,’ verzekerde Oskar.

‘Als het nog zo is als u weggaat, dan moet u het adres van uw ouders geven, of waar u in Amsterdam komt,’ zei de vrouw. ‘Dan kan Jan het u schrijven.’

In dat slappe witte lichaam is het gebeurd, dacht Oskar. De vrouw was klaar met eten. Ze stond op en zette haar bord en kopje op het aanrecht. ‘Moet u nog scheerwater hebben?’ vroeg ze.

‘Graag,’ antwoordde Oskar. Hij at nog een snee brood met

bruine suiker, over de tafel naar de witte benen van de vrouw kijkend, die water in de ketel pompte. Ze neemt weer te veel, daar moet je weer tijden op wachten, zei hij bij zichzelf. Hij keek op zijn horloge, het was kwart voor negen. Christ en zij, alletwee, dacht hij, en misschien nog wel meer in zo'n dorp, dat weet je nooit. Duizenden buiken over de hele wereld waar het in gebeurt. Hij slikte de laatste hap brood door en ging voor het raam staan. Dertien dagen, dacht hij.

'Het water kookt, meester,' zei de vrouw. Ze liep naar het kastje, haalde er een kopje uit en schonk het vol. 'Dank je wel,' zei Oskar. Met het kopje scheerwater ging hij naar boven. 'Jullie hebben allemaal wel eens gezien hoe een kalfje ter wereld komt,' zei hij zacht, over de zolder lopend. 'Dat is iets heel gewoons, en eigenlijk iets heel moois. Het moederschap is een wonder.' Na het scheren ging hij in zijn kamer aan tafel zitten en legde het pedagogiekboek voor zich. Om half tien weg, dat is vroeg genoeg, dacht hij. Hij sloeg het boek open en bladerde het van achter naar voor door tot hij een bladzijde bereikte waarop stond: Hoofdstuk 8. Het Onderbewuste.

'De studie van het onderbewuste,' las hij, 'is de laatste dertig jaar met veel succes beoefend volgens de methode van prof. S. Freud. Deze maakt het mogelijk door te dringen tot het onderbewuste leven van zieken, meest zenuwpatiënten, van waaruit verdrongen gedachten het bewustzijn storen. De geneesheer tracht de patiënt aan te tonen, dat zulke verafschuwde gedachten bij andere mensen óók voorkomen, dat ze wel heel verkeerd zijn, maar niet onnatuurlijk, en dat ze de uiting zijn van sterke aandriften, die nu gericht kunnen worden op een edeler doel. De studie van het onderbewuste bewijst, dat de mens in zonde ontvangen en geboren is en

dat uit het hart des mensen allerlei onreinheid opwelt. Overigens valt de psycho-analyse (= zielsontleding) binten het bereik van de gewone onderwijzer. Dit behoeven wij niet te betreuren. Het zoeken naar verdrongen “complexen” immers maakt gemeenzaam met allerlei zonden, wat ernstig gevaar oplevert voor de moraliteit.’

Oskar hield op met lezen, bladerde verder naar de passage over de jongen die zich met het scheermes verminkte. Hij las het stuk aandachtig door, sloot het boek en keek uit het raam. De struiken bij de huizen aan de overkant en de verspreide bomen in het land stonden roerloos onder de doodse lucht. Uit een schoorsteen steeg witte rook bijna recht op. Er kwam een rode vrachtwagen met melkbussen op de laadbak voorbij en enkele minuten later nog een man op een fiets. Toen hij voorbij was, stond Oskar op, ging naar het portaaltje en trok zijn jas en handschoenen aan. Hij ging de woonkeuken in.

‘Ik ga maar,’ zei hij tegen Rika, die bij het raam zat en een zwarte sok stopte.

‘Had u niet nog koffie gewild, meester?’ vroeg ze.

‘Ik heb geen tijd meer,’ zei Oskar. ‘Ik zou niet te laat willen komen.’

‘Nee, dat zou niet goed zijn,’ zei ze. ‘Het zal wel koud zijn op het kerkhof.’

‘Dat denk ik ook, maar het zal wel niet lang duren,’ zei Oskar. ‘Nou, tot straks.’

‘Ja meester,’ zei de vrouw. Oskar ging naar de deur. Hij maakte gebruik: van het privaat en ging naar buiten.

Voor het huis van de hoofdonderwijzer stond een zwarte wagen met twee paarden ervoor. De paarden waren met zwarte kleden bedekt, waarvan de zomen met kwasten waren versierd, en droegen zwarte pluimen op de kop. De

wagen was een gewone boerenkar waarvan de zijschotten verwijderd waren en die voorzien was van een houten opbouw, waarin de kist gezet kon worden. De uitrusting maakte de indruk al jaren in gebruik te zijn. De kleden van de paarden waren versleten, het hout van de wagen was dof en de wielen waren afgebladderd. Bij de paarden stonden twee mannen in zwarte pakken. Een droeg een hoge hoed, de ander was de jongste van de twee slagers die bij Jan Bel het varken geslacht hadden. Op de stoep stond een aantal in het zwart geklede mannen en vrouwen, leden van de oudercommissie en enkele onbekenden. Oskar groette en ging bij hen staan. De gordijnen van het huis waren nog altijd gesloten. De vrouw die voor de kachels van de school zorgde, kwam naar hem toe.

'Meester Braakman zijn zuster is er ook,' zei ze. 'Kent u die, meester?'

'Nee, van de familie ken ik niemand,' zei Oskar. Na enige tijd liep de man met de hoge hoed de weg over naar het hek van het grasveld. Hij ging met de rug naar de koets staan, bracht zijn handen voor zijn lichaam en waterde tegen het hek. Niemand schonk enige aandacht aan hem. Even later verliet de man de dampende plek en keerde terug naar de slager. Deze zei iets tegen hem, waarna ze beide lachten. Oskar keek aandachtig naar de gezichten van de wachtenden. De schrik is al voorbij, dacht hij. Ze is dood en moet de grond in. Hij zag dat ook Veere was aangekomen. Ze droeg een zwarte mantel die haar te nauw was en had een hoed op die haar een streng uiterlijk gaf. Haar neus was rood van de kou. Ik moet zien dat ik bij Christ kom, dacht Oskar, dat is het belangrijkste.

Om kwart voor tien ging de voordeur open en een derde man in het zwart verscheen. Hij had een dom gezicht en

liet zijn mond openhangen. Op een teken van hem gingen de twee andere het huis in. De voordeur bleef openstaan. ‘Ze gaan haar halen,’ zei de vrouw naast Oskar. Ze haalde een schone zakdoek uit haar jaszak en hield hem klaar in de hand. De wachtenden verheten de stoep en stelden zich op enkele meters afstand van de achterkant van de wagen in een rijtje op. Oskar ging naast Veere staan.

‘Is juffrouw Van de Pol er niet?’ vroeg hij.

‘Nee, ze mag het kantoor niet alleen laten,’ antwoordde Veere. ‘En ze kan ook niet tegen begrafenissen. Gisteren was ze ook al overstuur. Kijk, daar komt de kist.’ In de deuropening verschenen de ruggen van twee van de dragers, die de kist op schouderhoogte droegen. De vierde drager bleek de kruidenier te zijn aan wie Oskar het geld schuldig was, een dikke, kale man met een rood gezicht. De mannen plaatsten de kist op de wagen.

‘Ik hoop dat het niet zo lang duurt,’ zei Veere. ‘Het is koud.’ ‘Zou er nog gesproken worden?’ vroeg Oskar.

‘Welnee,’ zei Veere. ‘Hoe minder er gezegd wordt, hoe beter het is. Braakman heeft de dominee gevraagd een gebed uit te spreken, dat is alles.’

‘Ik wist niet dat ze gelovig waren,’ zei Oskar.

‘Dat heeft er toch niets mee te maken,’ zei de onderwijzeres. ‘Wij zijn toch allemaal christelijke mensen.’ Op dat ogenblik kwam Braakman het huis uit. Zijn schoenen, die er nieuw uitzagen, kraakten terwijl hij naar de open plaats achter de wagen liep. Hij ging met gebogen hoofd voor de kleine stoet staan. Hij wil niet naar de kist kijken, dacht Oskar. Plotseling verscheen mevrouw Estoppey aan de andere kant van Veere. ‘Goedemorgen, juffrouw Veere,’ zei ze. Ze knikte tegen Oskar. ‘Mijn man zou wel komen, maar op het laatste moment moest hij weg. Dat is zo erg

hier, er is geen vervanger te krijgen. Hij vond het wel *heel* erg.'

'Och, de levenden gaan voor,' zei Veere. Oskar ging een stap achteruit en kwam naast een kleine man terecht, die hij herkende als het hoofd van een school aan de andere kant van het Kanaal. De man gaf hem de hand. 'Braakman is een goede collega,' zei hij, alsof hij Oskar wilde troosten. 'Het is een zware slag voor hem.' De man had scherpe, boze oogjes en een mond als een uitgedroogd sponsje. Toen hij uitgesproken was, begon hij kouwelijk zijn handen te wrijven.

Uit de voordeur kwam een kleine vrouw met een glimmende, zwarte plastic handtas, die minachtend naar de lijkwagen en de stoet keek. Onmiddellijk na haar kwam Christ, die zonder op te kijken naast haar vader en de vrouw ging staan. Ze had een zwart doekje om het hoofd, wat haar gezicht bleek en dik maakte.

Twee van de dragers klommen op de bok van de wagen, de andere stelden zich ieder aan een kant van het voertuig op met een hand op de kist. Langzaam reed de wagen weg. De gesprekken onder de wachtenden verstomden, ze volgden in twee korte rijen van zwarte lichamen. Voor de ramen van het gemeentehuis waren hoofden verschenen en bij de driesprong vormde zich een groepje toeschouwers. Voordat de stoet bij het huis van de burgemeester was aangekomen had de wagen zoveel vaart, dat de afstand tussen de achterkant ervan en Braakman, Christ en de kleine vrouw steeds groter werd. De koetsier trok aan de leidsels en de stoet begon sneller te lopen. Ze hebben haast om haar kwijt te raken, dacht Oskar. De grond in moet ze. Hoe eerder ze weg is, des te gauwer weet iedereen dat hij gelijk had met te blijven leven.

Hij zag dat de kist door het schokken van de wagen heen en weer begon te schuiven. Hij moest zich beheersen om niet hard te gaan lachen. Daar hebben we ons allemaal zo druk om gemaakt, dacht hij. Daar gaat ze nou, iedereen is haar al vergeten, en daar heeft ze het voor gedaan, om niet vergeten te worden. Al die moeite voor niks. Daar maken we ons zo druk om, omdat ze naar ons kijken, maar ze zien ons niet eens.

De naast de wagen lopende mannen slaagden erin de kist op zijn plaats te houden. Bij de driesprong namen enkele kijkers hun petten af. De paarden liepen weer gewoon. De optocht draaide statig door de bocht en stopte voor het openstaande hek van het kerkhofje. Achter de dragers met de kist liepen de bezoekers langzaam naar het graf. Behalve de dominee bleek ook de burgemeester zich op het kerkhof te bevinden. Hij gaf Braakman en Christ met een bezorgd gezicht een hand, ging op enkele meters afstand staan en keek op zijn horloge. De dominee, een jonge man met blond haar en een bril op, kwam naar voren tot hij vlak bij de aan de rand van de kuil staande kist stond, vouwde de handen en begon te praten. Hoewel het doodstil was, kon Oskar niet verstaan wat hij zei. Zodra de man uitgesproken was, werd de kist door de kruidenier en de man die tegen het hek gewaterd had in de kuil neergelaten. Oskar merkte op dat behalve de vrouw van de kachels ook mevrouw Estoppey een zakdoek in de hand hield. De harde aarde viel met een scherp geluid op de kist, alsof er stenen werden gegooid.

Daarna gingen enkele bezoekers Braakman, Christ en de kleine vrouw een hand geven en de eersten begaven zich al naar de uitgang. Oskar wachtte tot het meisje alleen stond en liep om een graf heen naar haar toe. Zijn hart begon

zwaar te bonzen toen hij haar een hand gaf. Ze keek hem koel, bijna vijandig aan.

‘Hoe is het?’ vroeg hij zacht.

Ze haalde haar schouders op.

‘Het is toch nog gekomen,’ zei ze. Langs haar heen zag Oskar Braakman, de kleine vrouw en Veere, die omkeek, langzaam weglopen, gevolgd door de burgemeester, de dominee en mevrouw Estoppey. Hij voelde zich zo opgelucht dat het hem moeite kostte om niet te lachen.

‘Dat is een geluk,’ zei hij.

‘We kunnen hier niet blijven staan,’ zei ze. Al die zwarte idioten, dacht Oskar. Naast Christ liep hij achter hen aan. ‘Dat maakt alles anders,’ zei hij. ‘Als het allemaal voorbij is moeten we erover praten, er is altijd een oplossing.’

Ze gingen de weg op. In kleine groepjes liepen de bezoekers, ernstig pratend en met iets opgeluchts in him bewegingen, naar de Brink terug.

‘Daar is geen tijd meer voor,’ zei Christ. Ze had haar handen in haar jaszakken gestoken en keek verstoord naar de mensen voor hen. ‘En waarom ook? Ik ga naar Assen, naar Van de Weide. Mijn vader vindt het ook beter, dat ik voorlopig het huis uitga, om er niet steeds aan herinnerd te worden. En hij vindt, dat ik daar in goede handen ben.’ Ze lachte kort en spottend, en keek Oskar snel aan. ‘Dat was toch niets, dat weet je toch,’ zei ze. ‘Dat gedoe thuis, ik voelde me ellendig en ik dacht dat ik me aan iemand kon vasthouden. Dat was alles.’ Oskar pakte haar arm.

‘Het had me niet kunnen schelen, als je wel zwanger was geweest,’ zei hij.

‘Dat denk je maar en misschien zou je het graag willen voelen,’ zei Christ. ‘Maar je weet wel beter.’

‘Hoe moet dat dan?’ vroeg Oskar. ‘Met die mensen, dat kan toch niet zo blijven? Je houdt toch niet van hem?’

‘Dat heeft er niets mee te maken,’ zei ze. Ze maakte haar arm los en liep snel voor hem uit. Nog voor het huis had ze de anderen ingehaald.

13

Laat op de middag voor kerstmis maakte Oskar Lee in het slaapkamertje, waar hij zich gewassen en geschoren had, zijn scheerapparaat schoon, borg het met de kwast en de scheerzeep in een etui en stopte dit als laatste in zijn lichtbruine, kunstleren koffer, die hij een jaar geleden bij zijn vertrek naar D. had gekocht. Hij nam de koffer in de linker, de emmer met vuil water in de rechterhand en ging over de donkere zolder en voorzichtig de trap af. In het portaaltje zette hij de koffer onder de kapstok. Met de emmer ging hij de woonkeuken in. Rika Bel stond bij de tafel en schonk koffie in.

‘U heeft nog wel even tijd, meester,’ zei ze. ‘Voordat u gaat kunt u nog wel een kop koffie drinken.’ Ze had rode, vochtige ogen en keek Oskar weemoedig aan.

‘Ik moet nog even langs Braakman om afscheid te nemen,’ zei Oskar. ‘Dat heb ik hem beloofd. Dus ik moet wel wat eerder weg.’ Hij liep naar de gootsteen en goot de emmer leeg. Jan Bel zat bij het raam, dat op een kier stond, en tuurde naar buiten. Naast zijn stoel lag de windbuks.

‘Hij moet maar los,’ mompelde hij. ‘Het is te donker.’ Hij stond op en ging de woonkeuken uit. Oskar ging aan tafel zitten. Buiten jankte de hond. Even later kwam Jan Bel weer binnen. Hij nam ook aan tafel plaats en schoof zijn pet naar achteren. Voor Oskar lag, nog niet opengevouwen, het provinciale dagblad waarop Jan en Rika geabonneerd waren. Hij nam het op. Bittere kerstdagen in Hongarije, las hij. Eerste vluchtelingen in Nederland aangekomen. Verzet in Boedapest gebroken, maar strijders trekken zich terug naar de bergen.

Zo'n leven leid ik, dacht hij. Er wordt gestreden voor de

vrijheid, en ik was het vergeten. Hij keek naar Jan Bel, die dromerig op de tafel staarde.

‘Wat had hij gedaan?’ vroeg hij.

‘Hij sleept al die vullis over het erf,’ antwoordde de man. Rika schoof hun beide een kop koffie toe en ging ook zitten. ‘Hebt u de asbak ingepakt meester, die u van de kinderen hebt gekregen?’ vroeg ze.

‘Ja,’ zei Oskar. Ik zal hem aan mijn vader geven, dacht hij, een kerstgeschenk. Hij is er zo blij mee als een kind, want er staan schepen op. Hij is er trots op dat hij een nederlander is, en dat onze schepen eens de zee beheersten.

‘Weten uw ouders dat u komt?’ vroeg Rika.

‘Ik heb ze geschreven,’ zei hij.

‘Van Amsterdam hebt u nog steeds niets gehoord.’

‘Nee, dat zal wel niets worden,’ zei Oskar. ‘Hoewel zoiets met zo'n drukke maand als december natuurlijk langer kan duren dan normaal. Het is een grote stad, met honderden scholen, daar gaat dat allemaal niet zo eenvoudig.’

‘Dat zou wel kunnen,’ zei Jan Bel. Zwijgend dronken ze hun koffie. Toen Oskar hem op had keek hij op zijn horloge. Het was half zes.

‘De bus is toch om zes uur aan de Brink?’ vroeg hij. ‘Dan moet ik gaan.’ Hij stond op. ‘Ja, wel zo ongeveer,’ zei Rika. Ook zij en de man stonden op.

Oskar ging naar het portaal en trok zijn jas en handschoenen aan. De twee mensen volgden hem en keken aandachtig naar al zijn handelingen. De man grinnikte.

‘Het is vreemd, dat u niet terugkomt,’ zei Rika met bevende lippen. Ze streek over haar buik. ‘Is de koffer niet te zwaar?’ ‘Nee, dat zal best gaan,’ antwoordde Oskar.

‘Als het zover is, dan schrijven we u, als alles goed gaat,’ zei ze.

‘Natuurlijk gaat het goed,’ zei Oskar. Hij gaf de twee mensen een hand, nam de koffer op en ging, terwijl zij hem volgden, naar de deeldeur, die de vrouw voor hem opendeed. ‘Prettige kerstdagen nog,’ zei hij.

‘Ja, hetzelfde meester,’ zei de man grinnikend. ‘En wel thuis.’

Oskar liep snel om het huis heen en naar de weg. De lucht was koud en helder, er was geen wind. Hij hoorde de klompen van Jan en Rika Bel op de hardbevroren grond. Zij kwamen naar de weg en keken hem na. Hij stak zijn hand op.

Achter enkele van de kleine winkelramen aan de Brink brandde licht. Bij Estoppey waren de gordijnen dicht. Boven het postagentschap was alles donker.

Om tien over half zes belde Oskar bij Braakman aan. De hoofdonderwijzer deed open. Hij droeg het grijze vest en zag er ernstig, maar niet meer slecht uit.

‘Zo Lee,’ zei hij zacht. ‘Het is zover, hè? Kom binnen.’

Oskar ging de gang in. ‘Ik trek mijn jas maar niet meer uit, om zes uur komt de bus,’ zei ze.

‘Nee, dat is de moeite niet,’ zei Braakman. Oskar zette zijn koffer bij de kapstok. Dat zijn nog jassen van zijn vrouw, dacht hij. Die zal hij wel eens opruimen. Niets meer van Christ. Braakman liet hem voorgaan de kamer in. Bij de kachel zaten Veere en juffrouw Van de Pol. De gordijnen van de studeerkamer waren dicht.

‘Dat is een verrassing,’ zei Oskar. Hij gaf de twee vrouwen een hand en ging bij de tafel zitten. De hoofdonderwijzer nam tegenover hem plaats.

‘Zo, nu zeker eerst kerstfeest in het ouderlijk huis,’ zei hij, zijn handen wrijvend.

‘Ja, dat is de bedoeling.’ Oskar keek aandachtig naar

Veere. Die kan nog jaren mee, dacht hij. Geen spoor van bederf.

‘Wil je misschien nog thee, Lee?’ vroeg ze vriendelijk.

‘Ik heb net koffie op,’ zei Oskar. ‘Er is ook geen tijd voor. Deze bus mag ik niet missen, want het is de laatste. Dank je wel.’

‘Hoe is het nu met die betrekking in Amsterdam?’ vroeg Braakman. ‘Ik heb er nog geen verzoek om inlichtingen voor gekregen.’

‘Ik heb ook nog niets gehoord,’ zei Oskar. ‘Ik wacht nog een paar dagen, dan ga ik opnieuw solliciteren.’

‘Dat is wel verstandig. En de hoofdakte? Kun je wat kalm aan doen in de vakantie?’

‘Dat denk ik wel,’ zei Oskar. Een tijdlang zwegen ze.

Toen de klok op de schoorsteenmantel vijf minuten voor zes wees stond Oskar op. ‘Kom, ik moet gaan, het is vijf voor zes,’ zei hij. Hij liep om de tafel heen en gaf juffrouw Van de Pol en Veere een hand. ‘Ik wens je het beste,’ zei hij. ‘En maar prettige kerstdagen, om te beginnen.’

‘Hetzelfde, Lee,’ zei Veere plechtig. Ze kneep stevig in zijn hand. ‘We gaan maar niet mee naar buiten, het is zo koud. We zullen voor het raam kijken’.

Ze ruikt naar zeep en ze heeft een nieuw permanent, dacht Oskar. ‘Ik ga even mee,’ zei Braakman. Hij nam zijn colbert van een stoel, trok het aan en volgde Oskar de deur uit. Oskar deed zijn jas dicht, nam de koffer op en liep naar de voordeur. Wat een zak, dacht hij. Braakman deed de voordeur open en ze stapten naar buiten, waar ze aan de stoeprand bleven staan.

‘Je kunt hem altijd horen aankomen,’ zei de hoofdonderwijzer. ‘Ik hoor hem nog niet.’

Oskar zette de koffer neer. ‘Hoe gaat het met Christ, me-

neer Braakman?' vroeg hij. Hij had haar twee brieven geschreven maar geen antwoord gekregen.

'O, dat gaat heel goed,' zei de man. 'Het is beter zo. Ik ben er een keer geweest. Het zijn heel beschaafde mensen, maar het is ook een leraar.'

'Dat zegt wel iets,' zei Oskar. Het was een val, dacht hij, ik was er bijna ingelopen. Dat gekke mens had alles aan de gang gemaakt.

'Ik vind het jammer dat je weg moet Lee,' zei Braakman. Hij legde een bleke hand op Oskars arm. Oskar zag dat de ogen achter de bril vochtig waren. 'Wij hebben veel aan elkaar gehad. In het begin hadden we weinig contact, maar later gelukkig meer.' Veere en juffrouw Van de Pol hadden de gordijnen opengeschoven en achter de ramen postgevat.

'Haar dood was een zware slag Lee,' vervolgde de hoofdonderwijzer zacht, 'maar we moeten berusten. Het leven staat niet stil. Zij is niet werkelijk weg van ons.'

Oskar knikte. Bij de kruidenier aan de overkant ging het licht uit. 'Anna Veere is een grote steun voor me geweest,' zei Braakman.

'Ze is heel flink,' zei Oskar. Hij hoorde de bus aankomen. Het licht van de koplampen viel op de bomen in het midden van het grasveld. Even later kwam de bus bij het huis van de dokter de hoek om en reed rammelend langs de donkere huizenrij. 'Zij is dichter bij ons dan we denken,' zei Braakman. Oskar stak zijn hand op en de bus stopte. Er zaten geen passagiers in.

'Meneer Braakman, ik wens u het beste,' zei Oskar.

'Ik hoop dat het je goed zal gaan,' zei de man. Hij schudde Oskar de hand. Oskar nam zijn koffer op en stapte in. Hij kocht een kaartje naar Meppel, zette de koffer in het net en

ging zitten. Braakman en de twee vrouwen achter het raam zwaaiden. Oskar stak zijn hand op. Braakman riep nog iets, Oskar zag de mond achter het glas open en dichtgaan, maar verstond niets. De bus reed weg.

December 1962